

ქემალ ნოგაიძე

ეთნოგრაფიული ნაკვეთი

აჭარელითა

ყოველწლიური

Джемал Ногандели

Аджаристанское Научное Бюро Краеведения

Этнографический очерк из быта аджарцев

გვ. 1935

ს ა ნ ე ლ ი ა შ ი

1 9 3 5

ჯემალ ნოღაიძელი

20630

ეთნოგრაფიული ნარკვევი
აჭარელთა
ყრ.ფა-ცხტვრეგინდან

№9

ნ. 88 ე.

რ

რედაქტორი: ს. მაკალათია.

ლიტრედაქტორი: ალ. ლორდელი

ტექნორედაქტორი: ვ. გორგაძე

კორექტორი: ა. დოლაჭიძე

გადაეცა წარმოებას 11/IX—34 წ.

წიგ. ზომა 6 $\frac{1}{2}$ ×10 $\frac{1}{2}$ კ. ზომა. 62×94. ტირაჟი 2000.

ხელმოწერილია დასაბეჭდად 15/II—35 წ.

მოავლიტის რწმ. № ა—2047. შეკ. № 604

სახელგამის 1-ლი სტამბა, პლენონოვის პრ. № 91

წინასიტყვაობა

აჭარისტანი ამჟამად აღარ არის ის, რაც ამ ათიოდე წლის წინათ იყო. გასაბჭოების შემდეგ აჭარისტანში გაიშალა დიდი სოციალისტური მშენებლობა. სოფლის მეურნეობის სოციალისტურმა რეკონსტრუქციამ და მრეწველობის არაჩვეულებრივად ზრდამ ძირფესვიანად შეცვალა აჭარისტანის ძველი ეკონომიკა და მასთან დაკავშირებული ჩამორჩენილი ყოფაცხოვრება.

იმპერიალისტური რუსეთის ბატონობის დროს აჭარის მშრომელი მოსახლეობა უვიცობასა და სიბნელეში ატარებდა თავის ტანჯულ სიცოცხლეს. მძიმე იყო მისი ეკონომიური მდგომარეობაც. მეფის ხელისუფლება აღვიძებდა აქ ნაციონალურ შუღლსა და ხელს უწყობდა აჭარელთა გადაგვარებას.

მენშევიზმის ბატონობის დროს კი აჭარისტანი იქცა მოსყიდული ბეგებისა და აღების სათარეშო ასპარეზად; მათ წინააღმდეგ აჭარის მშრომელი მასები გამწვავებულ კლასობრივ ბრძოლებს აწარმოებდნენ. მხოლოდ საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ მოიპოვა აჭარისტანმა სრული თავისუფლება და დღეს მთელი მისი მშრომელი მოსახლეობა ჩაბმულია დიდ სოციალისტურ მშენებლობაში.

გიგანტური ნაბიჯებით იზრდება მსხვილი მრეწველობა. გარდაიქმნა და აღორძინების გზას დაადგა სოფლის მეურნეობა: წვრილი გლეხური მეურნეობანი კოლმეურნეობებში ერთიანდებიან, ამხ. სტალინის ლოზუნგს: გადავაქციოთ ყველა კოლმეურნეობა ბოლშევიკურ კოლმეურნეობად, და ყველა კოლმეურნე შეძლებულად აჭარისტანის კოლმეურნეობები წარმატებით ახორციელებენ.

ამგვარად, წვრილი მესაკუთრე აჭარელი ღარიბი გლეხი გათავისუფლდა თავისი კლასობრივი მტრების: ხოჯების, მოლებისა და ბევების ყმობისაგან და სოციალისტური მიწათმოქმედების შეგნებულ და აქტიურ მუშაკად იქცა.

დღეს აჭარისტანის კოლმეურნე გლეხობა იბრძვის მეფის დროინდელი ჩამორჩენილი, ფეოდალურ-ბეგური აჭარის საბჭოთა „ციელონად“ გადაქცევისათვის.

დიდი მუშაობაა გაშლილი კულტურის ფრონტზე. წინათ აჭარისტანი საქართველოს ერთ ჩამორჩენილ კუთხედ ითვლებოდა; ამ ჩამორჩენილობას ხელს უწყობდა მეფის მთავრობა: როცა ხოჯა გადმოდგებოდა მინა-

რეზე და „ეზანს“ კითხულობდა, მეფის პოლიცია ხალხს ჯამეში (მეჩეთში) ერეკებოდა სალოცავად.

მხოლოდ გასაბჭოების შემდეგ, ლენინისა და სტალინის სწორი ნაციონალური პოლიტიკის წყალობით შესაძლებელი შეიქნა, რომ აჭარისტანი შემდგარიყო ნაციონალური აღორძინების გზაზე. გასაბჭოების პირველ წლებშივე დაიწყო დიდი სასკოლო მუშაობა და წერა-კითხვის მკოდნობის გავრცელება. გაიხსნა მრავალი სხვადასხვა ტიპისა და საფეხურის სკოლა, წარმოებს საპოლიტიკანმანათლებლო დიდი მუშაობა. წერა-კითხვის მკოდნეთა რიცხვი დღეს აჭარაში 80 პროც. აჭარბებს და შექმნილია ყველა პირობა იმისათვის, რათა 1935 წლის დასასრულს მოხდეს წერაკითხვის უკოდინარობის სრული ლიკვიდაცია.

ამასთანავე საბჭოთა ხელისუფლება დიდ მზრუნველობას იჩენს ქალთა მდგომარეობის გასაუმჯობესებლად. აჭარელი ქალი საუკუნეების მანძილზე მოკლებული იყო ყოველგვარ ადამიანურ უფლებას; ის ოჯახისა და ძველი ადათების მონა იყო. ოქტომბრის რევოლუციამ აჭარელი ქალი გამოიყვანა კარჩაკეტილობისა და სიბნელიდან, მიანიჭა მას დიდი პოლიტიკური და მოქალაქეობრივი უფლებები და განათლებისა და განვითარების გზაზე დააყენა.

წინათ არცერთი აჭარელი ქალი არ სწავლობდა სკოლაში, ხოლო 1930—31 სასწავლო წელს, სოფლად მოსწავლე ქალების რიცხვმა 21% გადააჭარბა.

აჭარელი ქალები დღეს დიდ აქტიურ მონაწილეობას იღებენ საზოგადოებრივ მუშაობასა და საკოლმეურნეო მოძრაობაში.

ამ ახალ სოციალ-პოლიტიკურ პირობებთან დაკავშირებით ძირბუდიანად ირყევა საუკუნოებით გამტკიცებული ყოფა-ცხოვრება, თანდათან ქრება ძველი ზნე-ჩვეულებები და ადგილს უთმობს ახალ სოციალისტურ ყოფას.

წინათ აჭარისტანის მშრომელი მოსახლეობა ეკონომიურად ნადგურდებოდა მავნე ჩვეულებებისაგან, როგორც იყო, მიგალითად, ქელები, ქორწილი, დღეობები და სხვა. აჭარული ქორწილი, თაყისი დიდი ძღვნებით, აღარიბებდა გლეხის ოჯახს; მიუხედავად ამისა ადათით ის იძულებული იყო ქორწილი გადაეხადა. 1929—1930 წლებში შესაძლებელი გახდა ამ მავნე ჩვეულების მოსპობა, თვით მშრომელმა გლეხობამ შეგნებულად დათმო და უარყო ქორწილის ძველი წესები და აგრეთვე სისხლის აღებისა და ქელების ადათები.

მაგრამ ამასთანავე საჭიროა ამ წარმავალი ყოფისა და ადათ-ჩვეულებათა დროზე აღწერა და შესწავლა, რათა შესაძლებელი გახდეს აჭარელთა წარსული საზოგადოებრივი ცხოვრების სწორი გაშუქება. ეს მით უმეტეს საჭიროა, რადგან ასეთი მუშაობა აჭარისტანში ჯერ არ ჩატარებულა და საბჭოთა საზოგადოებამ არც კი იცის, თუ რა ადათ-ჩვეულებით ცხოვრობდა წარსულში აჭარისტანის მშრომელი მოსახლეობა.

ასეთი მუშაობის წარმოება აჭარის პირობებში ძნელია, მაგრამ მიუხედავად ამისა, ჩვენ მაინც შევქელით მისი ნაწილობრივი ჩატარება, შევკრიბეთ აჭარელთა ყოფის დამახასიათებელი ზოგიერთი ჩვეულებანი, რომლებსაც ამ ნარკვევში ვათავსებთ.

რა თქმა უნდა, ჩვენი ეს მცირე ეთნოგრაფიული ხასიათის ნარკვევი აჭარის მრავალფეროვანი და ხანგრძლივი წარსულის გასაშუქებლად სრულებით არ არის საკმაო, მაგრამ სრულიად დარწმუნებული ვართ, რომ დაწყებული საქმე საბჭოთა წყობილების სინამდვილეში სათანადოდ გაიშლება და აჭარელთა ყოფა-ცხოვრება და მისი წარსულის გადანაშთები აალო მომავალში ამომწურავად იქნება შესწავლილი და გაშუქებული.

დასასრულ, მადლობას მოვახსენებ სააქართველოს გეოგრაფიულ საზოგადოებას, რომელმაც ამ მუშაობის ჩასატარებლად თავისი წვლილი გაიღო და ამით ხელი შეუწყო აჭარის შესწავლის დიდ საქმეს; გულწრფელ მადლობას ვუცხადებ სერგი მაკალათიას, რომელიც მუშაობის პროცესში გულთბილ დახმარებას მიწევდა და დედაჩემს, რომელიც მშველოდა მასალების შეგროვებაში.

ამ შრომის დამუშავებაში და დაბეჭდვის საქმეში განსაკუთრებული დეაწლი მიუძღვის აჭარის ტანის მხარეთმცოდნეობის სამეცნიერო ბიუროს, რისთვისაც მას მადლობას მოვახსენებ.

წიგნში მოთავსებული ნახატები შესრულებულია მხატვარ ვალენტე ორესძე ილიუშინის მიერ.

ჯემალ ნოდუდიანი

1. ხალხური ჩვეულებანი

ხალხის ყოფა-ცხოვრების შესწავლას უაღრესი მნიშვნელობა ეძლევა ამათუიმ კუთხის საზოგადოებრივი ცხოვრების გასაცნობად. ხალხურ ჩვეულებში გადანაშთის სახით მოცემულია წარსულის დამახასიათებელი მომენტები. ამ მხრივ აჭარისტანის ეთნოგრაფიულ შესწავლას შეუძლია შუქი მოჰფინოს აჭარლების ისტორიულ წარსულს. აჭარამ ისტორიის მანძილზე განვლო საზოგადოებრივ-ეკონომიური ფორმაციების სხვადასხვა საფეხურები, მაგრამ, სამწუხაროდ, მისი ეს განვლილი გზა ჯერ კიდევ შეუსწავლელი და გაუშუქებელია.

გასაბჭოებული აჭარისტანი დღეს ჩაბმულია სოციალისტურ მშენებლობაში და იბრძვის ახალი სოციალისტური ყოფის გამტკიცებისათვის. მაგრამ ამასთანავე აჭარის მშრომელ მოსახლეობას ჰსურს იცოდეს თავისი ისტორიული წარსულის სინამდვილე, ხოლო ამისათვის კი საჭიროა ძველი და წარმავალ-ყოფის დამახასიათებელი ჩვეულებების აღწერა, შეკრება და მათი მარქსისტულად შესწავლა და გაშუქება; ეს განსაკუთრებით საჭიროა დღეს, რათა გამოძღვანდეს ძველი ყოფის დამახასიათებელი ჩვეულებების კლასობრივი ხასიათი და იდეოლოგიური მანებლობა.

აქამდის ამ საქმეს ნაკლები ყურადღება ექცეოდა და ამიტომ განვიზრახეთ აჭარლების ყოფა-ცხოვრებიდან ნარკვევების სახით მოგვეცა ზოგიერთი ჩვეულების მოკლე აღწერა. ამ ჩვენს შრომას ვიწყებთ მშობიარობის წესების აღწერით.

მ შ ო ბ ი ა რ ო ბ ა

იგრძნობს თუ არა ორსული ქალი სამშობიარო ტკივილებს, მაშინვე მოიწვევენ დახელოვნებულ „ამყანს“ — ბებია ქალს, რომელსაც ზემოაჭარაში „ებე“-ს უწოდებენ. ამყვანი მელოგინეს ცალკე ოთახში ან ოთახის ერთ კუთხეში ტახტზე ლოგინს გაუშლის და დააწვენს. ტახტის უქონლობის შემთხვევაში მშობიარეს იატაკზე აწვენენ. მშობიარის ლოგინი ორმოცი დღის განმავლობაში არ იკეცება. მშობიარობის დღეს მამაკაცებს სახლიდან ითხოვენ და წასვლის წინ მელოგინის ქმარი ამყვანს დაუბარებს, თუ სად იქნება, რომ მახარობელმა მას დროზე აცნობოს შვილის შეძენა.

ამყვანი, როდესაც ყველაფერს გაამზადებს, მელოგინეს წელს „ამოურეკს“, გაატარებს და შემდეგ დააწვენს. მშობიარობის გაძნელების შემთ-

ხვევაში, მშობიარეს ცხელ წყალში ჩასვამენ, რომ ამით შეუმსუბუქონ მშობიარობის პროცესი. ზემო აჭარაში კი „ჩინანდარს“ მოხარშავენ ქვაბში და მშობიარეს მისი ორთქლით ასუნთქებენ. თუ ამანაც ვერ გაჭრა, მაშინ მშობიარის ქმარი ცერისა და სალოკი თითოს კუნთებს შუა დაისხამს წყალის წვეთებს, დააგუბებს და მელოგინეს შეასვეს. ზოგჯერ ქმარი მშობიარის ტახტის ქვეშ ჩუმად შეძვრება და თოვს გაისვრის.

ბავშვი რომ დაიბადება, ან როგორც აჭარლები იტყვიან, „ბალანაჲ რომ დუნიაზე მოვა“, ამყვანი მოსჭრის მას ჭიპს, დაბანს, შეახვევს და დააწვენს. ამყვანი მელოგინესაც დაბანს, თბილად დააწვენს, საბანს დაახურავს და შეულოცავს.

შელოცვა ხდება ასე: ამყვანი იღებს დანას ან წალღს, მარცხნიდან მარჯვნივ წრეს შემოხაზავს და ამბობს: „სამსა მამლისა ყივილსა, სამები-სა მთასა (ან კარსა) სამი ძვანი თავდგირიძე ლესვენ ნმალსა, ჭრიან თავსა აქ რა უნდა ავსა, გეიარე კარსა, ბადე სასტუმალსა, ქვაბი საფერხელსა, საჩეჩელი გვერდსა. უშველე ღმერთო და მოხმარე“. ლოცვა მეორდება სამჯერ. შელოცვის შემდეგ დანას ბალიშის ქვეშ ამოუღებენ მშობიარეს. თუ ახალდაბადებული ვაჟია, ამყვანი მაშინვე მახარობელს აფრენს ვაჟის მამასთან, რომელიც მახარობელს ასაჩუქრებს. ვაჟის შეძენა აჭარელის ოჯახში დიდ სიხარულს იწვევს, განსაკუთრებით, როდესაც იგი პირმშოა ან ორი ან სამი ქალის შემდეგ რომ შეეძინებათ.

დაიბადა თუ არა ბავშვი, მაშინვე მოსჭრიან ჭიპს და ამ უკანასკნელს ბუდესთან ერთად მიწაში ჩაფლავენ. მაგრამ ბავშვი თუ „უკუმკვდარია“ — სულმეგუბებული, მაშინ ბავშვის მოსულიერობას დაუცდიან და ჭიპს შემდეგ მოსჭრიან. ვაჟის ჭიპს „ხამილი ყაბში“ — საფულეში ჩადებენ, რომ მას ბედი ჰქონდეს და ფული არ გამოეღიოს, ქალის ჭიპს კი „ახორში“ ინახავენ, რადგანაც, ხალხის რწმენით, ქალს ჭიპი საქონელზე ექნება მოჭრილი და მას საქონელი ეყვარებაო.

მელოგინე რომ მორჩება, ამყვანმა მას ბადე უნდა გადააფაროს. თუ ბადე საკუთარია, დიდხანს აქვს გადაფარებული, თუ არა და ოცდაოთხი საათი მაინც უნდა იყოს მელოგინე ბადის ქვეშ, რათა მავნე სულებმა და ეშმაკებმა არ ავნონ.

ავი თვალის საწინააღმდეგოდ მელოგინის ტახტზე დარკალულ ეკალს ჩამოკიდებენ, ზოგან კი ასკილის ტოტს. სასთუშალის ქვეშ კი ალისყურს ამოუღებენ.

მელოგინეს სანახავად და მოსალოცად მეორე დღესვე დაიწყება სტუმრების მიმოსვლა. ქალები მელოგინესთან შესვლამდის კაბას და წინსაფარს ცეცხლზე დაიბერტყავენ და მელოგინესაგან მოშორებით სხდებიან, რომ არ მოჰყვეთ „უემური თვალ-უჩინარი“. სანახავად მოსულ სტუმრებს უმასპინძლდებიან მხოლოდ პურის ფქვილის ფაფით და დამწვარი ერბოთი.

ამყვანი მელოგინეს ერთი კვირის განმავლობაში ემსახურება; ამყვანს გასამრჯელოში ეძლევა: ერთი ან ორი საპონი, ერთი კარტოფილის სანთელი, რამდენიმე ცალი ასანთი და დაახლოვებით 20 მანეთი ფულად.

ერთი კვირის შემდეგ მელოგინე დკება; ის მარჯვენა ხელში წაღდს ან დანას დაიჭერს, მარცხენაში მუგუზალს, თავის თმას პირში ჩაიდებს, ალისყურსა და ბადეს წელზე ჩამოიკიდებს და გარეთ ისე გამოვა. მელო-

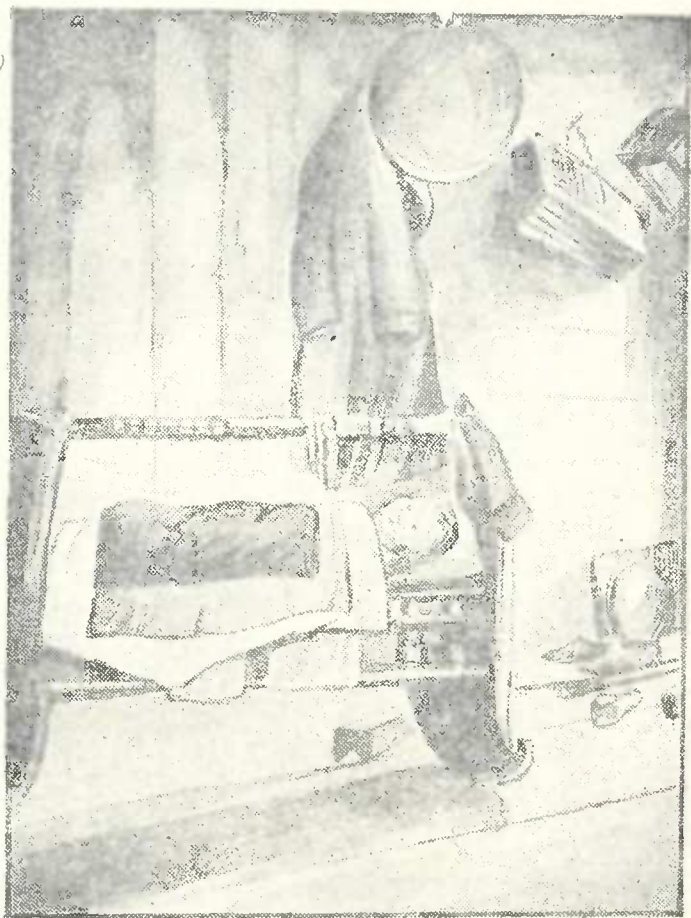
სურ. 1. მელოგინე ქალის ერთი კვირის შემდეგ გამოსვლა ეზოში.

გინე 40 დღეს უწმინდურად ითვლება და მას არ შეუძლია მეზობლისას მისვლა, ბოსტანში გავლა და ქმართან ურთიერთობა. ამ ხნის განმავლობაში მას აკრძალული აქვს საჭმლის დამზადებაც.

ხულოს რაიონში მელოგინე შვიდი დღე ტანდაუბანელია და მას შვიდობის განმავლობაში წყალსაც არ ასმევენ, რომ არ გაფუჭდესო. შვიდი დღის შემდეგ „ებეა“ მელოგინეს ტანს დაბანს, ჩააცმევს და ცეცხლის პი-

რას დასვამს. ორმოცი დღის განმავლობაში ის ოჯახში უმუშევარია, არაფერს აკეთებს და ვერც ოჯახიდან გავა.

ზემო აჭარაში მელოგინე ქალი განმარტოებული უწევთ და მასთან მხოლოდ „ებეჟს“, ქმარსა და დედამთილს შეუძლია შესვლა. სხვები კი ორმოცი დღის განმავლობაში მშობიარესთან ვერ შევლენ, რადგანაც ხალხის ცრუმორწმუნეობით, ბალვი „ბასხუნი“ იქნებაო, ის ფეხზე ვერ დადგე-

სურ. 2. ბავჯი აკვანში.

ბა და წელს ვერ გაიმაგრებს. ორმოც დღემდის მელოგინესთან ქათამიც რომ შევიდეს, მას მაშინვე დაიჭერენ და ბალვს ქათამზე ფეხს დაადგმევენებენ.

ახალდაბადებულ ბავშვს პირველად „ხოჩიჩში“ აწვენენ, რომელსაც უმთავრესად ცაცხვის ქერქისაგან ამზადებენ. ხოჩიჩი ნავის ფორმისაა და იმით ბავშვს მელოგინეს ლოგინში უდგამენ. ორი კვირის შემდეგ კი ბავშვს აწვენენ აკვანში, რომელიც გამართულია: არტახებით, შიბაქით, ჩალახეშითა და საბან-საგებით. ავი თვალის საწინააღმდეგოდ აკვანზე ჰკიდებენ:

სათვალე კაკას, პაწია წაღდს, ფერად მძივებს, აბოს კბილს, ნიორს, კოშის თესლს (მწარე გოგრა), ქათმის ფროთას, ზოგჯერ ბადესაც გადაათარებენ და სხვა.

საბავშვო ავადმყოფობიდან აჭარაში გავრცელებულია უფრო მუცლის ტკივილი, რომლის წინააღმდეგ იქ სხვადასხვა საშუალებას მიჰპართავენ. უმეტეს შემთხვევაში ასე წამლობენ: თოფის წამალს დედის რძეში გალესავენ და ავადმყოფ ბავშვს შეასმევენ:

მელოგინეს ორპოცი დღის განმავლობაში მამლის ხორცს არ აჭმევენ, რათა ბაღდს სანაშენო არ გაუსივდეს.

მელოგინე არც პირუტყვის ხორცს ჭამს, რადგანაც ხალხის რწმენით ბავშვზე ეს ცუდ ზეგავლენას ახდენს თუ ქალია მსუბუქი ყოფაქცევის გამოვა და თუ ვაჟია — ქალების მოყვარული და მოარშიყე იქნებაო. მელოგინეს არც მჟავე, მწარე და მწვანელი ეჭმევა: „ბაღანას თვალში წამოუდგება და ასტკივდება“. ბავშვს ჭიპში წყალი თუ ჩაუდგა, საკმელსა და ძირთეთრას დანაყავენ და ჭიპზე დაადებენ. აგრეთვე აიღებენ მარილს, შეულოცავენ, შემდეგ მრავალძარღვას ძირში ჩადებენ და იტყვიან: „როგორც იკი დნებოდეს, ჭიპში წყალი შრებოდეს“-ო.

ზემოაჭარაში საბავშვო სენს — „სამარტვილოს“ თრიმლის გამხმარ ფოთლით მკურნალობენ. შეიძლება სამარტვილომ ბავშვს კისერში წაუჭაროს და „მატავრა“-დ იქცეს. მატავრა კი ბავშვებს ხშირად ხოცავს; მატავრას არჩენს „მატავრა მძივი“.

ბავშვს ემართება აგრეთვე „წმინდანი“. ის განსაკუთრებით მაშინ შეეყრება, როდესაც ბავშვს ღია კარებში ბანენ, ჰაერი დაგრილავს და ის „წმინდანად“ იქცევაო. „წმინდანს“, ხალხის რწმენით, წამლობა არ შეულის, მხოლოდ შელოცვა არჩენს. ბავშვს თუ ჭია აწუხებს, მას ჯერ ხორასანს ასმევენ, შემდეგ „ჭიას აჭრიან“; ეს ასე ხდება: ცხვრის განავალს წყალში გახსნიან და მას სამართებლით ან დანით ბავშვს მუცელზე წაუსვავენ და თან შეულოცავენ: „ჭია, ჭიავე, თავ ამოყე, დედო ჭიავე, თავი ჩაყე“. ხალხის რწმენით, ცხვრის განავლის წასმისას ჭიები ხორცს მოაწვებინ და თავებს გამოყოფენო, სამართებელი კი მათ თავებს დააყრევიებთო, მაგრამ დედა ჭია არ უნდა მოკვდეს, თორემ ბავშვიც მოკვდებაო.

ბავშვს თუ უქმური აჰყვა და ავად გახდა, მაშინ მოაგროვებენ სხვადასხვა ფოთლებსა და ბალახებს, ქვაბში მოხარშავენ და მის ორთქლს ავადმყოფს უხრჩოლებენ, აგრეთვე ამ ბალახების ნახარში წყლით ტანსაც დაბანენ. ორთქლის შეხრჩოლებისას ასე ულოცავენ: „სახელითა ხითთა, მამითა ძათა, სულითა წმინდითა. ლოცვა უქმურის თვალუჩინარის. უქმურო გამოდი გამეშორე. შორს წადი, სადაც არ იყურებოდეს ძაღლის ყფა კაცის უპუი (ყიყინა), მამლის ყივილი; იქ გასუმენ, იქ გაჭუმენ, იქ გაპატივებენ, გამოდი, უქმურო, გამეშორე, თუ არა ავჭრი. ანითა — მანითა, შავტარიანი დანითა, გრძელტარიანი წაღდითა, ვაგიტან ცხრა მთას იქით,

ჩაგყრი რვალისა ქოთანში, გაღულებ და გაფოფინებ, გაგადენ წყალსავეთ, გაგაქროდ ქარსავეთ“.

ზოგჯერ, ხალხის თქმით უქუთრი გადაიქცევა გოგოდ, რომელიც ავადმყოფ ბავშვს ხელ-ფეხს მოუქცევს, თავს გაუზრდის, კისერს დაუწვრილებს

სურ 3. გახურებულ ჯაჭვში ავადმყოფი ბავშვის გატარება.

ფეხებს „მოუსხრეკს“ და მუცელს გაუსივებს. გოგოთი დაავადებულ ბავშვს ასე სწამლობენ: მოაქვთ შვიდი წისქვილის ბოროლიდან ამოღებული წყალი, შვიდ ბაღჩაში მოკოფეფილი ფოთლები, შვიდი წყაროს წყალი და შვიდი ტყის ბალახის ფოთლები. ამ წყალში მოხარშავენ ყველა შოგროვილ ბალახსა და იმის ორთქლს ავადმყოფ ბავშვს უხრჩოლებენ. წყალი რომ გაგრილდება, ბავშვს დაბანენ და შემდეგ მოხარშულ ბალახში ჩააწვენენ.

ამის შემდეგ, კერიდან საკიდელს ჩამოხსნიან და მას ცეცხლზე გაახურებენ. გავარვარებულ საკიდლის ჯაჭვს რკალად შეკრავენ და ამ რკალში

გოყოიან ბავშვს სამჯერ გაატარებენ. ამ მოქმედების დროს გახურებული ჯაჭვი ორ კაცს უჭირავს ხის კავებით, ორი ადამიანი ჯაჭვის წინა და უკან დადგება და გოყოიან ბავშვს ჯაჭვის რკალიდან ერთიმეორეს გადასცემენ. შემდეგ გახურებულ ჯაჭვს მიწაზე დებენ, შუაში გოყოიან ბავშვს

სურ. 4. გახურებულ ჯაჭვში ავადმყოფი ბავშვის ჩაყენება.

ჩაყენებენ, ჯაჭვს წყალს დაასხამენ და ანადგენ ორთქლს ავადმყოფს უხარჩოლებენ.

ამის შემდეგ იწყება გოყოს „აქრა“, რისთვისაც ბავშვს კიბეზე შეაყენებენ, როცა ბავშვი კიბის მეშვიდე საუფხურზე შეადგამს ფეხს—შეულოცავენ. შემლოცავს ხელში დანა უჭირავს, კიბის საფეხურებს ამ დანით ჩეხავს და ულოცავს: „სახელითა ხითითა, მამითა ძითა, სულითა წმინდითა, ლოცვა გოყომასა.“

„გოყოვ, გოყოველავ, ღანკავ, ღანკიელავ, არხალაკო, მარხალაკო, პაწაჲ ბიჭის (ან გოგოს—ახსენებენ ავადმყოფის სახელს) ფათარაკო. ალი მონა-

დრობდა, მელი მოლას ცდილობდა, ის რომ რკინას ჭამდა, როგოს ხრი-
და ქეისასა. დამბადებელმა გაუწყრა, გემა:რა გოყო დილასა“.

გოყოს გამოლოცვა მთვარის ცხრომაზე იციან,—სამშაბათს, ხუთშაბათ-
სა და შაბათ დღეს. ახალ მთვარეზე კი შელოცვა არ შეიძლება, რადგა-

სურ.: 5. გოყოს აჭრა კიბის საფეხურზე.

ნაც ახალი მთვარე იზრდება და გოყოც გაიზრდებაო, ცხრომაზე კი მთვა-
რეც ილევა და გოყოც ილევაო.

ბავშვისათვის სახელის შერჩევის დროს უპირატესობა დედ-მამას ეძლე-
ვა. ხშირად ბავშვს ცნობილი წინაპრის სახელს არჩევენ. სახელის არჩევის
დროს მთვარესაც აქვს მნიშვნელობა, რადგან წლის თვეებსაც აჭარლები
მთვარით ანგარიშობენ. არსებობს, მაგ. ლითად, შებანის მთვარე, რეჯების
მთვარე, რამაზნას მთვარე და სხვა. ბავშვი თუ პირველ მთვარეზე დაიბა-

და შებანს არქმევენ, თუ მეორეზე—რეჯებს, ხოლო რამაზანში დაბადებულს—რამიზს.

მშობლები ბავშვს ერთი წლის განმავლობაში უცხოს არ აჩვენებენ, თვალი არ ეცესო და არც მიწაზე დასვამენ, რომ „უემური“ არ აპყვესო.

„სუნნეთ დუგუნი“

ბავშვი რომ ერთი წლის გახდება, მშობლები შეუდგებიან მის „დასუნათვის“ (წინადაცვეთის) თადარიგს და კარგი „ქირვა“-ს (მამობილის) არჩევას.

აპარისტანში ბავშვის „დასუნათვა“ უმთავრესად ერთი წლიდან შვიდ წლამდის ხდება. გმონაკლის შემთხვევებში „დასუნათვა“ 13 წლამდისაც შეიძლება.

„მესუნათები“, რომლებიც ამ წინადაცვეთის ოპერაციას აწარმოებენ, უფრო ქვედა-აპარიდან და შავშეთიდან არიან. „მესუნათი“ „დასუნათვის“ დროს ხმარობს: „უსტურა“-ს (სამართებელი) და ჩქიფს. წაძლად ხმარობ-

სურ. 6. სუნნეთდუგუნი.

ბენ მუხის რკოს, რომელსაც სხვა წამლებშიც ურევენ. სისხლის შესაჩერებლად კი—ლეღის ფოთლიდან დამზადებულ ფხვნილს.

ერთ „სუნნეთ დუგუნზე“ რამდენიმე ბავშვის წინადაცვეთაც შეიძლება და იმართება პატარა ქორწილის მსგავსი წვეულება. პატიყებენ ნათესავ-მოკეთეებს, იწვევენ ზურნასა და მომღერლებს. ბავშვის მამობილს მოაქვს ტკბილეული. როდესაც რამდენიმე ბავშვი ერთად „ისუნათება“, მათი მა-

მობილები ერთმანეთს ეჯიბრებიან ტკბილეს მოტანაში. სამაგიეროდ ისინი თავიანთ შვილობილებს აქეზებენ, თუ რომელი მათგანი უფრო ყოჩაღად მოიქცევა „დასუნათვის“ მომენტში.

„დასასუნათავ“ ბავშვს წინ თეთრ ქსოვილს ააფარებენ, რათა მან ვერ იხილოს დაცვეთის პროცესი. ბავშვს მამობილი ხელით მაგრა დაიჭერს და

სურ. 7. აგარელი ქალი.

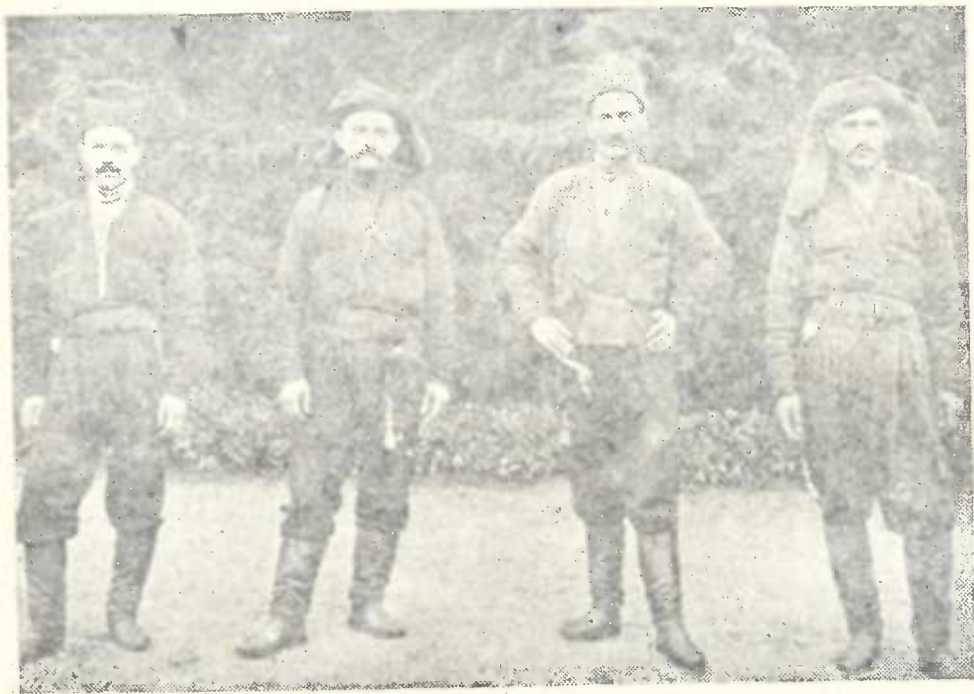
„მესუნათე“ წინსაფრის ქვეშ წინადაცვეთას შეუდგება. ამ დროს დოღსა და ზურნას უკრავენ, ერთი ჯგუფი მღერის, ზოგი თოფს ისერის, ცეკვავს და სხვა. ამით სურთ ბავშვის ყურადღება შიიქციონ, რათა მან წინადაცვეთის ტკივილი ნაკლებად იგრძნოს. ბოლოს, წინადაცვეთილი ბავშვი აკანკალებული ხმით დაიყვირებს და ამით აცნობებს ხალხს, რომ ის უკვე წინადაცვეთილია.

„დასუნათებულნი“ ბავშვი სამ ღღეში იკურნება და ლოგინიდან დგება, მამობილი მას შეძლებისდაგვარად ასაჩუქრებს: შეძლებულ მამობილს სა-

ჩუქრად მოჭკავს შვილობილისათვის შეკაზმული ცხენი, კამეჩი ან ძროხა და სხვ. სამაგიეროდ შვილობილმა დაცვეთის შემდეგ მამობილს ძღვნად უნდა მიართვას: ყოჩი, ხაჭაპურები, ქაღები და ტკბილეული.

ვაყი რომ 14—15 წლის გახდება, მას „მანიღში“ ე. ი. ნაღში დაბატიებენ და ამ დროიდან ის მამაკაცების საზოგადოებაში ერევა და „დელიყანდად“ ითვლება.

რაც შეეხება ქალს, მისი დაბადება უფრო დედას გაუხარდება ხოლმე; ეს უკანასკნელი მასში ხედავს დამსწარეს საოჯახო საქმეში. ქალი რომ წამოიზრდება, მამა ნაღვლიანად იტყვის: „ოჯახში სარჩენი მომემატაო.“

სურ. 8. აჭარლები (ტივები).

აჭარაში ქალის მონათვლა არ იციან და 7—8 წლამდის ქალი თავს ლაღად გრძნობს: დახტის, თამაშობს თავის ტოლგოგო-ბიჭებში და ოჯახშიაც საქმობს. მაგრამ შეუსრულდება თუ არა 8 წელი, მას ფრთები შეეკვეცება. ამ დღიდან ის ვალდებულია ჯამეში იაროს ხოჯასთან და „ულუმი დინი“ (საღმრთო რჯული) ისწავლოს. 13 წლის ქალს ჩადრს ააფარებენ და ამიერიდან მას ეკრძალება მამაკაცს უჩადროდ ეჩვენოს. ამგვარად ასაკში ჩამდგარი აჭარელი ქალი ჩადრით იბურება, მარხულობს და ლოცულობს. მშობლები მას სოფელში გასვლის უფლებას არ აძლევენ, ზოგჯერ თუ ნათესაებში გაგზავნიან. ჩვეულებრივად კი გასათხოვარი ქალი ოჯახშია ჩაკეტილი, რადგანაც მშობლებს ეშინიათ ვაი თუ ის ვინმე ვაჟს გამოელაპარაკოს და საქვეყნოდ თავი მოგვეჭრასო.

გასათხოვარი ქალი გართობაში ნაკლებად იღებს მონაწილეობას; მშობლები მას ქორწილში ან სხვა შეკრებულობაში იშვიათად უშვებენ. ქალ-ვაჟს უშუალოდ ერთმანეთის დანახვა არ შეუძლიათ. ეს უნამოსობაში ჩამოერთმევა მათ. ვაჟს უშუალოდ საცოლეს ნახვა არ შეუძლია; ეს მან უნდა მოახერხოს ჩუმად, მაჭანკლის დახმარებით. ვაჟი სადმე დანიშნულ ადგილზე მიიმალება, მაჭანკალი ქალს იქ ისე გაატარებს, რომ ვაჟს საშუალება ეძლევა თავისი საცოლე დაინახოს, რა თქმა უნდა, ეს ხდება საიდუმლოდ, და ამის შესახებ არც ქალმა ზა არც მისმა დედამამ არაფერი არ იციან. საქმროს არჩევის დროს გასათხოვარი ქალის ნება-სურვილს არავითარი ანგარიში არ ეწყება; მისი ბედი მთლიანად მშობლების ხელშია.

საზოგადოდ ქალ-ვაჟის დაქორწინების საქმე, ძველი აჭარული ადათით, მხოლოდ მშობლებს ეკითხება და მათ შორის ხშირად ასეთი საუბარი იმართება:

— შენ, კაცო, გუშინ ფაშა ბატონმა (მულმა) მითხრა, რუმე ჩვენ სოფელში ზაბითალა კომახიძეს კაი გოგო ხავსო, სამი ყათი (წყობა) ჯეიზი (მზითევი) ხაზირი აქო, კარქი ოჯახია და ჩვენი ნურიეზა ვითხვოთ ი ქალი.

— მემრე შენ რა უთხარი, ქალო?

— რა უთხარი და შენ ძმას ვეითხავ ძეთქინ;

— ვნახოთ. ერთი კარქათ გევეითხავ და

20630

სურ. 9. აჭარელის ოჯახი.

შემრე ემინეა გაგვზანოთ „მურაგათ“ (მაჭანკლად).

ვაჟის მამამ, შებანმა, მაჭანკლად გაგვზაენა ემინე, რომელმაც ზაბითალასთან საქმე მოაგვარა და .. სანიშნო ბეჭედი და საყურე გადასცა.

ამის შემდეგ შებანმა ნურისთან ასეთი საუბარი გაპართა:

— ნურიავ, ზაბითალა კომახიძის ბიჭებს თუ იცნობ, რაფერია?

— რა უჭირს, კაე ბიჭებია.

2. ჯემალ ნოღაიდელი—ეთნ. ნარკ.

— იცი ნურიაგ, შენ დაგასაბლე (დაგაქორწილე) იმათ ქალზე.

ვაჟმა მშობლების ეს გადაწყვეტილება უსიტყვოდ უნდა მიიღოს; დანიშნული ქალიც ყველას ერიდება, მორცხვობს და იმალება, განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც ოჯახში მის საქმროზე გაიმართება საუბარი.

ქორწილი

ქორწილი უთუოდ კვირას ან ხუთშაბათს უნდა გადაიხადონ. სხვა დღეებში, აჭარლების წარმოდგენით, ქორწილი შეუძლებელია; ქორწილისათვის სტუმრებს ერთი ან ორი კვირით ადრე დაპატიებენ. ქორწილის მოწყობის საქმეში უპირატესობა დედოფლის მშობლებს ეძლევა და თუ ისინი თავის თავს ნებას მისცემენ, რაც არ უნდა მოითხოვონ, სასიძო ვალდებულია ყველაფერი შეუსრულოს.

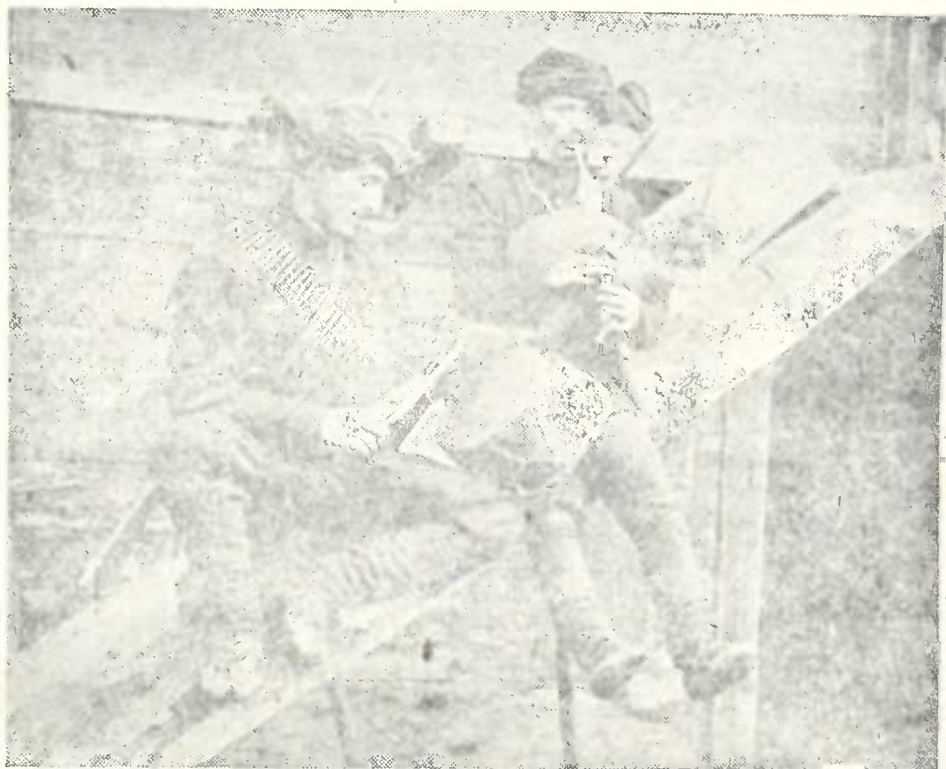
ხშირად დედოფლის მშობლები სასიძოს მოსთხოვენ საქორწილო ხარჯის ვალებას, საკლავსა და ზურნას. სასიძო იძულებულია შეასრულოს მათი მოთხოვნილება.

აჭარისტანში ქორწილი ორი დღე გრძელდება. შაბათ დილიდანვე ქალის ოჯახში ქეჭორწილე სტუმრები იწყებენ მოსვლას და შაბათ საღამოს აქ იმართება დიდი ვახშამი.

კვირა დილით სიძის მაყარი მოდის დედოფლის წასაყვანად. მაყარს ერთი ან ორი დადე—ქალი ახლავს. დადედ მიყვება სიძის და, დეიდა, მამიდა და ან „აბლა“ (ბიცოლა). დადე სასიძოს მხრივ დედოფლის პირველი მნახველია, მაყარის მოსვლისას იმღერებენ მაყრულს, რომელშიაც რვა მომღე რალი იღებს მონაწილეობას: ორი მთქმელი, ერთი მომძახნელი, ერთი „გამყივანე“ მოკრიმანჭულე, სიმღერა ვადაბმულია.

მაყრულში განსაკუთრებულ ლექსებს არ მღერიან, შაბათს სხვადასხვა მოკლე ლექსებით. მაყრულის გათავების შემდეგ დადეს დედოფლის ოჯახში შეიყვანენ, მაგრამ დედოფალს მაშინვე არ აჩვენებენ. მაყარი ცოტათი რომ შეისვენებს, მედოლე სახლის კარებთან შეხვედრის ჰიმნს დაუკრავს და დედოფალს დადესთან მაშინ შეიყვანენ. დედოფალს თავზე ლეჩაქი (ფატა) ხურავს და სახეზედაც მარჯვენა ხელი აქვს აფარებული. დადე დედოფალს ტკბილეულსა და ვერცხლის ფულებს თავზე გადააყრის, მომყვანსაც 5—10 მანეთამდის დაასაჩუქრებს. სასიძოს ნათესავებმა, მაყარმა, და დადემ არ იციან თუ როგორია დედოფალი, ამიტომ აღელვებული დადე მაშინვე მივარდება და დედოფალს პირზე ლეჩაქს ჩამოხდის და ეს მღელვარება სიხარულით ან წყენით შეიცვლება. დაათვალიერებს თუ არა დადე დედოფალს, ეს უკანასკნელი ისევ უკან მიყავთ, იქ დედოფალს უცდის საკუთარი დადე, რომელიც მას კაზმავს და უვლის. აქ დედოფალი ლეჩაქს (ფატას) მოიხდის და წაყვანამდის აღარ დაიხურავს, საქორწილო ლეჩაქი სირმითა და ოქრომკედით არის მოკრთული.

მაყრებს სადილზე მოიწვევენ. ორი კაცი მათ ხელს „დააშვენებიებს“ (დაბანს), და შერბეთს ჩამოურიგებენ. შერბეთი წყლისა და თაფლისაგან (ან შაქრისაგან) მზადდება. სტუმრებს მიაართმევენ აგრეთვე „მაჯუნს“, რომელსაც ბრინჯისა და თაფლისაგან ამზადებენ. ამას მოჰყვება ტკბილეული.

სურ. 10. შეხვედრის ჰიმნი.

როცა შერბეთსა და მაჯუნს ყველას ჩამოურიგებენ, შერბეთის მწდე ერთ დიდ ჭიქას შერბეთით გაავსებს, მაყრებში ამოარჩევს ყველაზე თვალსაჩინო პირს და ამ ჭიქას მას დაუდგავს წინ. ჭიქაზე მერდინია გადაფარებული და მან ეს ჭიქა უნდა გამოიყიდოს („დაიხსნას“), ჭიქის პატრონი შერბეთს შესვამს და ჭიქაში 3—5 მანეთს ჩააგდებს, მერდინს კი თვითონ წაიღებს.

ასეთივე წესით აწვდიან შერბეთიან ჭიქას დადეს და ისიც საჩუქარს გაიღებს.

მაყრები თუ შორიდან არიან, სუფრიდან მალე აიშლებიან, რის შემდეგ სუფრაზე მეორე ოთახში მოიწვევენ ქალებს, რომლებსაც იმავე სასმელებითა და ტკბილეულობით უმასპინძლებიან. ამდროს რამდენიმე მოხუცი, დაახლოვებით სამი კაცი სიძისა და სამივე დედოფლის მხრიდან ხოჯის თანხლებით განცალკევდებიან. ეზოში ჭილობს გაშლიან და დასხდებიან. აქ იწყება „აღლის“ გაკვეთა ე. ი. ამ ორ დამოყვრებულ ოჯახს შო

რის წერილობითი პირობა უნდა დაიდვას. ეს პირები თავიანთ შორის ორ კაცს ვეჭილად გამოჰყოფენ, და ერთს ნეფისა ერთს დედოფლის მხრიდან სხვები კი მოწმეებია. პირველი სიტყვა დედოფლის ვეჭილს ეკუთვნის. და იწყობა ბჭობა იმის შესახებ, თუ რამდენი უნდა იყოს აღდში ჯარიმა გათვალისწინებული. სიძის მიერ დედოფლის დაწუნების შემთხვევაში,

დედოფლის მხარე აღდის გამოანგარიშებას „შეჯამებული“ თანხიდან იწყებს, მაგალითად ათას მანეთ ოქროდან; ნეფის მხარე კი იწყებს ასი მანეთიდან, მაგრამ მათ შორის ჯარიმის რაოდენობის დამდგენი და გადამწყვეტი მაინც ხოჯაა. ვთქვათ, ჯარიმა 50 მ. განსაზღვრეს. მაშინ ამაზე ხოჯა შეადგენს პირობის ქალაღს, რომელსაც „ნიქახი“ ეწოდება.

ხოჯის მიერ დაწერილ „ნიქახზე“ ორივე მხარე აწერს ხელს და შემდეგ მას შესანახად დედოფლის მშობლებს გადასცემენ.

ამის შემდეგ „აღდი“ უკვე გაკვეთილია და თუ ქალს „ჯეიზი“ (მზითევი) აქვს, იმასაც აწერენ, ურემზე დაუდებენ და ნეფის სახლში გაგზავნიან; ამასთანავე დედოფალსაც წასაყვანად მოამზადებენ. წითელი ფერის ქსოვილისაგან ხოჯა „დუღალს“ შეკერავს და წაყვანის წინ დედოფალს თავზე გადმოახურავენ. მაგრამ რათა „დუღალი“ თავზე კარგად დაადგეს, დედოფალს თავზე მუყაოსაგან გაკეთებულ წოწოლა ქუღს დაახურავენ და ზედ „დუღალს“ წამოასხამენ. ახალგაზრდები ოჯახში მხიარულობენ, მღერაიან და ცეკვავენ: ხორონს, ბაღდათურს, ყოლსამას, ყარა-ბაღს და სხვას. მაყრები ერთმანეთს თოფის სროლაში ეჯიბრებიან.

დადე დედოფალთან იმყოფება და როცა დედოფალს ფეხსაცმელს მოუტანენ, დადემ ფეხსაცმელში ფული უნდა ჩააგდოს და ეს მომტანის საჩუქარია; პატარძლის მორთვას რომ მორჩებიან, დადე დოღსა და ზურნას დაუძახებს; დამკვრელები ქალების ოთახში შევლენ და იქ იმართება ცეკვა-თამაში. შემდეგ სიმღერით გარეთ გამოდიან; პირველად სიძის დადე გამოვა. ამ დროს დედოფლის ნათესავებიდან ერთი ვინმე კარს მოულოდნელად ჩაკეტავს და ვიდრე სიძის მაყრიდან საჩუქარს არ მიიღებს, კარს არ გააღებს.

დედოფალი ქალებს გამოყავთ და ცხენზე შესაჯდომად ამზადებენ; უკრავენ გამოსამშვიდობელ ჰიმნს. ცხენზე შეჯდომისას დედოფალს ფარდავს შემოაფარებენ, რომ ის ამ დროს არვინ დაინახოს. დედოფალი მშობლებს თვალცრემლიანი ეთხოვება და თავისი დადის თანხლებით ნეფისას გაემგზავრება. გზაში დედოფალი ორ ხელის მომკიდეს მიყავს, რომ დუღალჩამოფარებული დედოფალი გზაში ცხენიდან არ გადმოვარდეს.

ნეფის სახლს მიუახლოვდებიან თუ არა მაყრიანი მაყრულს წამოიწყებს. სახლში მოსვლისას, ცოტა მოშორებით დადგებიან და გზას გამართავენ, სახლიდან სიძე უნდა გამოვიდეს და ამ გზით მივიდეს დედოფალთან.

მაგრამ ნეფის სახლიდან ჯერ ვინმე მოხუცი გამოვა და სტუმრებს მიაიწყვეს:

— მობრძანდით, ბუარუმს. პაწაა მეფიეთ, ნამეტარი შორაა დედოფალი.

ამაზე მაყრიონიდან ვინმე უპასუხებს:

აქიდან ფებს არ წავდგამ წინ, აფერი შორ არაა?

— გთხოვთ, პაწაა მეფიეთ.

— რიზა, პაწაა გამეფი, მეც დევნახო სიძე!

— რათ გინდა, არ იცნოფ თუ?

— რავა არ ვიცნოფ!

— მაშ რა გინდა?

— რა მინდა და ერთი დევნახო, რაფერია ნეფაობაში?

ჩოჩქოლი მიწყნარდება. ერთი რომელიმე მოხუცი სიძეს წინ გამოუძღვება და დედოფლისაკენ წამოვლენ.

— აბა, მოწით-მეფიეთ, სიძე მუა მაშალლა (ჯვარი სწერია) უთხარით!

ყველანი იძახიან: „მაშალლა, მაშალლა“...

— რას ერჩი, ძიავ, კაა სიძე გეყოლია.

— მაგიერში დედოფალსაც კას გაძღვთ,—ისმის პასუხი.

სიძე მიუახლოვდება დედოფალს, ჯიბიდან ვერცხლის ფულებს ამოიღებს და თავზე გადააყრის. აქ დედოფალი ლეჩაქის ქვეშ პირველად მოპკრავს თვალს თავის ნეფეს. ნეფე კი ამას მოკლებულია, რადგანაც დედოფალს პირი „ღუღლით“ აქვს დაფარული. ამის შემდეგ ნეფე უკან მარტობრუნდება და თუ მორცხვია გაიქცევა ხოლმე.

ახლა მაყარი შესაწყევარ „ყურბანს“ მოითხოვს:

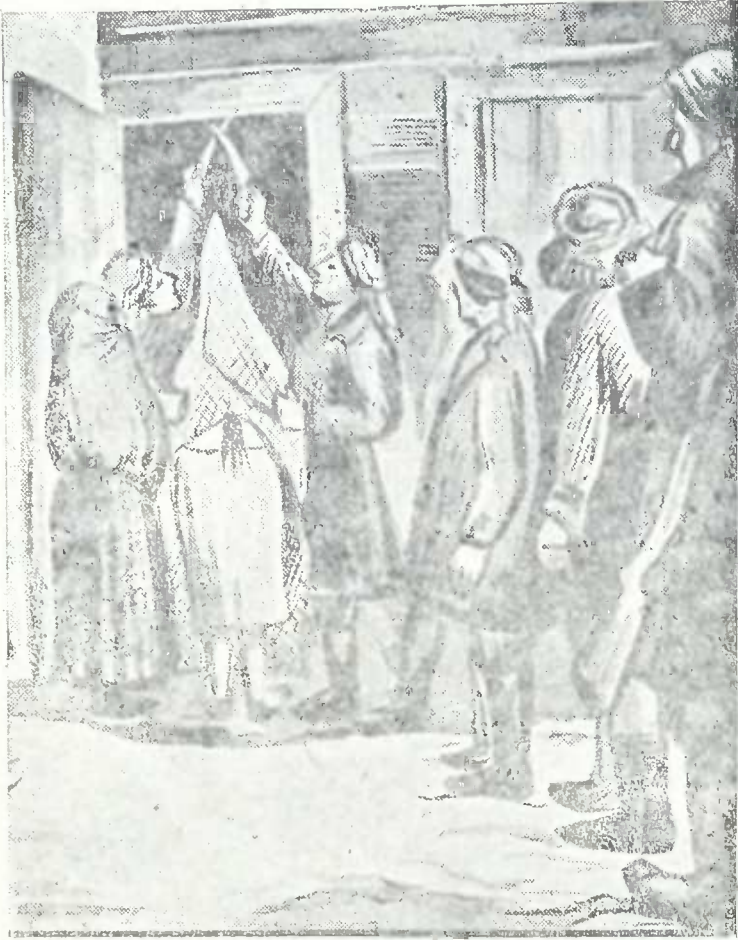
„იმფერი ღელაფები გამევიარეთ, რუმე ერთი ყურბანი დედოფალზე ფარძია“ — აუცილებელიაო.

ნეფის ოჯახი მაყარს მოუყვანს ხარს, ძროხას ან ცხვარს.

მაყარი მას დედოფლის გარშემო სამჯერ შემოატარებს, შემდეგ ყურბანს დაკლავენ ან გაუშვებენ. ამას შემდეგ დაღე დედოფალს სახლის კარებთან მიიყვანს და სანამ დედოფალი სახლში მარჯვენა ფებს შედგამს, კარებთან გაჩერდება ორი კაცი ხმლებით, ხმლის წვერებს მალლა ერთმანეთს გადაადობენ და ქვეშ დედოფალს გაატარებენ; შემდეგ კი ამავე ხმლებით კარის თავს დაჩეხენ. ხალხის რწმენით, დედოფალს ახალ ოჯახში ბოროტი და მავნე სულები რომ არ შეჰყვენ, საჭიროა მათი ხმლებით დაფრთხობა და გარეკაო.

დედოფლისათვის ოთახში გამართულია დასაჯდომი ტახტი. მასზე დედოფალს დასვავენ და მას გვერდში დაღე მოუჯდება. მაყრებისა და სტუმრების ვახშმის დასრულებამდის დედოფალი ღუადჩამოფარებული ზის. ნავახშმევს კი პირის ამხდელს მოიწვევენ. პირისამხდელი დედოფლის ძმა უნდა იყოს. თუ ძმა არა ჰყავს, მაშინ დედოფლის ბიძაშვილს შეუძლია პირის ახდა. პირისამხდელის მოსვლამდის, დედოფალს წინ პატარა სუფრას „ფემჰუმს“ დაუდგამენ, რომელზედაც „სინი“ არისმოთავსებული. „სინზე“ აწ-

ყვია ხაჭაპურები და მოხარული ქათამი. შემოდის პირისამხდელი და ხანჯლის წვერით ღუაღს სამჯერ ცოტათი აწევს, შემდეგ ის ხანჯალს სინაზე დაჰკრავს, ქათამსა და ხაჭაპურებს ხანჯალზე ააგებს და გარეთ გავარდება.

სურ. 11. დედოფლის გატარება ჯვარედინ ხანჯლებს ქვეშ.

პირისახდის შემდეგ, დედოფალს ღუაღს მოხდინან და გამჭვირვალე ქსოვილს ჩამოაფარებენ. დედოფალი მორცხვობს და პირსახეს ხელით იფარავს.

პირისახდის შემდეგ იწყება დედოფლის ნახვა. როცა დედოფლის მნახველები მოგროვდებიან, დაღე დროგამოშვებით დედოფალს პირსახეს ახდის. დედოფალი თვალეზდახურული დგას, სანამ დაღე მას პირზე ხელის აფარების ნებას არ მისცემს. ქმრის ნათესავეზის ოთახში შემოსვლისას, დედოფალი ფეხზე უნდა ადგეს. ოთხი წლის მაზლიც რომ შევიდეს დედოფალთან, დაღე დედოფალს იმ წამსვე ფეხზე წამოაყენებს და სანამ ის არ გავა, დედოფალი ვერ დაჯდება.

1 მაყრიონი ლამეს ათენებს. შუალამისას „ფეშქუმს“ გაშლიან და ნეფეს შოითხოვენ. ნეფე მოხუცთა თანხლებით ფეშქუმზე მივა, მიესალმება მაყრიონს. შემდეგ მოხუცი და ნეფე მათ „თემენა“-ს (ხელების გაშლით მისალმება)

სურ. 12. პირის ახდა.

ვადაუხლიან. გათენებისას გაიმართება თოფების სროლა და ცეკვა-თამაში. ამავე დროს ნეფეს მიიყვანენ დადესდან, რომელიც ნეფეს პირველად ნახულობს, დადე კინეფეს დედოფალთან მიიყვანს და მის სახეს აჩვენებს. ამისათვის ჩეფემ დადეს 10—15 მანეთი უნდა აჩუქოს.

ინათებს თუ არა, მაყრიონი ეზოში გამოვა და გამოითხოვს დადეს, რომელიც „გევეზობის“ მოწყობის თადარიგს იძლევა. ჩქარა „გევეზობაც“ გაიმართება და ნეფის ოჯახში შეიქმნება ერთი ორომტრიალი: მაყრები თოფებით ხის ტოტებს ამტვრევენ, აქცევენ ლობეს, ჩამოაგდებენ კიშკარს

ხოცავენ ქათმებს და სხვა. ამით ქორწილი თავდება და შეზარხოშებული მაყრიონი მასპინძელს ემშვიდობება და მიდის.

ორშაბათს ნეფის ოჯახში მრავალი მნახველი და მომლოცავი მოდის. ნეფე სტუმრებს ერიდება და გაუბრუნდება. ნეფე-დედოფალს იმავე ღამეს ერ-

სურ. 13. ნეფის შესვლა მაყარში.

თად აწვენენ, მაგრამ გათენდება თუ არა, ორივე ერთმანეთს შოოდებიან და თითქმის ერთ თვემდის დღე ერთმანეთს არ ეჩვენებიან და ხმასაც არ სცემენ.

ნათესაებს პატარძალთან ან, როგორც აქაოლები უწოდებენ, „გელინთან“ საჩუქრები მიაქვთ და ულოცავენ გაბედნიერებას. თუ მნახველთა შორის მოხუცია, პატარძალი ვალდებულია მას ხელზე აკოცოს.

გაივლის ერთი ან ორი კვირა და პატარძლის სანახავად მისი მშობლები მოვლენ და „სადილს“ მოუტანენ. სადილი შედგება სხვადასხვა ნამცხვრისა და ტკბილეულისაგან. სუფრას გაშლიან, სტუმრებს მოიწვევენ და პატარა ნადიმს გადაიხდიან.

შემდეგ კვირაში „გელინი“ მშობლებთან მიყავთ, სადაც ის ერთ კვირას რჩება. პატარძლის წამოსაყვანად მიდის სიძე ათიოდე კაცის თანხლებით. სიძე ვალდებულია ცოლის დედმამას მისალოცი „ბახჩიში“ მიუტანოს, მისალოცის რაოდენობა სიძის შეძლებაზეა დამოკიდებული. პატარძლის ოჯახი სიძეს მხიარულად ხვდება და პატარა ნადიმსაც იხდის.

წინათ აჭარისტანში თუ წვეულება ჰქონდათ ქორწილში ძღვნის მიტანა იცოდნენ. მიჰქონდათ: ნამცხვრები, ქათმები, ბრინჯი, ყველი და სხვა, რაც დიდ ხარჯს იწვევდა. ოქტომბრის რევოლუციის შემდეგ ხალხმა ძღვნის მიტანა მოსპო და ფულადი შესაწევარი დააწესა.

სურ. 14, დედოფლის ნახვა.

1929 წლიდან ადგილობრივმა საბჭოთა ორგანიზაციებმა ჩაატარეს დიდი პროპაგანდა ფულადი შესაწევრის მოსახლობად. კომუნისტური ახალგაზრდობა დღეს ებრძვის ამ ძველ მანერ ჩვეულებას, და ქობულეთის ბათომისა და ქედის რაიონებში ქორწილის ძველი წესები თანდათან ისპობა; რაც შეეხება ხულოს რაიონს, აქ, შედარებით, ქორწილის ძველი წესები ჯერ კიდევ შენახულია და განსხვავდება ზემო აწერილი ქორწილის წესებისაგან.

ჩვენ აქ მოვიყვანთ ქიბარ კახაძის მიერ აწერილ ხულოელი აჭარ-
ლების ქორწილის წესებს, აჭარული კილოს დაცვით.

„დედ-მამას რომ გაეზღება „დელიყანდი“, იტყვიან, რომ ჩვენ გვინდა
ერთი რძალივო.

აბა წევდეთ და მოვნახოთ საცხავო; ეტყვიან შეილს, რომ შენ ვინ
გინდაო. ბიჭსაც შერცხვება და ვერაფერს ვერ იტყვის, თქვენზე დამიტე-
ვია, რაც გინდანან ის ქენითო.

წავა მემრე მამისი, მოხარს საცხა, რომე გოგო იშოვოს. მუა სახში და
თუ სადმე გეგო რამე, თავის ცოლს ეტყვის რომე ამ აზოვალ კაც ჰყო-
ლია ერთი გოგოვო. ცოლი ეტყვის:

- ნეტა რაეაა, კარქია თუ გონჯიავო, ვერსიდან დაინახევო?
- ვერ დევნახევო, ეტყვის ქმარი. ქალი უჩივის:
- აბა მე წავალ და ბელქი ვნახავო.

წავა ქალი სანახავათ. გოგოს პატრონმა თუ გოუგო, არ ანახვებს. თუ
ვერ გოუგო ჩუმათ ნახავს. ვითამ სტუმარი, მივა და ნახავს. იმიზა, რომ
ქალი ქალს არ დეფთარიზება. კაე თუ გლახა, თურე დეანახეს, მანც და
ითსვოს გოგო თურე დეანახეს, გვარს მოძებნიან გოგოას, კაე გვარია თუ
გლახა. კაე გვარის თუ არის, მაშინ ვტუზავნიან „ელის“, შემავალს, რომ
გოგო მომცეს იმ კაცმავო.

შემავალი გოგოსი ჭირისუფალრნდა იყოს. შემავალი მივა ახლა გოგო-
სას ეტყვის, რომ გოგონდა მისცე ამამუალ, (ე. ი. ამა და ამ კაცს) რძლად.
ის კაცი, თუ კი არ უნდა მიცემა თლათ ჭარს ეტყვის—არ მოცემო. თუ
კი უნდა მიცემა ეტყვის; რომ „ბაშლული“ მომცეს იმ კაცმაო. ბაშლულს
ზოგიერთგან „რიშვეთი“ ჰქვია, ე. ი. ქრთამი. პატარა გლეხი ცოტა ფარას
მეათხოვს და დიდი გლეხი ბევრ ფარას მეათხოვს. ცოტაე იქნება თუ
ბევრი იქნება, გაკეთდება საქმე.

მერე ბიჭის მამა ეტყვის „ახლი ვქნათო“—(პირობა დავდვათო), ჩემი
რძალინდა წევყვანოთო. რომელცხა დღეს დარქმენ, ესენი ორვე დაჰვაე-
ჯებს თავის ჭირისუფალს, მეგობარს და მოყვარეს. მივლენ ხოჯასთან. ხო-
ჯა ეაწერს გოგოს სახელს, ბიჭის სახელს; ნიჩახს გადასწყვედენ: ბიჭმა,
რომ გუშვას. ი ნიჩახი უნდა მისცეს გოგოს მერე. ნიჩახი დეაწყობს 50
მანათიდან და ავა 1000 მანათამდის. აგიც გლეხი დავვარია; მერე სუყვე-
ლამჟერი საქმე გადასწყდება და მორიგდებიან. მერე გოგოსი ვექილი იქ-
ნება, ბიჭის ვექილიც.

ხოჯა ეტყვის გოგოს ვექილს, რომე მაე გოგო თუ ბიჭს მიდევს, დამ-
ტკიცე შენ აგიო. მაშინ გოგოს პირიდან წამოყვანილი ეყოლება იქ ვო-
რი კაცი „მოწმე“, ადგებიან ისინი და დაუმოწმებენ.

„ჩვენ ვიცით, რომ მიდევს მათ გოგო იმ ბიჭს“.

ხოჯა მაშინ იკითხავს არაბულათ დუას; გოგოას ვექილი იტყვის: „მე
მივდევარ“. ბიჭის ვექილიც იტყვის: „მე ვთხონილობო“; მერე ხოჯაც მუ-
ასპობს საქმეს. ბოლოს ადგებიან და მივხვევიან ერთქვანებს სუყველაე.

ამ ხალხს მიცემენ შექერს, ან იქნება პატარა კმულობა. ხარჯიც იქნება ბიჭის კედაროდან.

ბიჭის მამაც იტყვის, რომ ახლა წვეყვანო ჩემი რძალი, მომეციო. გოგონი მამაც ეტყვის, რაც რომ წესი არის: ტანისამოსი, ოქროულობა, ვე-

სურ. 15. „ხორონი“-ს ცეკვა ქორწილში.

რცხლეულობა, სუყველაა წესი ათავე, მოუტანე შენ რძალსაო და წვეყვანეო.

ეგვეც წავა. ღარიბია თუ ღიდარია, აქს, არა, მაინც უნდა. მოუტანოს ყველამფერი თავის რძალს. „ბიჭის ტერეფი იყიდის ალთუნს — ოქროს, თუ ღიდარია ხუთ-ექსს. ქემერს, ბეჭედს; „ყური ქუფიებს“ — ყურსაკიდს, იყიდის კაბეებს ხასსაც და ხამსაც. შეძლებული კაცი იყიდის 3—4 კაბას, ღარიბი ნაკლებს. იყიდის ფეხსაცმელს, თავშალს, „ჩერჩებს“ — ჩადრს, იყიდის „მაკარიას“ — პატარა, ღამაზ ყუთს. მაკარიაში ჩავაწყობთ: ღუნს, საპონს, მაზოს, ძაფს, ღემს, ღიღებს და სხვა წვრილალებს.

ბოხჩაზე დავადებთ მაკარიას და გუგზანით გოგოს ეღჩის ხელით, ვინც რომ საქმე გაკეთა. ბოხჩის მომტანს მიცემენ ერ წყვილ წინდას და ერთ მახრამას — თავსაკრავს — მემრე ბოხჩას შეკრავენ, გოგო გაღამაზდება და ბიჭსაც დაჰპაჯებენ. — ამას ქვია „ნი ი შანლი“.

ბიჭს წაყვება 5—6 კაცი. ისინი გოგოს სახში დარჩებიან ვორ ღამეს; პირველ ღამეს გოგოს შეყვანებენ ბიჭთან. გოგოს ბიჭთან 5—6 ქალი შე-

ყვანს. აქაც კაცები შერბეთ სვამენ, ქალები არა. ქალები არც დაუდები-
ან, ზეზე დგანან. მემრე კაცებიც და ქალებიც გამოვლენ- ჯერ კაცები გა-
მოვლენ ბიჭის მეტი. მემრე ქალებიც გამოვლენ და ბიჭი და გოგო დარ-
ჩებიან ერთად. გოგო გოჯა (ვითომ) წამოჰყვება ქალებს, მაგრამ ბიჭი გა-
დაუდგება წინ კართან და გადაუყრის კარს. გათენებამდი გოგო და ბიჭი
ერთად დარჩებიან.

დილას იალონზე ბიჭი გაჰოძრება და შევა მის აფხანაკებთან.

ოდაში აფხანაკები ეტყვიან რაფერ გულზე ხარო, დუწყებენ მასხრო-
ბას. მემრე გოგო იმ ოდიდან გამუა და შევა დედ-მამასთან.

ვინც რუმე იმ ოდაში ლოგინს დღვებს, იმას ფულს აჩუქებენ. ვინცხა,
რომ ქალები შეყვებიან, იმასაც ფულს აჩუქებენ—აჩუქებს ბიჭი. დილაზე
ლოგინს გოგო ასწევს, ათაკრავს.

მეორე დღეს ბიჭი თავის აფხანაკებით წავა სახლში. მემრე ინიშანლებს
და იქნება. როცხა მუნდება, წავა გოგოსას მარტო, გაათევს ღამეს და წა-
მუა.

მეორეთ რომ მივა, ამას ქვია—„ფეხნაქცევი“. ფეხნაქცევით მისლის
დროს ბიჭი ერთ ყოჩს წეყვანს. პურს გამოაცხობს 7-ს, ან 9-ს. ერთ ქა-
თამს, ერ თავ შაქარს. მემრე ბიჭი ძარს ერ წლამდი. ერჯ წელიწადში
გოგოს ჯა ეყოლება „ბალვი“ (ბავშვი), ჯა არა. თუ გოგოს ქორწილამდი
ეყოლა ბალვი, მაშინ ქორწილზე გოგოს მაყარს ფაფას გუკეთებენ და
ჩვენში ეს სირცხვილია. ამისათვის ქორწილამდი ბალვს არ იყოლიებენ.—
რალამეც სულ ოუთავენს, რაც რომ დათქმული იყო იმას, მაშინ ეტყვის,
რომ მე გოგო ახლანდა წვეყვანოვო. გოგოს მამაც ეტყვის: გამოგზავნე 50 ქ-
ნახველები და ქორწილის ამბავი მერე ვილაპარაკოთო. ისიც წავა, მის
ქირისუფალს დაჰპაჯვებს და წეყვანს. მივლენ, რძალს ნახვენ და აჩუქე-
ბენ: ზოვი ფარას, ზოვი ალთუნს, ზოვი ძახმას და კი წველენ სახლში.

მერე ეტყვის ბიჭის მამა, რომ ახლანდა წვეყვანოვო. ისიც ეტყვის:
ქორწილი ქენი და წეყვანე, უქორწილოდ ვერ გაგატანო. თუ კი შოუძ-
ლია დიდ ქორწილს იხამს, თუ კი არ შოუძლია—პატარა ქორწილს.

დეფწყება ქორწილი, გოგოს მამა მოსთხოვს ბიჭის მამას: საკლავს, ერ-
ბოს, მერე თაფლს, მიტანს ბრინჯს— რაც ხარჯი იქნება, სულ ბიჭის მამი-
დანდა იყოს; თავისი ხარჯი თავის სახლში—იგიც მან უნდა ქნას. დეფწყე-
ბა ქორწილი ორივე კედარო თავის ქირისუფალს დეჰპაჯვებს ქალძან—
კაცძან—ბალნიანა, სულ.

ქორწილი უფრო კვირას და ხუჩაფათს შეხტება. ხანდახან სხვა დღე-
შიც იქნება. ვთქვით და ქორწილია ხუჩაფათს. იმ დღეს ბიჭის მაყარი წა-
მუა დილით ზოვი ცხენოსანი, ზოვი ფეხოსანი. ერთსაც ქალს გამეყოლდე-
ბენ. ბიჭის ან და იქნება, ან მამიდა, ანდა რძალი, მაგას ქვდა დადე.

მოვლენ. შტამენ, სმენ. კაჲ კაცები თუ არიან—ათი კაცი დაუდგება ერ
სუფრახზე, თუ კი ავი კაცები არიან, იგინი დაუდებიან: 4 კაცი, 3 კაცი
ან ვორი. კაცი.

მერე მეფთხოვენი მაგინი სუფრაზე, რომელიც არ იშოვნება. მიზეზს ეძებს ახლა. რომ არ შეატანენ და დავამტრიო, დავამსხრიო ყველამფერიო. თუკი ვერ იშოვეს და არ მუტანეს, სუყველამფერს დამტვრევს, დამსხრევს: შივას დასწავას, ჩალას დასწავას, თაროს დამტვრევს, გუგუმს—თუნგს და კიდევ სხვას. იტყვიან „დასაბმელს“—გამოცანას, რომ ვერ ოუხსნას ვერი კაცმა: „შარშანდელი მამაჩემი, წელსა ჩემი შვილი იყო, ჩემ ძუძუზე გამაძლარი დედაჩემის ქმარი იყო“,—ერთი გოგო იყო გათხოვილი. ყავდა შვილი და ქონდა ძუძუ. ამ გოგოს არა ყავდა მამისა და დედის მეტი არაფერი. მამა დაჯკავეს და ჩაგდეს სატუსალოში. ორმოცი დღის განმავლობაში მამა უნდა დახრეტილიყო.

ორმოც დღეს არ უნდა ეჭმიათ საჭმელი; მამას გარეთ გამოსვლის ნება არ ქონდა, არც საჭმლის შიგ შეგზავნისა, რომ ვინმეს შეეტანა. ნება ჰქონდა მარტო თავისი შვილი—გოგო შესულიყო და ენახა. გოგოს არაფერს არ შეატანდენ. შესლიხან ობისკს გუჟეებდენ, რომ საჭმელი არ შეატანოსო; 40 დღის განმავლობაში გოგომ არჩინა თავისი მამა ძუძუთ, ორმოცი დღე ვათავდა გამეყვანეს მამა, რომ მამა გასუქებულა. ამ დროზე გოგომ უთხრა, რომემოდო ერთ დასაბმელს გეტყვი თქვენაო, თუ კი ამიხსენით, დაიხრეტება და ეს არიო. თუერ ამიხსენით და მაჩუქვეთ მამაო. ვერ აუხსნეს და გატყვეს მამა.“

ვორი კაცი შეაკაზმება, წვერს გამეძებამს მატყლიდან. გახტებიან საშიშარი კაცები. შუაში ერთ ლამაზ ბიჭ აცეკვებენ. ეგენი გარეშემოუვარებიან. მაგათ ქვიან „ფადიკო“. მერე მოვლენ ხალხში. მეფთხოვენი დავლზურნას. გავარდება სეარი და რხინი, სმა და სიმღერა შუადღემდი სეარობენ. შუადღე რომ გახტება და შუახაზირებენ ცხენებს, ჯეაზი ერთი სათით წინ წავა.

ბიჭის მაყრები რომ იჯებიან კაცებში, ისე იჯება დადევ ქალებში, გეგვზობს და ყოლიმფერს შეფთხოვს. რამე დასაბმელს იტყვის: მაგ. „გორზე თეფზი არ იქნება, რომც იყოს, მარილი არ ექნება, ახლობაში რომ იჭმის განმეს, მისდღემჩი არ იჭმება“. ეგ არის—ირემი ყველწელში რქას წეცლის, რომ წეცლის, იმ ორდღეში რქის ძირი ბილია და გემრიელათ იჭმება. მესამე დღეში განხება და მემრე აღარ იჭმება. კიდევ: „მივა—მოვა, იქავ არი“ და სხვა.

მემრე დედოფალს გამეყვანს მისი მამამთილი. თავზე დახურავენ, ტუალს შეაჟღუნებენ ცხენზე. ბიჭიდან მოსული დადევ იქნება სულ წინ. აქიდანაც ათი ქალი და ერთიც დადევ. დადეთ და არ იქნება ან იქნება: ბიბიაჲ, ან აბლაჲ, ან ხალაჲ—დეიდა; წევლენ დავლით, ზურნაჲთ, რხინით და თოფის სროლით. მაყარი სულ წავა იქითაჲც, აქეთაჲც.

სახლს რომ მუახლოვდებიან, მაშინ წავა მახარობელი წინ ვორი, ან ვოთხი კაცი ახლა მახარობლები დედოფლის კაცებია. ამათ ასმენ შერბეთს ამათ გოგოდან მიაქნენ პატარა ბალიში, ბიჭს უნდა მისცენ ხელში. ბიჭს ახლოს არ მუშვებენ, ატყვილებენ და ერხან არ გუქნევენ ბალიშს. მემრე

თუ კი გოუქნიეს და ბიჭმა დეჟკავა-კაჟ. თუ ვერ დეჟკავა, სირცხვილია და იცინებს ხალხი¹

სურ. 16. ბრმა მეჩონგურე ხ. ბაჯელიძე.

მემრე მახარობლები ადგებიან და თოფებს ისრიან. უკან გაბრუნებიხან მისცემენ: პურს, ხორცს და წეღლებენ. მივლიან და მათ აფხანაკებს აკმევენ ეზოში მისლამდი სიმღერას ჩივიან:

დედოფალი მოჰყავანო,
საჩუქარი რა ჰყავანო,
მუნიანი თხა ჰყავანო.“

ამას ბიჭის მაყრები ებნევიან.

— ახლა გოგოს მაყრები ჩივიან:

„ჩვენი ნეფის მაყრებო,
ფეხტატაშაჟ, ბლაცებიო“—

მემრე მივლენ ეზოში ცხენებს აჭენებენ ყანებში. დედოფალს კარგს ხან ცხენიდან არ ჩამეყვანებენ, იმიზა, რომე საჩუქვარს სთხოვენ.

ზემო აჭარაში ყურბანი არ იციან. მის მაგივრად საჩუქვარს თხოვლობენ; ართმევენ საჩუქვარს: ერთ ხარს, ან ერთ ძროხას, ან 2 თუმნიდან 100 მანეთამდი. მემრე ჩამეყვანებენ დედოფალს და ჩაბარებენ დედამთილს, შეაყვანს დედამთილი სახლში: კერაზე ხელს მუასმევი-

¹ ასეთი ჩვეულება ძველად ქობულეთშიც იყო გავრცელებული.

ებს, მემრე ცომში ხელს აკრევიებს, კიღობანში ჩახედვიებს, მემრე ყველა ოდას მუარონიებს და შეყყვანს თავის სამყოფ ოდაში.

თავისი დადეები და მომყოლი ქალები— „წვევლები“ იქნებიან დედოფლის ერთად. ეზოში ახლათ მოსულ დედოფალს ნეფე ფარას და შექერს გადაყრის.

ქედის რაიონში კი დედოფალს ფულებს მამამთილი გადაყრის კარებთან. დედოფლის ცხენი რომ გეცლება, მაშინ ერთი დედოფლის მაყარი შექდება ზეთ. აჭენებს და არი. მის დღემში არ ჩამჭა, თუკი ფარას არ მიცემენ.

ხანდიხან დედოფლის მაყრები არ წავლენ ოდეებში დასაჯლომად: ცხენები გვინდა თითოს თითოვო. ცხენებათაც უნდან ისტეველ კაცები. მივლენ კაცები, ნეფის მაყრები და დამისცემენს ზრუგს. დედოფლის მაყრები შექდეებიან ზეთ და შეყყვანებენ ოდაში. ზოგი ბეგობს, ზოგი ჭკვიანათ უდის, მეათხოვენ ვახშამს; ქვეყანაზე რაც არი, არალი, იქ უნდა მჭატანიონ მაგინმა ძალით და ჭამონ.

მეათხოვენ: ყოჩს დასაკლავათ, ან შეწულ ქათმებს, მეათხოვენ თავლს ფალაყას, თუთუნს და სხვას. ამ მოთხოვნას „რუსუმი“ ჰქვია. ჭამის მემრე დედოფლის ახლო ნათესავეები შევლიან დედოფალთან და დედოფლის ძმა ტუალს ახდის. ყამის წვერით აძრობს ტუალს და გადექნევს კარისკენ— და მემრე გამოვლიან ვარეთ. მემრე დადეები აყენებენ დედოფალს. დედოფალი შარფწამოსხმული ტეხზე დგას.

მემრე შამჭა დედამთილი და „პირს ახდის“ აძრობს, შარფს და საჩუქარსაც მიცემს: ოჭროს, ფულს, ან ბეჭედს.

გახტება შუალამე. ნეფის ჭირისუფალი ქალები მეათხოვენ დედოფალს: მოგვეცი, წვეყვანთ ნეფესთანავო. მემრე ის ქალები უპასუხებენ: კარქ საჩუქარს თუ მოგვეცემთ, გავატანთ, თუ არადა არაო. თუ დაკმაყოფილეს საჩუქარით — გაატანებენ თუ არა და მათ წასვლამდი დედოფალი მათთანაა.

ერთი ოდა, პაწაჲ ნეფე დედოფლისთვინ ცარაელია. თუ გატანა, ი დედოფალი დილას საჩქაროთ კიდევ შევა მის მომყოლ ქალებთან. მაყარს დილას „ხეფსს“ საუზმეს მიცემენ მაშინ წყალობა არი, რასაც მჭატანებენ, იმას ჭამენ.

მჭა სადილობა, მაშინ დაქდეებიან სუფრაზე. რასაც შეძლება იმისთანა ავობას იგვევებენ. სამა, სიმღერა, დავლი და ზურნა ყველთვინ არის.

დალამებამდი რომ დარჩება ერთი ან ვორი საათი, მაშინვე წავლიან. წასლიხან დედოფლის მაყრები ბევრ ზარალს დააყენებენ: ლობეს წაქცევენ, ნალმას წაქცევენ, ხიჩალს დასწვავენ. წისქველ წაქცევენ. ჰო და წავლენ თოფის სროლით და ყველაჲ მიალაგდება თავის სახლში.

დედოფალი 3 დღეს თავის ოდაში იქნება, კარში არ გამჭა და ხელანელა სახლი გჭას დეაწყებს. თანდათან უმატებს მუშავობას და ერთ თვეში მხოორენებსავე იქნება.

მამამთილს შეაძლებს არ დაელაპარაკოს 7 წელწადს, ან ვოც წელწადს, ან სულ არა.

თუ მოწითული მაზლი ხავს, ან მის ქმარზე თუ უმფროსია—მას მისდემ-ჩი არ დაელაპარაკება. გელინი დედამთილს დედას ეტყვის, მამამთილს—მამას მაზლ ეტყვის ალაბატონ, მუღს ეტყვის „გორუმ ხანუმ“-ს. მაზლის ცოლს „შილს“ ეტყვის“.

აჭარულ ქორწილთან დაკავშირებულა აგრეთვე „ჩაკეტვისა“ და „ფადიკოს“ წესები.

ჩ ა კ ე ტ ვ ა

„ჩაკეტვა“-ს ასრულებს ნეფის ოჯახის მტერი; მისი მიზანია ნეფე-დედოფლის გაუბედურება. ამ ბოროტების ჩამდენი პირი ჩუმად მიიმალება იმ გზის პირას, სადაც ნეფე დედოფალმა უნდა გაიაროს, მას თან მი-აქვს ქარქაშიანი დანა. გზის ერთ მხარეზე ის დანას დააგდებს და მეორე-ზე კი ქარქაშს. დედოფალი მაყრიონით რომ გაივლის, ის კაცი აიღებს და-ნას და ქარქაშში ჩააგებს, „ჩაკეტავს“. ამის შემდეგ, ხალხის შეხედულე-ბით, ნეფე-პატარძლის ბედ-იღბალი ამ კაცზეა დამოკიდებული და სანამ ის კაცი დანას ქარქაშიდან არ ამოიღებს, ცოლქმრული კავშირი ახალ დაქორ-წილებულთა შორის შეუძლებელია. ამ ნიადაგზე ცოლ-ქმარს ერთმანეთიც შეძულდებათ და თუ ასეთი მდგომარეობა დიდხანს გაგრძელდა, შეიძლება ერთმანეთს კიდევ გაეყარონ. „ჩაკეტილი“ ცოლ-ქმარი ამის გამო იტან-ჯებიან და მათი მშობლები ვაფაციცებით ეძებენ დამნაშავეს.

ცრუმორწმუნე აჭარელს „ჩაკეტვა“ დღესაც წამს და მრავალ შემთხვე-ვით ამტკიცებს ჩაკეტილების ტრაგიკულ თავგადასავალს. ჩაკეტვა ან „ჩა-სკენა“ ხალხის რწმენით, სხვა ხერხითაც შეიძლება მოეწყოს. ამ მიზნით, მექორწინეთა მიმართ მტრულად განწყობილი პირი ქორწილამდის 15 დღით ადრე ქათამს დაკლავს და მის თბილ სისხლს მერდინს წასცხებს. შემდეგ ამ სისხლიან მერდინს რამდენმეჯერ გასკენის და სანამ კვანძი არ გაიხ-სნება, ნეფე-დედოფალს შორის სქესობრივი კავშირი შეუძლებელი იქნება.

ფ ა დ ი კ ო

„ფადიკო“ ერთგვარი თამაშია. ამ თამაშს აწყობენ ქორწილში ღამის თორმეტ საათზე. „ფადიკოსათვის“ ექვსი კაცი და ერთი ქალია საჭირო. ერთ კაცს ქალის ტანისამოსს ჩააცვამენ და ცალკე ოთახში გაიყვანენ, მას ფადიკოს უწოდებენ. შემდეგ ერთი მოთამაშე ცხენივით, დაოთხილი დადგება და მას ფადიკო შეაჯდება. ცხენს აღვირით ერ-თი წამოიყვანს, სხვები კი სიმღერით მოსდევენ; ორი მათგანი ერთმანეთს შეეცილება ფადიკოს დანარჩუნებისათვის. ვინც პირველად მოასწრებს და თეთრ ფულს გადააყრის, ქალიც მას რჩება. ბოლოს ეს ორი მოქიშპე მა-

ინც შერიგდება და იტყვიან: „ერთს დღე გვეყავდეს, მეორეს ლამეო“ და ორივე გადაყრის ფულებს. შემდეგ ფადიკოს „ყურბანს“ (საკლავს) შემოავლებენ და დაკლავენ. ამას ცეკვა-თამაში მოჰყვება. ფადიკოს გაეთამაშება ის ორი კაცი, მაგრამ ცეკვის დროს ფადიკო უეცრად დაიმალება. ამაზე ისინი ერთმანეთს შარს მოსდებენ, ატყდება ჩოჩქოლი და ყველანი ფადიკოს ეძებენ.

ბოლოს ფადიკოს იპოვნიან და ვახშად დასხდებიან. ნაფხშმეც ერთ მათგანს დაეძინება, მეორე კი ფადიკოს მოუწვება და ეალერსება. ამ დროს პირველი იღვიძებს, დაინახავს, რომ მისი ამხანაგი ფადიკოსთან საქმობს, წამოხტება, ხმალზე ხელს გაიკრავს, ამიანავს დაჭრის და ფადიკოს გაიტაცებს. ქალი ეწინააღიდეგება, არ მიჰყვება, თან გაიძახის: „ის შენზე მეტად მიყვარსო“. ის კი ფადიკოს ეხვეწება: „მე წამომყვევი მასზე უკეთესი ვარო“ და თან ქრთამსაც ჰპირდება. ბოლოს ქალი თანხმდება და მიჰყვება.

ფადიკოს გათამაშებას ქორწილში შეაქვს მხიარულება. არის სიცილი, ჟრიაბული და ფადიკოს გაშიარება.

ქალის მდგომარეობა

პატარძლის მდგომარეობა აჭარაში სახარბიელო არ არის. ზოგიერთ ჩამორჩენილ და კონსერვატიულ ოჯახში გათხოვილი ქალი მძიმე პირობებში ექცევა, მას უხდება მრავალი სიდუხჭირის ატანა. ცოლ-ქმარი ერთმანეთს სახელს ვერ დაუძახებენ. ქობულეთისა და ბათუმის რაიონში ერთმანეთისადმი მიმართვის დროს ცოლ-ქმარი სახელის ნაცვლად „შენ“-ს ხმარობს. მაგალითად: „სად მიდიხარ შენ?“ „რა გინდა შენ?“ და სხვა. ხულოს და ქედის რაიონში ქმარი ცოლს „გო“-ს ეძახის: „ჰაადე გოვ“. ცოლი ქმარს — „ჭო“-ს: „ჰად იყავ ჭო“ და სხვა. „გელინი“ მამამთილს „ალაბაბას“ ეძახის, დედამთილს „ფაშანენეს“, მაზლს „ალაბატონს“ და მულს „ფაშაბატონს“. პატარძალს ახალ ოჯახში დიდი სიფრთხილე ჰმართებს, ის ყველას თავდაბლად უნდა ექცეოდეს. ამიტომ ქალის გათხოვებისას მშობლები მას ასე არიგებენ: მამამთილს წელს ზევით არ უნდა შეხედო, როცა ის ყანიდან დაღლილი მოვა, ფეხზე გახადე და თბილი წყლით დაუბანეო. დედამთილმა, რაც უნდა გიბრძანოს, ყველაფერი უსიტყვოდ შეასრულე და ბატონობით უპასუხეო. ასევე უნდა მოექცე მაზლსა და მულსა და სხვა.

პატარძალს თუ ახალ ოჯახში ლმობიერი და გულკეთილი წევრები შეხვდნენ, ეს ხომ მისთვის უსახლგრო ბედნიერება იქნება. მაგრამ თუ ის ცუდ ოჯახში ჩავარდა, მისი ტანჯვა აუტანელია და ამ შემთხვევაში ერთადერთი გამოსავალი ოჯახიდან გამოყოფა და ცალკე დასახლებაა.

მაგრამ თუ ქმარი სუსტი ნებისყოფისაა, ცოლიც ნაკლებად უყვარს და ან ძმა არა ჰყავს, მაშინ ქმარი მშობლებს ვერ გამოეყოფა და ქალიც იძულებულია ყველაფერი მოითმინოს.

აქარელი ქალი ოჯახის დიასახლისია. ზემო აქარაში კი, სადაც მესაქონლეობას მისდევენ, ქალებს უფრო საქონლის მოვლა ევალებათ; მესაქონლეობაში აქ უმთავრესად ქალის შრომაა გამოყენებული.

მამაკაცი თავის საქმიანობაში დედაკაცს არავითარ ანგარიშს არ უწევს და არც ქალს აქვს უფლება მამაკაცის საქმეში ჩაერიოს. ზოგი აქარელის აზრით, ის კაცი, რომელიც ქალს დაუჯერებს, ხიფათში გაებმება და უბედურებას ვერ აცდება, ვინაიდან მისი აზრით, ყოველგვარი უბედურების მიზეზი ქალებია: ქალის ჭკუა ბარდზედ წერია, ბარდი თხამ შექამა, — ამბობენ ხოლმე.

ტირილი და გლოვა

აქარაში ადამიანის სიკვდილს მწვავედ განიცდიან და გლოვაც ხანგრძლივი იციან. გლოვის ხასიათი დამოკიდებულია სიკვდილის გამომწვევ მიზეზზე. როცა მოხუცი თავისი ბუნებრივი სიკვდილით კვდება, ხალხის წარმოდგენით, ის ცხონებული და უცრემლო მიცვალებულია. მაგრამ ახალგაზრდის სიკვდილი და ისიც, თუ მტრის ხელით არის მოკლული, აქარლის ოჯახში იწვევს უსაზღვრო მწუხარებას.

მკვლელობის მიზეზი მრავალგვარია. შურის ძიება და სისხლის აღება აქარისტიანის საზოგადოებრივ ყოფას დღეს უკვე აღარ ახასიათებს, მაგრამ მის რეციდივს ზოგჯერ მაინც აქვს ადგილი. არის შემთხვევა როდესაც ორი გვარის ოჯახი ერთმანეთს მტრად გადაეკიდება და მათი წევრები შურისძიების მსხვერპლნი ხდებიან. მკვლელობას იწვევს აგრეთვე დავა მამულზე ან საქონელზე და მოკლულის ნათესავებში ეს იწვევს შურისძიების გრძნობის გაღვივებას.

მაგრამ მოსისხლეთა შერიგებაცა და სისხლის გამოყიდვაც აქარული ადათით შესაძლებელია შემდეგ შემთხვევებში:

1. როცა მკვლელობა მტრობითა და წინასწარი განზრახვით კი არ არის ჩადენილი, არამედ უცაბედი შემთხვევით ან, როგორც ხალხი იტყვის, მკვლელობა „ყეზათ“ მოხდა.

2. თუ მკვლელს შეცთომით ერთის მაგიერ მეორე შემოაკვდა.

3. როცა სისხლი ერთი გვარის წევრებს შორის „დაწვება“.

4. როცა მკვლელი განზრახვით ჩაიდენს მკვლელობას, მაგრამ დაზარალებული მძიმედ დაიჭრება და არ მოკვდება.

5. როცა სისხლის ამღები თავის მტერს მოყიდულ პირს მოაკვლევინებს.

ერთი სიტყვით, სისხლის გამოყიდვა ზოგიერთ შემთხვევაში შესაძლებელია. მაგრამ, თუ შერიგება არ მოხდა, მტრობა შვილიშვილობადის გა-

დადის. ასე, მაგალითად, მოკლულს რომ პატარა შვილი დარჩეს, ან მის ფეხმძიმედ დარჩენილ ცოლს ვაჟი ეყოლოს, როცა ეს ვაჟი წამოიზრდება ვალდებულია მამის სისხლი აიღოს.

მძიმეა აგრეთვე სულითავადმყოფის მდგომარეობა. ხალხის წარმოდგენით სულითავადმყოფის სხეულში დასადგურებულია ეშმაკი, რომელიც მას

სურ. 17. სულით ავადმყოფის მკურნალობა

შოსვენებას არ აძლევს. სულითავადმყოფს ეშმაკი რომ მოშორდეს, მათი აზრით, საჭიროა სხეულის წამება. ამიტომ ავადმყოფი დახელოვნებულ „ჯინდარჯთან“ (ექიმბაში) მიყავთ და ის შეუდგება შეშლილის სხეულის დაწვას. ექიმბაში გაახურებს რკინის ჯაჭვს და მასში გაატარებს ავადმყოფს. შემდეგ აიღებს გაახურებული რკინის შანთებს და სხეულს ამოუწვავს. ამასთანავე ექიმბაში ულოცავს, აშინებს და ზოგჯერ სცემს კიდევ.

ასეთი ბარბაროსული მკურნალობით სულით ავადმყოფი, რასაკვირველია ვერ მორჩება და უვიცი ექიმბაშის ხელში ტანჯვა-წამებით წუთისოფელს გამოესალმება.

მომაკვდავ ადამიანს მოკეთებები და ახლო ნათესავები ღამეს უთევენ. როცა ის გარდაიცვლება, მაშინვე „მეთს“ (ცხედარს) ხელ-ფეხს გაუსწო-

სურ. 18. ავადმყოფ ბავშვის მკურნალობა.

რებენ და ქალები წივილ-კივილს ატეხენ. ამით სოფელი ტყობილობს ადამიანის მიცვალებას, გამოვლენ კარში და ი ზყვიან „ღმერთმა აცხონოს“-ო.

ავადმყოფი თუ ღამით მიიცვალა, მისი მოკეთე ახალგაზრდები ღამითვე მიდიან ახლო-მახლო სოფლებში და აუწყებენ ნათესავებს გარდაცვალების შესახებ. მიცვალებულს აჭარაში 24 საათის განმავლობაში ასაფლავებენ. ამიტომ მაშინვე შეუდგებიან მიცვალებულის შესუღრვას და დასაფლავების თადარიგს.

„მეითი“ შუა ოთახში, ტახტზე ასვენია. თავთან დედა უზის, გარშემო შვილები, დები და ახლო ნათესავები მოუსხდებიან. ჭირისუფალთ საკინძე გახსნილი აქვთ და მწარედ მოთქვამენ. განსაკუთრებით ახალგაზრდა ქალებს ევალებათ ხმამაღლა ტირილი. შორით მოსული მოტირალი კვილითა და მოთქმით შედის მიცვალებულთან და კუბოს მიუჯდება. მამაკაცები მიდიან ჭირისუფალთან, სამძიმარს გამოუცხადებენ და ასე ეტყვიან: „ბაშუნ სალოლსუნ“-ო (თავად სალად იყავიო).

მიცვალებულის ოჯახში ყველანი ერთმანეთს შევილიან: ერთი მამაკაც-თავანი „ლორფინის“ ხესა თლის, ორს ან სამ კაცს საფლავის გასათხრელად გზავნიან. შესაფლავენი ჩვეულებრივად სამარეს ორი არშინის სიღრმეზე გათხრიან და ძირში „თაბუთის“ (კუბოს) დასასვენებელ თაროს გამართავენ. კუბოს ოსტატს შეუკვეთენ.

ზემო და ქვემო აჭარაში მამაკაცების „მეითს“ თაბუთს საერთოდ არ უკეთებენ, მიცვლილ მამაკაცს აქ უთაბუთოთ ასაფლავებენ, გამონაკლის შემთხვევაში თაბუთს აკეთებენ მაშინ, თუ სამარეში წყალი დგება; ხოლო რაც შეეხება ქალებს, ზემო და ქვემოაჭარაში მათ თაბუთით ასაფლავებენ.

მიცვალებულის შესუღვრა ევალება ხოჯას; ეს უკანასკნელი მოიწვევს რამდენიმე გამოცდილ მოხუცს და შეუდგება „ქეფენის“ გაწყობას ე. ი. საფლავში ჩასატანი ტანისამოსის მომზადებას.

მიცვალებულს ტანს თბილი წყლით ბანენ, ამდროს ტირილი აკრძალულია, რადგანაც ხოჯა ყურანიდან „იასინის“ ნაწყვეტებს უკითხავს მიცვალებულს, ტანის დაბანის შემდეგ, ხოჯა მოატანიებს მიტკლისაგან შეკერილ „ქეფენს“ და მას თაბუთში გააწყობს. შემდეგ „მეითს“ თაბუთში ჩასვენებენ, ქეფენში შეახვევენ და ქალების ოთახში დაასვენებენ. აქ მიცვალებულს ყველანი მოთქმით დაიტირებენ, გასვენების დროს კუბოს ოთახიდან ოთხი კაცი გამოიტანს, მოტირალ ქალებს ცხედარს მოაშორებენ და ახლა „მეითს“ შეასვენებენ ჯამეში, სადაც „ჯანაზის“ ლოცვა უნდა შეასრულონ. აქ ქალების შესვლა აკრძალულია. შემდეგ „თაბუთს“ ჯამეს ეზოში დაასვენებენ, წინ ხოჯა გაჩერდება. პირი ყველას „ქაბისკენ“ — სამხრეთისაკენ აქვთ მიმართული. ხოჯა შეუდგება ლოცვას, შეავედრებს ღმერთს მიცვალებულის სულს, რათა უფალმა დაუმკვიდროს მას „ჯენნეთი“ (სამოთხე). დასასრულ, ხოჯა კითხულობს „დუას“ და ხალხი კი „ამინს“ ეტყვის.

ამის შემდეგ თაბუთს „მეზელულზე“ (საფლავზე) წაასვენებენ და აქ გამზადებულ „მეზერში“ ჩაუშვებენ. მიცვალებულს ფეხები უთუოდ ქაბისაკენ და თავი ჩრდილოეთისაკენ უნდა ჰქონდეს. მეზერში თაბუთს გაასწორებენ და გარშემო ლორფინებს შემოაწყობენ. როცა მიცვალებულს ლორფინი თავზე დაეხურება, მაშინ ახლობელნი მიცვალებულს ეთხოვებიან: „ღმერთით ჯენნეთში გნახეთო“.

ლორფინის მოწყობისას, ხოჯა მიცვალებულს ფეხის ცერთან ჩაუდებს დაწერილ ქალაღს, რომელიც ხალხის რწმენით, მიცვალებულს დახმარე-

ბას გაუწევს საიქიოს სამჯავროს წინაშე. დასასრულ, სამარეს მიწას მიაცი-
რიან და მაგრა დატკეპნიან. ხოჯა მიცვალებულის დედის სახელს იკით-
ხავს, მარჯვენა მხრიდან შემოუვლის საფლავს და გაჩერდება, დამსწრენი
გაშეშდებიან და სამარისებური სიჩუმე ჩამოვარდება. ეს ის მოპენტია, რო-
ცა ხოჯამ საფლავში მკვდარი უნდა გამოადგიძოს და მიცვალებულმაც უნ-
და იგრძნოს, რომ ის მართლაც მკვდარია.

ხალხის რწმენით, როცა ხოჯა საფლავში მკვდარს „თელყემს“—გამო-
სადგიებელს—ჩასძახებს, მაშინ მიცვალებულს ერთი წაპით სული დაუბ-
რუნდება და გამოიღვიძებს, მიცვალებული გაინძრევა, წამოიწევს, თავს
ლორთენს ჰკრავს და მხოლოდ მაშინ დარწმუნდება, რომ ის უკვე მკვდა-
რი არის; ამის შემდეგ ლემს სული მოშორდება და ცაში გაფრინდებაო.
„თელყემის“ გათავების შემდეგ, მკვდართან ორი „მელაიქი“—ანგელოზი
მივაო. „ჯებრაილი“ (გაბრიელი) და „ყეზრაილი“ (ისრაილი) და ცოდო-
მადლს გამოიძიებენო. აი, აქ გამოადგება მიცვალებულს ის ქალღმერთი, რო-
მელიც ხოჯამ მას ფეხის თითებში ჩაუდო. თუ მიცვალებულს მაღლი
მეტი აღმოაჩნდა ვიდრე ცოდვა, მაშინ მისი ვიწრო საფლავი გაიხსნება
და „ჯენნათად“ გადაიქცევაო, თუ ცოდვამ დასძლია, მაშინ საფლავი ერ-
თბაშად დაპატარავდება და მიცვალებულს ისე შეკუმშავს, რომ ძვალი
ძვალში გაეყრებაო.

მაგრამ დასაფლავებით არ წყდება კავშირი ოჯახსა და მიცვალებულს
შორის. ხალხის რწმენით ორმოცი დღის განმავლობაში მიცვალებულის
სული ოჯახში ტრიალებს და მას არ შორდება. მეორმოცე დღეს მკვდრის
ჭირისუფალი ხოჯას მიიწვევს და ქელეხს გადაიხდის, აქ კვლავ დაიტირე-
ბენ მიცვალებულს და შენდობას ეტყვიან. მიცვალებულის ოჯახში გლოვა
და ტირილი წლის განმავლობაში გრძელდება, უდგამენ ტაბლას და შენ-
დობით იხსენიებენ.

აღსანიშნავია ისიც, რომ აჭარისტანში ჩვეულებად აქვთ გზის პირად
ლამაზი ყუთების ჩამოკიდება. ამ ყუთებში წინაპართა სულების გამოსაქ-
ვებ ტკბილეს აწყობენ. ზოგიერთი ასეთ ყუთებს მიცვალებულის საფ-
ლავზედაც აკეთებს.

აჭარელი უთუოდ თავისი გვარისა და სოფლის სამარხში უნდა დაიკრ-
ძალოს. ამიტომ თუ აჭარელი სადმე შორეულ მხარეში გარდაიცვალა, ჭი-
რისუფალი ყველა საშუალებას მიმართავს, რომ მისი ნეშტი სამშობლოში
გადმოასვენოს. ერთი ძვლის მეტიც რომ ვერ იპოონ, უკიდურეს შემთხ-
ვევაში იმას მაინც წამოიღებენ და წესისამებრ დაასაფლავებენ.

მიცვალებულის „კულტთან დაკავშირებულია აგრეთვე თქმულება „ხორთ-
ლაღ ზე“. ხალხური თქმულებით ხორთლადი დიდად ცოდვილი მკვდარია,
რომელსაც მიწა არ ღებულობს, ახორთლადდება და ფრჩხილები დაეზრ-
დებაო.

ჩვენ აქ მოვიყვანთ ხორთლადზე ერთ აჭარულ თქმულებას, რომელიც
გვიამბო შაისმელ აბულაძემ:

„დემაქი“- (ერთი სიტყვით) იმფერი კაცი, რომელიც იყო კაცის მკლე-
ლი, ულოცავი, ქურდი, „ზინაჯი“, (ზოარშიყე, სხვის ქალს რომ აუბატი-
ურებს—ზინა) ღმერთის უმცნობელი, ამფერი ახორთლადდება.

ამფერი კაცი მოკდა და ხოჯა მისულა კდართან. ჩამოუკლეტია კარი
და დამდგარა იმ კდართან, მემრე, რომ გამხდარა ჟასი-(დაწოლის დრო),
კდარი გაქანებულა ერთი. ამაზე ხოჯა შეშინებულა და ყურანის კითხვაზე
დაცადებულა, რომე მე არაფერი წამომეკრასო. ყურყანი, რომე ღუბოლ-
ვებია, და მემრე ნუსხაფი რომე ღუხუჭავს, იმაზე ხოჯას წათლეგია. დემა-
ქი, ერთი თვალი ღუხუჭავს, „ბითევი“- (სრულბ) დაძინებული არ ყოფილა.
„ნუსხაფი“- (ყურანი) ძირში დადებული დარჩენილა. რომ ღუთლეგია, ამ
დროზე კტარს ფრჩხილები დაზდია—თითო „ციდა“- (ციდა-ცერისა და სა-
ლოკი თითის გასწვრივ სიგრძეს ეწოდება) და შეტაკებია ხოჯას.

ხოჯას უთქვამს იმ დროზე „სელავათი“- (ღმეთი უხსენებია). იმას მემრე
უქედლიან მამლის ყივლობამდი. მამალს რომ ღუქივლია, ხორთლალს უთხ-
რობია: რომე აქნობამდი შენ რომ ვერ მოგთავე, ახლა დრო შენიავო და
იმანაც მოკტა. ხოჯამ უთხრა, რომე მე, როდისაც ვიცოდი ეს ყურყანი,
მომეხმარა იმანაო, თჳარა მეყოფოდა შენი ფჩხილებიო“.

ასეთივე თქმულებები ხორთლალზე: ქედის, ბათომისა და ქობულეთის
რაიონებშიც არსებობს. მხოლოდ ქობულეთის რაიონში თქმულება ხორთ-
ლალის შესახებ ცოტათი განსხვავდება. ქობულეთის თქმულებაში ხორთ-
ლალზე ყველა მამალი ვერ მოქმედობს. ხორთლალი ხოჯას მაშინ დაანებებს
თავს, როცა სოფელში მხოლოდ თერთი მამალი იყივლებს. „აწე შენიავო,
ეტყვის ხოჯას და თავის ადგილზე დაწკება ხორთლალი“.

II. სრუმორწმუნეობა

აქარელთა რელიგიური საკითხების შესწავლას და მასალების შეგროვებას განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს; აქ ისტორიულ წარსულში იბრძოდა სამი სარწმუნოებრივი მიმდინარეობა: წარმართობა, ქრისტიანობა და მაჰმადიანობა. თითოეულმა მათგანმა ღრმა კვალი დატოვა აქარელთა სარწმუნოებრივ შემეცნებაში და ამ სინკრეტული რწმენის გადანაშთები ცრუმორწმუნეობის სახით დღესაც ცოცხალია აქარისტანის ზოგიერთ ჩამორჩენილ კუთხეში.

ჩვენ აქ შევეცდებით ავწეროთ მისი ზოგიერთი მომენტი. დავიწყებთ ახალწლის შეხვედრიდან.

ახალი წლის შეხვედრა

ახალწელს აქარელის ოჯახი დიდი მოწიწებით ეგებება. სახლსა და კურობას ასუფთავებენ, ყველანი ახალი ტანისამოსით იმოსებიან და მხიარულობენ. ხალხის რწმენით, ახალწელს თუ ვინმე დაღონებულია, იგი მთელი წლის განმავლობაში დაღონებული და მწუხარე იქნება. ახალწლის წინა ღამით ბალიშის ქვეშ მკადის ლუკმას ამოიდებენ და თითოეული ოჯახის წევრი, დიდი თუ პატარა, ცდილობს გათენებამდის გამოიღვიძოს, შენახული მკადის ლუკმა სასწრაფოდ პირში ჩაიდოს, რათა მამლის ყივილმა ან რომელიმე ჩიტის ძახილმა ის არ დაძლიოს და ამგვარად დამარცხებული არ დარჩეს.

ახალწელს აქარელი გლეხი გამარჯვებას და ოჯახის გაბედნიერებას მოელის, მაგრამ, მისი რწმენით, ოჯახის ბედ-იღბალი „მფერხავზე“ (მეკვლე) დამოკიდებული; „მფერხავს“ მიაწერენ ადამიანის კარგად-ყოფნას და პირნახულის დოვლათიანობას, ამიტომ ოჯახში ირჩევენ კარგი ფეხის მეკვლეს.

იტყვიან: მფერხავი კაი ან ავი ფეხისა კოფილაო.

მეკვლე ოჯახიდან ღამე გავა, გათენებისას. სახლის კარებს მოადგება დიასახლისი მიეგებება და ეტყვის: „მარჯვენა ფეხი შემოდგი და ღმერთი ახსენე“. მეკვლე სახლში შემოდის და დაილოცება, დიასახლისი ტკბილეულით და ხილით უმასპინძლებს. შემდეგ დიასახლისი ტკბილეულით ოჯახის წევრებსაც „დააბერებს“ და ახალწელს მოულოცავს. მეკვლე მთელი

დღე ოჯახში რჩება, ის სხვაგან ფეხს ვერ გადადგამს, რათა სახლის ბარაქა თან არ გაჰყვეს.

ახალწელიწადს თოფებს ისვრიან მტრებზე გამარჯვების ნიშნად. მონადირე სანადიროდ გავა, რომ თოფა ბედნიერად „გატეხოს“ და ნიშანს არ ააცდინოს, წინააღმდეგ შემთხვევაში მთელი წლის განმავლობაში მას ნადირობაში ბედი არ ექნება. ახალწელს სანადიროდ მიმავალს გზაში კურდღელი თუ შეეფეთა, მაშინვე უკანვე გამობრუნდება, თუ ტურა შეხვდა ეს კარგი ნიშანია და მხიარული მონადირე გზას განაგრძობს.

ქათმის ფერხვა

ახალწლის მეორე დღეს „ქათმის ფერხვა“ იციან. ეს ჩვეულება შემდეგში მდგომარეობს: ერთერთი ოჯახის წევრი ქალი ხელში ქათმის საკენკით საქათმესთან მიდის. ქათმებს კარს გაუღებს და საკენკს დაუყრის, თან ამბობს:

„ჯიქი, ჯიქი დედალაო, ჯიქი, ჯიქი მამალაო, ასი დედალ ასი მამალ ასი მისი მოჩხაროზი; ზეით მიანეფერები, ქვეით დადიანებო, ყველაი ამას გეგეწებით, შორეთ ნუ დეიარებო. ტყეში სურო, ზღვაში ქვიშა, ღმერთო იმდენი ამრავლეო“. ამ სიტყვებზე მფერხავი საკენკის კოთხოს თავზე დაიშხობს, ქოჩორა ვარიები გამოვავ.

მფერხავი ქალიც ამ დღეს ოჯახიდან ვერ გავა, რადგანაც ქათმები შორს წასვლას დაეჩვევიანო. მას აქვს აგრეთვე საკუთარი საჯდომი სკამი, რომელზედაც სხვა ვერავინ დაჯდება, რადგანაც თუ ეს წესი არ იქნა დაცული, კრუხი ერთ საბუღარზე არ გაჩერდება და სხვის საბუღარში ჯდომას მიეჩვევა.

ჩუყილის გადალოცვა და ჩუყილის დაყვერა

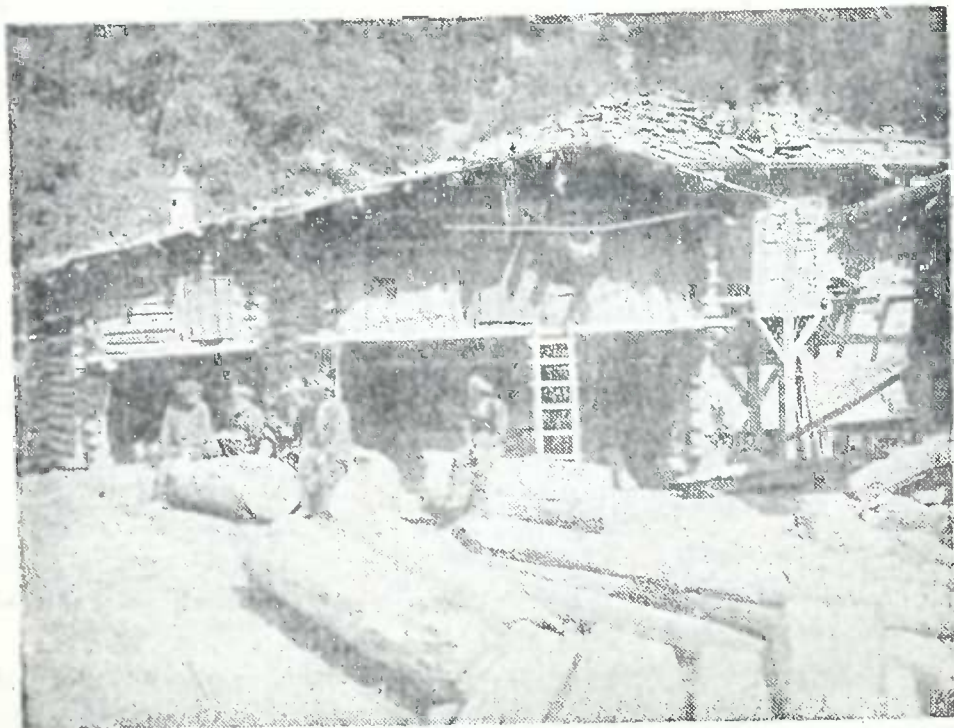
განაფხულის პირას აქარელი გლეხი შეუდგება ოჯახის რწყილისაგან გაწმენდას. რწყილი ადამიანსა და საქონელსაც აწუხებს და მის მოსაშორებლად აქარელი გლეხი სხვადასხვა მაგიურ საშუალებას მიჰმართავს;

მაგალითად, პირველ მარტს, ქობულეთის რაიონში იციან „პწყილის გადალოცვა“. ეს ასე ხდება: დასახელებულ დღეს, დილით, სიტყვის უთქმელად, სამ რწყილს დაიჭერენ და ქილაში ჩასვამენ. ასტამით ნაცარს აიღებენ, გაიტანენ თავიანთ ეზოს მიჯნაზე, სხვის ადგილში გადაყრიან და თან იტყვიან:

„მარტი მარტმეტი, ყოველითვის მეტი. ჩემსას პწყილი არცერთი, სხვისას ნიჩბით სახვეტი“.

იციან აგრეთვე „პწყილის დაყვერა“. რწყილმა რომ არ იმრავლოს, მარტის პირველ დღეს დილით ერთი ადის სახლის ქერში. მას ხელში ცოცხი უჭირავს. მეორე კი ოთახში რჩება და შესძახებს პირველს: მან რას იჯებიო? ქერში მყოფი უპასუხებს; —ია და ვარდსაო. ამას სამჯერ გა-

იმეორებენ. როცა მეოთხეჯერ ოთახში მყოფი კვლავ გაიმეორებს: მან რას ირჯებო, მაშინ ქერიდან პირველი გადმოსძახებს: — პწყილ ვყვერაგო. ამას-

სურ. 19. აჭარელის სახლი

თან ერთად ცოცხით გვის ქერს და თან გაიძახის: „მარტი, მარტი, მარტ-მეტი, ჩემ სახლში პწყილი არცერთი, ღელიებში სახვეტო“.

ცხკამარტოზა

ცრუმორწმუნე აჭარელი გლეხი ცხრა მარტის მიხედვით ცდილობს გა-არკვიოს წლის ამინდი და მოსავლიანობა. ხალხის რწმენით, ცხრა მარტს ზმელეთზე გამოღის ზღვის კაცი; ამ დღეს თუ კარგი დარი დაიჭირა, ის გათბება და დაილოცება, ამის გამოც წელწადიც კარგი და მოსავლიანი იქნება. თუ ავი დარი დარჩა, მაშინ ზღვის კაცი დაიწყევლება და იმ წელიწადს მოსავალიც ცუდი იქნება.

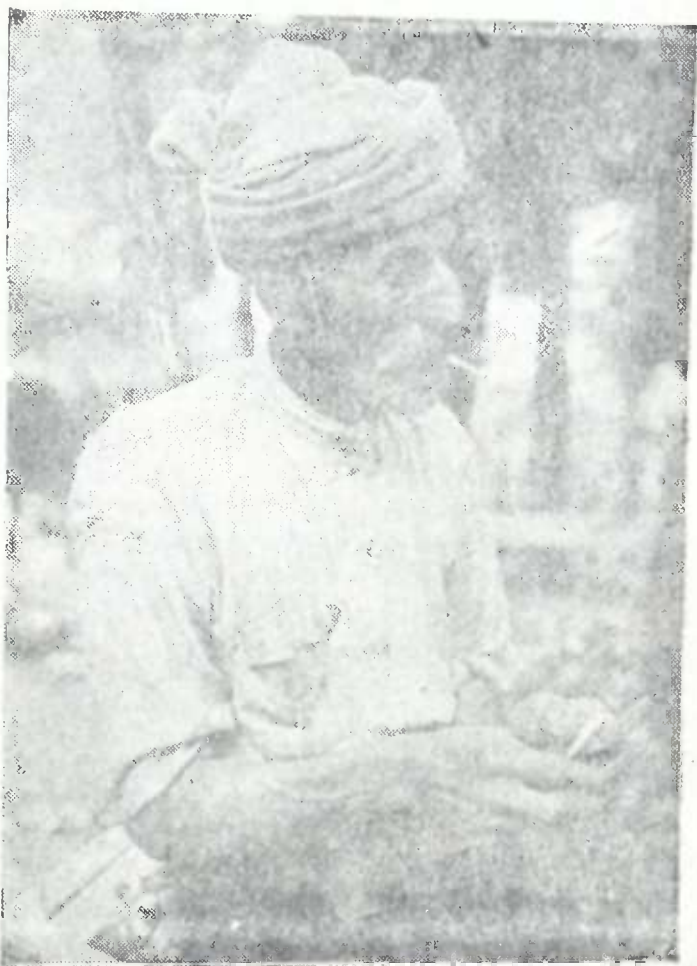
ნახმსხზი

ამბობენ, მარტს აპრილისაგან სამი დღე უსესხებიაო. ერთ მეცხვარეს, თურმე, ბევრი ცხვარი ჰყავდა. მარტის ცუდი ამინდისაგან ცხვარი შეწუხებულა. მარტის მიწურულში მეცხვარის ცოლს უთქვამს: „დეილია წყეული მარტმეტი, გემეზრდება ჩემი თიკანი—კრაფი“. ამაზე მარტი გაჯავ-

რებულა, სამი დღე აპრილისაგან უსესხებია, გამოუშვია წვიმა და სეტყვ
და მისი ცხვარ-თიკანი სულ ერთიანად გაუწყვეტია.

ბაირამი

ბაირამის მოახლოებისას აჭარლები შეუდგებიან სამზადისს ბაირამის
შეხვედრად ყველა ცდილობს ამ დღესასწაულს მზიარულად შეჰხვდეს:
იმოსებიან ახალი ტანისამოსით, იმარაგებენ სურსათ-სანოვავს, რომ

სურ. 20. აჭარელი გლეხი

ოჯახში რაიმე ნაკლოვნებას ადგილი არ ჰქონდეს. ყველგან გაისმის:
„დღეს არაფა, ხვალ ბაირამი. არაფა (ცნობა) ბაირამის წინა დღეს ჰქვია,
ხალხი მას „შელლულით“ (თოფის სროლით) ეგებება.

ბაირამის წინ „რამაზანის“ მარხვავა, რომელსაც ყველანი მტკიცედ
იტყვენ; რამაზანს რამაზანის მთვარეზე მარხულობენ. რამაზანის პირველ

დღეს თოფის სროლით ხედებიან და არ რჩება ოჯახი, რომ თოფი რამ-დენჯერმე არ დაცალოს. მაგრამ ვინც რამაზანის უკანასკნელ დღეს თოფს გაისვრის, ეს მას დიდ ცოდვად ჩაეთვლება. რამაზანის პირველ ღამესვე იწყება „თერავის ლოცვა“, რომელიც 30 მუხლისაგან შედგება, ე. ი. ლო-

სურ. 21. ლოცვა

ცვის დროს მუხლი 30-ჯერ უნდა მოიყარონ და პირსახეც იატაკზე 30-ჯერ დაიტანონ. ეს ლოცვა და მარხვა გრძელდება მთელი ერთი თვის განმავლობაში. „თერავიდან“ მამაკაცები რომ გამობრუნდებიან, დედაკაცები შუალამის გადასვლისას, ოჯახში დასვლის მზადებას შეუდგებიან. ეს ღამის საკმელია და მას ღამის მიწურულში ჰამენ. მაშინვე დაღევენ ბევრ წყალს, რომ მეორე დღეს არ მოსწყურდეთ. ვათენებისას მოღლილი მლოცავი ცოტათი წაიძინებს; ყველაფერი ეს მთელ თვეს გრძელდება.

ხალხის თქმით, „თმენა“ (მარხვა) სამი დღით უნდა ყოფილიყო, რადგანაც თვით წინასწარმეტყველ მაჰმადს მარხვა სამი დღე დაუდგენიაო.

მაგრამ ხოჯეს ვერ გაუკვიათ, თუ რომელი სამი დღე უნდა იმარხულოს მორწმუნეში. აი ზოი ხოჯებს „თქენა“ დაუწესებიათ მთელი რამაზანის მთვარეზე, როქელშიც ის სამი დღეც მოჰყვებო.

რამაზანი რომ გათავდება, ბაირამი იწყება, მაგრამ ეს მორწმუნეს აშკარად არ უნდა გაუხარდეს, თორემ დიდ ცოდვად ითვლება და ასეთ პირს „ჯეჰენები“ (ჯოჯოხეთი) არ ასცდებო.

ბაირამი წელიწადში ორია: ერთი იწყება რამაზანის გათავების შემდეგ, მეორე კი რამაზანის ბაირამიდან 70 დღის გასვლის შემდეგ.

პირველ ბაირამს „ფათრე“-ს უწოდებენ; ამ დღეს შეძლებული მორწმუნე ღარიბებსა და ლატაკებს „ფათრეს“ შესაწევარს უზახანის და ამიტომ მას „ფათრე-ბაირამს“ ეძახიან.

ამ დღეს მამაკაცები ჯამეში ლოცულობენ, დედაკაცები ოჯახში ფუს-ფუსებებს და სადღესასწაულო სუფრას ამზადებენ. ახალგაზრდობა სხვადასხვა თამამობებით იტყვევს თავს: ზოგი „ათეშონის“ (ცეცხლი) თამაშობს, ზოგი „დათვობია“-ს და სხვა.

დათვობიას თამაშის დროს ირჩევენ მთავარს, მსაჯულს ან მეფეს, რომელსაც განასკული ყაბალახი უჭირავს. მეორე კი ვითომ დათვია და ის მეფის წინ წელში მოხრალი დგება. მთავარი დათვს სცემს, გარშემო უვლის და ეუბნება:

— დათვო, გძინავს თუ გღვიძავს?

ამაზე დათვი უპასუხებს:

— არც ძძინავს, არც მღვიძავს.

ამას სამჯერ იმეორებენ. შემდეგ მსაჯული ეტყვის:

— ცეცხლი გამოგიშალო?

— რაფერ გამომიშლი!

— ასე, და მსაჯული მას ფეხს გამოჰკრავს. მოთამაშენი მოშორებით დგე, შიან და დათვის გამოქცევას ელიან. ყველანი მზად არიან გასაქცევად, რომ დათვს თავი არ დააჭერინონ.

ახლა დათვი შეეკითხება მსაჯულს:

— ჩემი თხები სა წეიყვანე?

— აქეთ გადაყარე, — თითით უჩვენებს, — ზოგი შევქამე და ზოგიც ტყეშიაო, — ეტყვის მსაჯული დათვს და ცემით გაისტუმრებს.

დათვი გაიქცევა, მსაჯული გამოეკიდება და რამდენჯერ დაეწვა იმდენჯერ განასკული ყაბალახით სცემს და სხვა.

ამავე დროს ჯამეში ლოცულობენ და ხოჯა ქადაგობს. ლოცვის შემდეგ ყველანი გარეთ გამოდიან და თოფებს რამდენჯერმე გაისვრიან. ეს იმიანიშანია, რომ „ბაირამის მოლოცვა“ დაიწყო და ოჯახის დიასახლისები მზად უნდა იქნენ სტუმრების მისაღებად. ნაცნობ-მეგობრები მისალმებისას ჭრთმანეთს კოცნიან და „ბაირამ მებარეჟ ოლსუნ“-ს ეტყვიან. მოლოცვისას ამბობენ: „ღმერთმა მრავალ წელს გაგვიტენოს ბაირამი მხიარულად და უკლისად“-ო. ამ დღეს ოჯახებში იმართება წვეულება, და დროს მხიარულად ატარებენ.

ფითრე ბაირამიდან 70 დღის გასვლას შედეგ, მეორე დიდი, ანუ „ყურბან ბაირამი“ იწყება. „ყურბანი“ მსხვერპლს ნიშნავს და ვისაც შეძლება აქვს საკლავი უნდა დაკლას. ამასთანავე ყველამ შვილი თავი სხვადასხვა საჭმელი უნდა დაამზადოს. ყურბან ბაირამის დღესასწაული სამი დღე გრძელდება.

თუ როგორ გაჩნდა, ყურბან ბაირამი, ამის შესახებ არსებობს შემდეგი გადმოცემა, რომელიც მიაიმბო სოფ. ლელვას მცხოვრებმა მურად ეფენდი ანანიძემ:

„—იბრაიმ ფელამბერს—(აბრამ წინასწარმეტყველი) არ ყავდა შვილი და ღმერთს შესთხოვა—ღმერთო, შვილი მომეცი და საყვარელს ყურბნათ დაგიკლავო. ამაში იბრაიმ ფელამბერი გადაცდა, რუმ არ უთხრა, საქონელს დაგიკლავ ყურბნათ და უთხრა: საყვარელს დაგიკლავ ყურბნათო. იბრაიმს ეყოლა შვილი. მემრე ღმერთისგან მუვდა ბძანება, რუმე ყველაზე უმფო საყვარელი შენი ყურბნათ უნდა დაკლავო. მან დაკლა: რამდენიმე დევე—(აქლემი), რამდენიმე ცხუარი, მარა ღმერთმა „ყაბული“ არ გუხდა—(არ მიიღო) მემრე ბრძანება მუვდა, რუმ შვილი უნდა დაკლა ყურბნათო. იბრაიმმა შვილის დედა მტატყტა, რუმ ბალანას შიშაზე წეგყვანო, შეკაზმა და წეყყვანა. შვილმა გეგო გზაში, რუმ მამისი კლავდა. იგი მას ეშმაკმა უთხრა. შვილმა უთხრა ეშმაკს: თუ ღმერთისგან ნაბრძანებია დამკლასო. ტყეში რუმ მივდენ, შვილმა უთხრა მამას, რუმ ღმერთის ნაბრძანები შასრულეგო. მარა ხელ-ფეხი შამიკარი, თტარაზორს მოგცემ დაკლაზე, „ბელქი“ (შეიძლება) პერანგს სისხლი წეცხება, დედა გეგეგებს და შეწუხდებაგო. როცხა მამამ ხელ-ფეხი შუკრა, მთელი სურაფელები: ნადირი ჩიტი შემოესია მას და ყურება დუწყეს. შვილს შერცხვა და მამას უთხრა: შამიხსენი ხელ-ფეხი, იგინს ჰგონიან, რუმ შენ მე ძალით მკლავო. მემრე მამამ ხელ-ფეხი შუხნა. შვილმა გადუწია კისერი. იბრაიმმა 70 გზის დანა გამუხიხია კისერში შვილს და არ გასკრა. იქანაჲ საჯენი სიმალღე ქვაჲ იყო. იმ ქვას შემოჰკრა ი დანა და შტაზე გაპო. მემრე იბრაიმმა ღმერთი ახსენა და „მელაიქ ჯებრაილმა“—(ანგელოზ გაბრიელმა) ზეციდან ყოჩი ჩამუყვანა და დაკლა იგი. ღმერთმა შამუთვალა იბრაიმს, რუმე მე შენ ის გიბრძანე, რუმ შვილის სიყვარული დაკალი, შვილს ნუ შეყყვარებ, თტარა შვილის დაკლა არ მიბძანებიაო. იქიდან დამწესებულია ქაბე. იმ ქაბეში იბრაიმმა ყურბანი დაკლა და „ზიაფეთი-ქნა“—(ლხინი გამართა) და შამეღეს ბაჲრამი. მემრე იმ ბაჲრამზე ყველა მდიდრებმა ყურბანი უნდა დაკლას და ყველამ: მდიდრებმაც და ღარიბებმაც 7 ხელი საჭმელი უნდა გააჲკეთოს“.

აშურა

დღეობა აშურას განსაზღვრულ მთვარეზე დღესასწაულობენ. აშურა უძველესი დღეობაა და მას მაჰმადიანი აქარლები დიდის მოწიწებით იხდიან. ამ დღეს ამზადებენ „აშურა“-ს. ეს საგანგებოდ შეზავებული წვენი

ანი საქმელია, რომელშიაც უნდა იყოს თითო ან ორი მარცვალი ყველა-
 იმ თესლისა, რასაც ადამიანი თესავს და საქმლად ხმარობს. მაგალითად
 აშურაში ურევია: ხორბალი, ბრინჯი, სიმინდი, მხალი, ქინძი, ქერი, ფეტ-
 ვი და სხვა მრავალი, რაც აჭარისტანში ითესება.

ხალხური გადმოცემით „აშურა“-ს დღეობა ნოეს კიდობანთან არის და-
 კავშირებული:

წარღვნის დროს, როცა ქვეყანა წყლით დაფარულა, მაშინ თავისი გე-
 მით „ნუხფელამბერი“-(ნოე წინასწარმეტყველი) დარჩენილა, ნუხს ამ გემ-

სურ. 22. მიწის ხენა.

ზე ჰყოლია: მისი სამი ვაჟი: „სამ“, „ხამ“, და „მაფეთი“, ერთი ქალი და
 ყველა ჯურის ცხოველები წყვილად, დედალ-მამალი. ალხი ხომ გაწყვე-
 ტილა, ნუხს გადაუწყვეტია, რომ ჭალხი გამრავლებულიყო, თავისი ქალის
 თავისასავე ვაჟზე მითხოვება. მაგრამ ქალი ერთი ჰყავდა და ვაჟი კი
 სამი. ნუხფელამბერი დალონებულა. მაშინ ღმერთს ჯებრაილი მოუგზავნია
 ნუხისთვის და უბრძანებია: შენ რომ დედალი ვირი და ძალლი გყავს, ლა-
 მე შენს ქალთან ერთად ოთახში დაამწყვდიეო. ნუხს ბრძანება შეუსრუ-
 ლებია და დილას ოთახში სამი, ქალი დახვედრია. ნუხს თავისი ასული ვე-
 ლარ უცვნია. თითო ვაჟისათვის თითო ქალი დაურიგებია. შემდეგ ნუხს
 თავისი ქალის ცნობა გადაუწყვეტია. ერთი კვირის შემდეგ მიუტანია ერთ
 ერთ ვაჟისათვის სადილი და უკითხავს: როგორია ჩემი ასულიო, ვაჟსა

უბასუხია: კარგია, მაგრამ ცოტა მეტი ლაპარაკი უყვარს. ნუხს უცვნია, რომ ეს ძალის ჯიშოდან არისო. მეორე კვირას მეორე შვილისთვის მიუტანია სადილი. გამოკითხვის შემდეგ გაუგია, რომ მისი ქალი კარგია, ცოტა „ინათიანი“, ჯიუტი რომ არ იყოსო. ამ გზით ნუხ ფეხლამბერს, თვისი პირმშო ასული გამოუტყნია. და უნდა ვიფიქროთ რომ ქორწილის შემდეგ „სადილის მიტანა“ ჩვენში, ამ ნიადაგზე უნდა იყოს გავრცელებული.

როცა დედამიწა ზღვით დაფარულა, ნუხ ფეხლამბერი თავისი შვილებით და ყველა წყვილი დედალ მამალი ცხოველებითა და ფრინველებით გემში შესულა. ნუხის ერთი შვილი გემის გარედ გადაჩენილა, რადგან ძალზე მაღალი ყოფილა. გადმოცემის მიხედვით მისი წელსზევითა ნაწილი ღრუბლებს სცილდება, მიწიდან ფეხის კოჭებამდის 60 არშინი ყოფილა. მას სახელად „ეჯაჯილე“ ჰქმევიდა და უცოცხლია 65 წელწადი. იგი ღმერთს მიტომ გადაურჩენია, რომ მამისათვის გემის საშენი მასალა შოუტანია. ზღვის დაშრობის შემდეგ გადაჩენილები ხმელეთზე გადმოსულან ნუხ ფეხლამბერის ბრძანებით, რამდენიმე ცალობით ყოველივე თესლის მარცვალი შეუგროვებიათ და მოუმზადებიათ საჭმელი „აშურა“.

დღეობა აშურა მთელს აქარისტანშია გავრცელებული. იმ მთვარეს, რომელზედაც აშურას დღესასწაულობენ, აშურას მთვარეს ეძახიან; არაბულად მას „მუხერრემე“ ეწოდება. აშურას დამზადება ამ მთვარის მე-10 დღეს ხდება. აქარისტანში ვისაც არ უნდა ჰკითხოთ: რა არის აშურა? ყველა დაუფიქრელად გეტყვის „საჭმელი“-ო, მაგრამ შესაძლოა ვერ გიპასუხონ შეკითხვაზე, თუ რატომ ამზადებენ აშურას.

ხენა-თესვა და ხარების ამი თვალისაგან დაცვა

დადგება თუ არა გაზაფხული, რელი გლეხი ხენა-თესვის თადარიგს შეუდგება, აპრილში მიწის ხენას იწყებს. როცა სახნისის უღელში ხარებს პირველად შეებაშენ, ხარებს შუბლზე კვერცხს მიიმტვრევენ, რათა იმ წელიწადს კვერცხის გულივით ყვითელი და კარგი სიმინდი მიიღონ. ავი თვალისაგან დასაცავად ხარებს უღელში ზღმარტლის, ასკილისა ან ვაშლის ხის ტაბიკებს უკეთებენ.

უღლის ტაბიკისთვის აქარლები ტყეშლის ან წითელი ვაშლის ხეს ხმარობენ. მათი აზრით სხვა ხისაგან გაკეთებული ტაბიკი არ ვარგა, ვინაიდან ამ შემთხვევაში ხარები არ იქნებიან დაცული უბედურობისაგან. სატაბიკე ხე უთუოდ წითელი ნაყოფის მსხმოიარე ხისაგან უნდა იყოს და ასეთი ხის ძებნას ზაფხულშივე იწყებენ და გაზაფხულისათვის კი ტაბიკები მზათა აქვთ.

ამის შესახებ აქარელთა შორის არსებობს ასეთი თქმულება: „ყანის მტუშას გაზაფხულზე პირველად შეება გუთანში ხარები და თურმე მიწას ხნავდა. ახლო გზა ყოფილა და იქ ერთ გლეხს გაუვლია. ის გლეხი თურმე იქვე ახლო ცხოვრობდა. სახლში რომ მისულა, თავისი ვაჟისათვის უთ-

კვამს: შვილო ამა-და-ამ ადგილას წადი, იქ ერთი გლეხი ყანას ხნავდა. ახლა ხარი დაკლული ეყოლება, ხორცი იყიდე და ამოიტანე. შვილი წასულა უნახავს, რომ გლეხს კავში ხარები უბია და მიწას ხნავს, დაბრუნებულა სახლში და მამისათვის ნახული მოუხსენებია. მამას გაუცინია და შვილისათვის უთქვამს:—აღბად წითელი ვაშლის, ან ტყემლის ტაბიკები ჰქონია გაკეთებული, თორემ მე ისეთი თვალი მაქვს, რომ უთუოდ მოჰკლავდხარს“-ო.

ხენა-თესვას სავსე მთვარეზე იწყებენ. ყანაში პირველად გასვლის დროს გლეხი უთუოდ ყველა სახის თესლს მოაპნევს: სჩმინდის, ლობიოს, ბრინჯის, ხაპის, კიტრისა და სხვა. ეს ხდება ნაახალწლევს, სავსე მთვარეზე ხუთშაბათს, ან სამშაბათ დღეს.

ქაშატობა

დათესილი ყანა ნიაღვარმა რომ არ გაათუქოს, ავდრის წინააღმდეგ აჭარლები „ქაშატობა“-ს ასრულებენ. ამ რიტუალს ადგილი აქვს აპრილის პირველ შაბათს. ქაშატობა დღეს რკინეულს: თოხს, ცულს, სახნისს ჯილღას და სხვა სახნავ მიწაზე არ გაატარებენ, დაქედით ხარებსაც კი არ გაიყვანენ, რათა ნიაღვარმა ყანები არ წაღეკოს.

მაგრამ თუ გვალვა დაიჭირა, წვიმის მოსაყვანად აჭარლები „ლაზარიას“ აწყობენ, ამისათვის სოფლის გოგო-ბიჭები დედოფალს აკეთებენ და ცეკვა-თამაშობით სოფელს დაუვლიან და თან ლაზარიას მღერიან.

ჩვენ აქ მოვიყვანთ ლაზარიას აღწერას ხასან გორგაძის სიტყვებით:

ბაღვები შეკაზმავენ გოგოს სურათს, ციცხვს თავს გუკეთებენ. გუკეთებენ კლავებს, ჩაცმევენ გოგოს ტანისამოსს, მოიჭუჭკვიან ბაღვები. ერთი ერთ კლავზე მოჰკიდებს ხელს, მეორე-მეორეზე და წეღლებენ სოფელში ყველა კარზე მოიტანებენ და ულოცავენ: ერთი იტყვის, იმღერებს:

„ლაზარ მოდგა კარსა,
აღურღულებს თავსა. (ზოგან „არაკუნებს თავსა“).

შინო—შინო, შინოო,

ჩიტმა შემაშინაო.

ცალი ფხარი მომტეხა,

ცალი შემარჩინაო.

აბლა ხანუმ ყალხ სანა, } „აბლახანუმ ადექი
ჯალ ქულეგა ვარ სანა. } თაროზეა კარაქი“

აბლა მიდგა თაროსაო,

დიემგზავსა მთვარესაო.

I. აღარ გვინდა ბზისა თვალი (თუ წვიმაა საჭირო)
ღმერთო მოგვე წვიმა-წყალი.

II. აღარ გვინდა წვიმა წყალი (თუ ტაროსია
ღმერთო მოგვე ბზისა თვალი“, საჭირო).

და დანარჩენები ამინს დედახეებენ. მოსახლე გამოუტანს ერბოს, კვერცხს, ყველს, ფქვილს და იმაზე აჩუქებენ. ესენი ყველგან კარდა-კარ დადიან ყველგან ამბობენ „ლაზარია“-ს. მოჭუქკავენ: კარაქს, კვერცხს, ყველს, ფქვილს. რომ ჩამოივლიან სოფელს, მოხეკილ ხორავს მოიტანებენ ერთად-გილზე, გაიკეთებენ და ჭამენ^ა.

დადეგი

პირველ სექტემბერს აჭარლები დადგეს უძახიან.

დადეგ ღამეს ყანაში სიმინდს „შებეჭდენ“ ე. ი. სიმინდის ფურცლებს სანთელს მიაკრავენ, რომ ავმა სულმა ჭირნახულს ბარაქა არ გამოუღიოს: „ყანები შებეჭდე ჯაზებმა (ავმა სულეებმა) რამე არ აწყენიოს“-ო იტყვიან: ყველა ოჯახის დიასახლისი ბავშვებსაც ყურის ძირში სანთელს მიაწებებს, რომ ქაჯებმა არ ავნოს. სახლის კარებში უმცროს რძალს დააყენებენ და ეტყვიან:

„რძალო კარები დაკლიტე, ამაღამ ბაღნებს არაფერი ევნოს“

გზობა

„გზობა“ იციან დიდი ხუთშაბათის მომდევნო წითელ პარასკევს და ეს „გველის დღეობაა“. ამ დღეს სახლში შეშას არ მოიტანენ, გველები მოგზაურობენ და მათი შიშით ტყეში ვერ მიდიან. ვინც გზობა დღეს შეშას მოიტანს ხალხის რწმენით, მას შინ გველი მოჰყვება და იმ წელწადს გველი არ მოშორდებაო.

ნადირის დაკოჭვა

„ნადირის დაკოჭვას“ ასრულებენ, როდესაც საქონელი გარეთ დარჩებათ. აიღებენ მაკრატელს, სავარცხელს, დანას და კლიტეს. ყველა ამას ქამრით შეკრავენ და თან ამბობენ:

„მგელი მუა მგელოსანი, თვალი მუაქ ცეცხლოსანი. ღმერთო, ღმერთო, გადაჰყარე ცხრა კილტული კილტოსანი, მგელსა. პირი შეუკარი, მის მეგობრებს ხელფეხიო“.

შელოცვის შემდეგ შეკრულებს კერასთან დადებენ და ზედ ქოთანს დაამხობენ: ამას ასე ინახავენ, სანამ საქონელი არ მოიძებნება, შემდეგ გახსნიან.

სამხთო

ადამიანის და ოჯახის კეთილდღეობის მიზნით აჭარლები საღმრთოს იხდიან. დედაჩემის თქმით, საღმრთოს გადახდა ასე ხდება:

„ერთი მოსახლისას ბევრი რომ მოკტება, ბალანაჲ არ შერჩება, მაშინ სამხთოს იქმენ. იყიდიან ცხვარს, ან თხას; მეფყვანებენ ხოჯას და ღღელს; იგინმა ი ცხვარი უნდა დაკლას; დაჰპაჲჯებენ შვიდ წვერიან კაცს; იმ

ცხვარს მოხარჩავენ მთლად დიდ კარდალში; რომ მოახარჩება, შერე ბილს შართუმენ. ვინც იმ ოჯახის წევრია, ან გათხოვილი ქალი, ან გაყოფილი ვაჟი, ყველას მეაყვანებენ, ყველა ერთათ მოაყრის თავს. გაკეთებენ კიდევ სხვადასხვა საკმლებს. იმ ბილ ხორცს და საკმლებს ქაშენ.

სურ. 23. თოკის გრეხა.

ბილი ხორცი მარტო ხოჯას, ღდელს, დაააჯგებულ წვერიან კაცებს და რძალს ეკმევა, სხვას არა, თუ გინდა გაყოფილი იყონ ცალკე.

როცა საკმელის ჭამას გაათავებენ, მთელ ძვალს და მის ნაწილებს მიტკალში შახოვენ და შეხოჭლს დადებენ. გარშემო შაბჭასხდებიან: ხოჯა ღდელი და მისი წვერებიც, ვინც დაააჯგებული არიან. ხოჯა ჯერ კითხულობს, ღუას შრება, ღმერთს ეხვეწება. წვერიანი კაცები და სხვა ვინც იქ არის ამინს ამბობს, რომ ნაბედვარი, ნაფიცარი, ან გადაცემული არ იყოს ეს ოჯახიო. შემდეგ ღდელი დეაწყებს კითხვას მისებურა იგიც ღმერთს ეხვეწება: დეახსენი ღმერთო ეს ოჯახი ნაფიცარიდან, ნაწყევარიდან, რაზედაც იყოს გადაცემული, გაბრიელ საბრალოს გადანაცემარიდანო.

შემდეგ მიტკალში შეხოვილ ძვლებს მეზელულზე წეადებენ. მოთხრიან მიწას და ჩადებენ შით, დამარხვენ. შეხვეწებიან ღმერთს, რომ ღმერთო იმ ოჯახში სიკტილიდან ნულარ ავნებ ნურაფერსო“.

ძველად საღმრთოს შესრულება ადამიანის მოტაცებასთან ყოფილა და კავშირებული. ბატინ-ყმურ საქართველოში ტყვეების მოტაცება და მათ-

ოსმალეთ-სპარსეთში გაყიდვა ჩვეულებრივი ამბავი იყო. ამას მებატონეებიც ხელს უწყობდენ, რადგანაც ეს მათთვის შემოსავლის წყაროს წარმოადგენდა. მაგრამ ადამიანის მოტაცება მისი მახლობელის დაუხმარებლად მეტად ძნელი იყო, ამიტომ ხშირად ტყვეს მოტაცებაში მონაწილეობას ღებულობდა ვინმე მოსყიდული ნათესავი, რომელიც ამ საქმეს ხერხიანად აწყობდა.

ასეთ პირს მოტაცებულის მშობლები წყევლიდენ და ვინც ასეთ შემთხვევის გამო დაწყევლილია, ხალხის რწმენით, მის ოჯახს სიკვდილი არ მოშორდებო. ამიტომ დამნაშავე პირი, რომ ოჯახი სიკვდილიანობისაგან დაიხსნას, მოიწვევს ხოჯას, მღვდელს და საღმრთოს გადაიხდის, დაკლავს ცხვარს და ადამიანის მაგიერ მის ძვლებს მიწაში დამარხავენ.

ეს წესი წინათ უფრო გურიის მოსახლურე სოფლებში იყო გავრცელებული, განსაკუთრებით ქობულეთის რაიონში. ეს იმით აიხსნება, რომ ტყვეების მოტაცება-გაყიდვაში გურიის მებატონეებს პირველი ადგილი ეჭირათ და ამიტომ დამნაშავე აქარელი საღმრთოზე ქრისტიანთა მღვდელსა და ხოჯასაც ერთად იწვევდა და ღმერთს შეცოდების მოტყვევას შესთხოვდა.

ამასთანავე აქარელის ოჯახთან დაკავშირებულია სხვადასხვა ცრუმორწმუნეობა: მაგ., კერის ცეცხლზე ბლის შეშას არ დაუდებენ, რადგანაც, სანამ კერაზე მისი ნაცარი იქნება, ოჯახში ავადმყოფობა არ გამოიწვევო. ცეცხლზე არც სუროს დაწვავენ, საქონლის ზარალი მოგვივაო კერაზე ფეხის გადაბიჯება არ შეიძლება, კერა გაცივდებაო. კერაზე ჩამოჯდომაც აკრძალულია და იტყვიან: ეს დაფუხრებას ნიშნავსო და კარზე მევალე დაგვიჯდებაო. “როდესაც კეცზე მჭადს დააკრავენ და ზედ „საჯს“ (თუნუქს) დააფარებენ, ასტამით ნაღვერდალს ისე დააყრიან, რომ ნაკვერჩხალი არ გადმოვარდეს; თუ გადმოვარდა კეცზე არ დაუმატებენ: „ვალი ვალს დაემატება და ველარ გადავიხდითო“.

3. ხალხური სიტყვიერება

აჭარული ხალხური სიტყვიერება მდიდარია განსაკუთრებით ლექსებითა და ზღაპრებით, რომელშიაც ასახულია აჭარლების ყოფაცხოვრებისა და საზოგადოებრივი მოვლენების სხვადასხვა მომენტები. ამ მხრივ საინტერესოა, სხვათაშორის, ნადური სიმღერები. ნადურ-ყანური სიმღერებით განთქმულია ქობულეთის რაიონი. ჩვენ აქ მოვიყვანთ აჭარულ ხალხური პოეზიის ზოგიერთ ნიმუშს.

1. ბერი კაცი

ბერი კაცი, ჩაჩქნა ბერი,
ჩაჩქნა-ჩამარგალიტული.
ჩემი ვირი, კული გრძელი
ათას ხუთას თუმნად ღირდა.
აღვა ბერმა შეიკაზმა,
ტანს ჩაიცვა სამარი.
შეჟდა ცხენსა ბედაურსა,
და გაუყვა სერი-სერსა.
წინ მელანი შეეყარა,
შეემუშტრა ცხენშიდაო;
ჩემი ვირი მეტად ღირდა,
ათას ხუთას თუმნად ღირდა
ამოილო თოფი მისცა,
ვერცხლითაა მოჭედილი.
ღეიხუა ბერმა კაცმა:
ჩემი ვირი მეტად ღირდა,
ათას ხუთას თუმნად ღირდა
ამოილო ფიშტო მისცა
ვერცხლითა და მოჭედილი,
შეუსრულა ვირის ფასი.
ღეიხუა ბერმა კაცმა:
ჩემი ვირი მეტად ღირდა,
ათას ხუთას თუმნად ღირდა.

გადმოხტა და რახტი მისცა.
შეუსრულა ვირის ფასი.
დეიხუა ბერმა კაცმა:
შენი თოფი შენთვის ქონდეს,
შენი ფიშტოც შენთვის ქონდეს,
შენი რახტიც შენთვის ქონდეს.
ჩემი ვირი ვირად მინდა.
დეიხუა იმ მელანმა,
ვირსა კუდი წაუძგუფა,
გახტა რუსა, დაგდვა გულსა,
ის მოალბობს შენსა გულსა“.

2. საჯივანურად

„შარშანდელსა ნაყანევსა,
ჩიტი აჩენს ნაკვალევსა,
დაუძახოთ მეძებრებსა,
მეძებრებსა მეღის ფერსა.
დაუძახეთ, შეირბინა,
ჩააყენეთ ჩიტის კვალში,
დაუსუნა, გიეკიდა.
გავხევი და გავაყურე;
ჩივა ლეკვი დაწუნწკულებს.
გავხევი და გვევპარე,
ამიფრინდა ჩიტი პაწაჲ,
შეჲდა ხესა, ხე მალალსა.
მივხევი და მიველ ძირსა,
შევყავ ხელი ჩამოვიღე,
ჩამოვიღე, დავდევ ძირსა.
ჯიბეს ხელი გავიკარი,
ამოვიღე ჯაყვაჲ—დანა,
დამიჩოქა, შემეხევეწა:
შენ ბატონო, კარქო კაცო.
კარქო დედის-მამის შვილო,
უკეთესი სახლის შვილო,
შენ გამიშვი, შინათასა,
გოგოს ვეტყვი ფინათასა.
ძღვენს მოგიტან გვარიანსა,
დედალ-ყვერულ ვარიასა.
მიგიკლდება—მოგიმატებ

3. სასადილო

„მთას ხოხობი აფრენილა,
დაბლა ქალას ჩაფრენილა.
ჭიჭვობზე ჭიჭვსა შჭამდა,
მოლობაზე—მოლასაო.
გამოსულა მეხოხბები,
იხვს იჭირვენ შევარდნითა,
ნეტამც იგი მაცოდინა:
ვინ ასწავლა ქორსა ფრენა
და შავარდენს ნადირობა;
ნადირაი ნადირობდა
ცალი გვერდი ამძიმებდა,
ეცა, მგელმა გამოშჭამა,
დიეკარქა ნადირობა,
თუ მაინძელს ნადი უყვარს —
გადიბრიქა სადილობა.
მაინძელსა მხიარულსა,
სტუმრები ჰყავს საყვარლები,
ღმერთო, იმას ნუ მოუშლი
ვისაც ხავდეს საყვარლები“.

4. ჟარანაჲ

„ყარანაი ყანაშიო.
მეტად გასუქებულაო.
სხაპს მოუწყობ, დავიჭირავ,
თოკს წავაბამ ფეხზედაო.
ორ წყება ნალს (მუხს) ვიყიდი
ზედ დავაჭედ ფეხზედაო.
ათას ოყა ქერს ვიყიდი,
შემოვიკრავ თერქზედაო
გადავკაზმავ, ზეთ შევყდები,
გავიგოგვებ სერზედაო.
წინ მელანი შემეყარა,
შემემუშტრა ცხენშიდაო.
ეს ყარანმა დეიხუა,

ით გადაშვა კლდეშიდაო.
იმ ყარანაჲს დაკლაზეო
ცული გავსტეხე ბერძული,
იმ ყარანაჲს გახტაზეო,
ყირმის დანა გავსტეხე.
აფხარიქე, დავფარიქე
ორ ყურ ქვაბში არ ჩავიდა,
კაბჭანაში არ ჩანაო.
ასი კაცის შეჭამადი,
ერთი ლუკმაც აღარაო.
ძირში დავდეგ-გამხმარიყო
ქერზე დავდეგ — დამპალიყო“.

5.

ჯიძურაჲ (სალამოს სიმღერა)

„ელია თუ მელიაო,
ჩიტო მომიწველიაო.
ერბო მისი შონახადი,
ქალაქს წამიღებიაო.
იმ ქალაქის მოქალაქე,
მიდიან თუ მოდიანო.“

სამი დაი, დანძმულეზი,
მოხვებიან სერი-სერსა.
წინა გველი შეიყარა,
და არჩია სამდანებში,
ყოლს უმცროსი, უკეთესი
გველმა ცოლათ ეიყვანა;
ეიყვანა, წეიყვანა,
მალაროში შეიყვანა.

გველმა შექნა ხრიალიო,
პაწა გოგომ წკრიალიო.
სწერა წიგნი და აგზანა:
— დედავ, ჩემო ბედნიერო,
შენ მიშველე, მომეხმარე.
შენი სიძე წითურია,
დღეი კაცად გეჩვენება.
ღამე სხვადასხვა ფერია.
— ცოლ ქმრობისა სიყვარული,
ყველას გამოგვიცადიაო.
თუ რამ პაწაჲ პურისასა“...

სწერა წიგნი და აგზანა:
„ძმაო ჩემო ბედნიერო,
მიშველე და მომეხმარე.
შენი სიძე წითურია,
დღეი კაცათ მეჩვენება,
ლამე სხვადასხვა ფერია“.
—ცოლ-ქმრობისა სიყვარული,
ჩვენაც გამოგვიცადიაო.
სწერა წიგნი და აგზანა,
რვაჲ წლისა უბარ ბიძას:
„ბიძაჲ! ჩემო ბედნიერო,
მიშველე და მომეხმარე.
შენი სიძე წითურია,
დღეი კაცათ მეჩვენება,
ლამე გველვეშაპიაო“.

ადგა ბიძამ შეიკაზმა,
ტანს ჩაიცვა საომარი,
გადიკიდა წელზე ხმალი.
გადაკაზმა, ცხენზე შეყდა,
უშველა და მიეხმარა.
სასთუმალსა თავი დახტა,
საფერხელსა წივის¹) ძვალი?
სესტუმალსა წიგნი დახტა,
ასწია და წეიკითხა:
„გველმა ხვრელში გვიარა.
შენმა მტერმა დი ორგულმა,
დედა მიწა გვიარა“.

6. მომღერალი გუნდის ხელმძღვანელსა და ჩაღრის

გამაჰიცხავს

კულტურას ემსახურება ანანიძე მურადი
ბევრი კარგი საქმე გვიყო, ჩვენი ქვეყნის ბელადია.
პირველად ჩაღრი დამარხა, თან დაჰყავს შვილი ფადია,
ძმა და ვაჟიც გამოწაფა, მით შეადგინა გუნდია

მურადი ოდელას ეტყვის, ფადია კი ნანასარ,
არიფი მაშინ უყვილებს, ხასანი ეტყვის ბანსაო.
იმართება კრიმანჭული, ოდელია ნანასაო,
მშვენებით ყველა უცქერის, სასურველ სანახავსაო.

ხშირად კონცერტებსა დგამენ, და მით ატკობენ ხალხსაო
ცეკვა თამაშიც იციან, მასზე ვინ იტყვის უარსაო,
საზოგადოთ მოგიწოდებთ, ვინც დაიჯერებთ მასაო,
ჰარმონიულად ამბობენ: დელი დელა ნანასაო.

ბნელეთს ზურგი შევაქციოთ, მიემართოთ კულტურასაო,
ჩადრი ერთობ გადავადოთ და მივალწევთ შველასაო,
ჩვენს კეთილ მურადს მივბაძოთ, იო დელა ნანასაო.
მით ქობულეთს დავამშვენებთ აყვავებულ კუთხესაო,

გვითხარ დებო!.. ვის უმაღავთ, მაგ მშვენიერ სახესაო,
ჩადრი მოგავს: საშინელი მაცდურების მახესაო.
სუყველა ერთად ფასდებით, ვერვინ არკვევს თქვენს ხნე-
საო,
ჩადრი ფარავს თქვენს სიტურფეს, ემსგავსებით ბრძენებსაო.

გუშინ ქორწილში ვიყავი, იმღეროდენ დელასაო,
მურადი ხელმძღვანელობდა მის შემადგენლობასაო.
გოგონებიც უცქეროდენ, უხაროდათ ყველასაო,
ფადია მამასთან იდგა, იო რამა ნანასაო.

არიფი წვრილს გაჰკიოდა, ხასანი ედგა მასაო,
შეერთებულად ამბობდენ მშვენიერ ვალობასაო,
ბუნების ძალს ვევედრებით: ნუ მოაკლებ შველსაო,
ბოლოს ხალხი ვიძახოდით!.. ერთობ დიდ შადლობასაო.

ხა სა ხაბაძე გახლავარ, შევესწარი ამასაო,
მეც მიტომ განვიზრახე: ლექსად ვიტყვი ქებასაო.
ბაჯელიძეც დაამღერე, თქვენ რომ იცით „იასაო“.
ბოლოს ორხელ დაიძახე: ნანინაი ნანასაო.

ავტორი: ხასან ემინიძე ხაბაძე სოფ. აჭყვისთავი

7.

გვეიარე ქალებშიო
ყოფნა მინდი ქალებშიო,
მეტათ კარქა სუქანი ხარ,
გენაცვალე თვალეშიო.

8.

გევიარე წყაროზეო
წყალი მიმაქ კოკითაო,
ლაპაპი რომ სუქანი გაქ,
გამაძღვევი ლოყითაო.
ვაშლი მქონდა ყირმიზიო,

9.

გოუცვალე ბიაშიო,
შენ რომ მეტათ მე მიყვარხარ,
გენაცვალე ყიაშიო.

10.

კურდღელმა თქვა „ჩემ საწოლი,
ლობა ძირი ბელჩქიავო.
ჩემ ფეშინში მომდევარი
უქკუვო და ბეჩქიავო“.

11.

მგელმა სთქვა რომ ჩემი საწოლი,
შავი ტყე და ბაძენარიო,
სამი ძროხა, რომ შეეჭამო,
არ ვიქნები მაძლარიო“.

12.

დათვმა სთქვა, რომ „ჩემ კისერზე
ამოსული ქოჩორიო.
ჭამა რომე ბევრი მქონდეს,
საქმე ვიცი ხოშორიო.“
ამ ჩემ ცხენსა ჩაქმანასა,
ლექსი უნდა ახლა მასა.

13.

შევეჯექი და გადმომაგდო,
აღარ უნდა შევედღე მასა.

14.

ცხენსა მუხი ეწიავო,
თურმე რარი ბერწიავო,
დედმამა თუ გიცხონდება,
გამაშორე კოწიავო.

15 მიჯნურობა.

ვაუი გამოსული რომ გამოვა,
ამწვანდება მთა და ბარი,
შენი სევდა გულსა მიწვავს,

შემიყვარდი ნამეტარი.
დღისით ფეხზე დავბოდდალობ,
არ მიფიქროთ მე ცოცხალი.
სევდისაგან დამწვარიც,
უბედური ჩემი თავი.
მე თუ მოვკვდე დამიტირე,
გულზე ცეცხლი დამაყარე.
მინდა შენზე ჩაკონება,
შენი ჭირი ჩამაყარე.
ძალაჲნ მეტად შემიყვარდი,
გამორჩევილი ათას ქალში,
სევდამ ძალაჲნ შემაწუხა,
გლახათ მომაქცია ტანში.
შენი სახე მიდგას თვალწინ,
ცეცხლი მეკიდება ტანში.
ჩემი ბედი ასტე არის,
დღე ჩემთვის დაბნელებული.
ეს ოხერი სიყვარული,
ჩემთვისა გაძნელებული.
ჩემ სიყვარულს ნუ დაბარგავ,
ქალიც თუ ხარ ვარგებელი.

ქალი არც დავბარგავ, გენაცვალე,
იყავი დარწმუნებული.
შენ გამმეტი სხვა არ მინდა,
იყავ სულ განხარებული.

ვაჟი ნეტავი რა გამახარებს,
შენზე ვარ მოშორებული.
წუხელი გნახე სიზმარში,
ჩემ კლავზე დაძინებული.
გავიღვიძე ცრუ დამირჩა,
ჰკჭაზე ვარ შექანებული.
უნდა ჩავეჭრა ღრე წყალში.
ასტე ვარ მოფიქრებული.

ქალი ოხერი ქალი განლაგარ,
ბედისგან მივიწყებული,
ადრე ხანში შევიქნებით
ერთ კლავზე დაძინებული.

ვაჟი ერთი ღამე შენთან წოლით,
ხომ არაფერი წახდება.
ღარიბებს ფულეზ ვაჩუქებ,
შენი სიტყვა თუ ახდება.

ქალი თავს ნუ იკლავ გენაცვალე,
ქალიც გახლავარ უბედო,
ასე უწყალო სიკვდილით,
მე შენ როგორ გაგიმეტო.
არა კაცის არ მცხვენია,
სადაც გინდა წამიყვანო,
ერთი ღამე შენთან დავწვე,
მინდა ქკუაზე მოგიყვასო.

ვაჟი ამას ყველას მე ვმერაყობ,
აგი ძალა დავიხმარო,
ამ საქმიებს შევასრულებ
ბოლოს მიწა წავიყარო.
დავიფიქრებ შენ ნაქმარებს,
უფრო-უფრო მიახლდები,
ამ ლექსების გამომთქმელი,
სევდიანი გიანლები.
ამ ქვეყანას ვერ გეგხარე,
საიქიოთ რა ვიქნები.
ეს ქვეყანა მე რათ მინდა
შენ თუ ჩემი არ იქნები.
ყველას მე რალა მოუყვე,
გულში ჯავრი მაქვს ორგული,
ამ ლექსებსაც ნურვინ მკითხავს
„სეკრეტათ“ მაქვს გამოთქმული.
რაც ამდენი მე ვიმწვალე,
ამას შობა სიყვარული.

ქალი უცბათ ზამთარი მოვიდა,
თოვლი მიაწვა ზეცაში.
ღმერთმა ზაფხული მოგვასწროს,
ავაწყოთ ქეფი თამაში.

ვაჟი საყვარელი ქალიც კი ხარ,
მე უშენოთ ვერ გავძელი,
ტანში სული გამეცალა,
თავზე მადგი ელი.
რაც ამდენი მე მამწვალე,
სულ-მთელია დასაჯერი,
შენი სევდით დავიღუპე,
სახლზე აღარ მხურავს ქერი.

ავტორი: დ. მუჟანაძე. ქვანა

ჩაწერილია: სოფელ კვატიაში ისრაფილ ბერიძის მიერ

16. მელაჲ

ქათამი ვიყიდე, ვერ ვქენი ქარი,¹
მე გენ² ღია დამრჩა საქათმის კარი.
უსულით³ მიყურებს, მეგემ იქ არი.
რაფერ ჯამბაზია ქათმების მელაჲ.

მუცელში ჩემეჭრა ქათამის დერდი,
პაწაჲ თეთრი ჰქონდა გული და ფერდი,
იმის მერაყისაგან⁴ აგერ დავბერდი,
რატომ დამაბერე მურტალო მელაჲ.

ძაღლის საყიდლად საცხანდა გევქცე,
ძაღლი თუ მომწონდა ბევრინდა მივცე,
უძაღლობისგან აღარნდა დევქცე.
რაფერ გომუხს მეყყვან, დეჲნახე მელაჲ.

ბედელში მქონდა მე თაფლის ტიკი,
რაფერ ეგემრიელა ჰრელ ქათმის კლიკი.
აოლუნი⁵ ყოფილა — ჭამაში ცქვიტი.
ეს ერთი საქმე, არ შეგჩება მურტალო მელაჲ.

ჩეიყვანა ყაიასი, დიდი ნაძვის ძირში,
მოწიკვა კაჲ ხორცი, ჩეჲკეტა პირში,
ოზუნ⁶ შეჭამა მარტუა ტყეში,
გამჩენმა გარწყიოს სწორამდი მელაჲ.

ლაზოლლი ყადირავ მეხი დეგეცა.
ნეოლურდი⁷ პაწაჲ ყური მიგეცა.
რომ დეინახა, შევდა სახლში ფეხი მეჲკეცა.
შენ იყბალზე ისიც დაყრუვდა მელაჲ.

დილაზე გამეგჲარე მუელ კალოზე,
მეგემ ქათამი დააძინა დაბლა წყაროზე.
შეველ, თოფი ვეძებე სახლის თაროზე,
შენ იყბალზე; ისიც დაჯანგა მელაჲ.

¹ სარგებელი ² თურმე ³ ჩუმაღ ⁴ ჯავრი ⁵ ყოჩალი ⁶ მარტოდ ⁷ რა იქნებოდა-

„მელანუნ ომრი გელდი ზევალა,
ბუდესტან დაფთი უსტა ქიბარა.
ომარამ ალლაჰდა თილქი გებერა“,
ამ ზამთარ შენი დაჭირვა მწალია მელაფ.

ავტორი: ქიბარ კახაძე სოფ. ქედლები

17. ლობიაჰ

ჩემო გამზრდელი ლობიაფ,
რაფერ თამაშობ ქოთანში.
ძალიანი გაპატივე,
ტორით ჩაგყარე მიწაში.
ისეთი ღვები დაგისვე,
კატრები წეაღე ზეცაში
დამწიფება არ იფიქრე
ზრუგით მოგიტანე სახლში.
მოხუცებული კაცი ვარ,
ფეხი მიწყვია ნაცარში,
ბევრსაც ველაპარაკები,
ორვე ქე ვზივართ ოთანში.
წყალი გისხი, ცეცხლი გინთე,
ქაფიც ქე გადგანა თავში,
შენ რომ ფეხზე დამეთეშე.
ეხლაც მტკივა წვივის ძვალში.
შერცხვენილი შენი თავი,
ვერსად ვერ გამოხვალ კარში;
მამაჩემი შენ მოკალი,
რაფერ ჩასდიე მიწაში.
ასეთაც დასივებულხარ
ველარ ეტევი შენს კანში,
თუთხმეტს ერთად გადაგყლაპავ,
თუ კი ჩაგამწყრიე ჯამში,
მე გახლავარ ამისთანა,
მოხუცი ვარ ერთი კაცი,
პაპუცა თუ არ გიახლოს,
გინდა ქი შეგხდები გზაში.
ძველიდგან ასთე ყოფილა,
შავრი ღირდა შენი ფასი.
მარილი რომ გამიძვირდა,
ახლა გამიჯექი ტანში.
ღამე გარეთ გამომაგდე,

ბნელიც იყო!.. ავდრიანში.
 ნამეტარი ვითაცურე,
 ვერ შევედი საყუდარში.
 უკალონოთ დეაარები,
 დაგკარგვია ცუდის კარი.
 დუფიწყარი საქმე ვქენი,
 დაგატეხე კობზისტარი.
 ახლა ფირალად წავედი,
 ტყეში ვწევარ აჲ ზამთარი.
 სუდია თუ დამიბარებს
 მასთან შემიძლიან ვარი.
 მოწმენებმა გაარჩიოს,
 ჩვენი საქმე, დანაშაული.
 მე რომ გარეთ გამომაგდე,
 შიგნით დაიკეტე კარი.
 ამარ თუმენ, შენ მოგცემენ,
 თუ მმართია შენი ვალი.
 დამიჯერე, ყველგან გლანძღავ.
 არც ძალლი გჭამს, არც ქათამი,
 ვინცა შეგჭამს, ყველას მოკლავ—
 ძროხა იყოს, გინდა ხარი.
 ძველიდან გემსახურება;
 სადაც იყოს ქალის გვარი.
 ხომ არ გინდა მოგაყაროს:
 კამა, ქინძი, პიტნა მყრალი.

ავტორი: ახმედ ბაჯელიძე

ჩაწერა ხუსეინ ბაჯელიძემ.

ვაიზოლი ტყვეთა მოტაცებიდან

ტყვეების მოტაცების შესახებ დედაჩემმა შემდეგი მიაზბო:

„შვილო ძველად ხდებოდა ცოცხალი ადამიანების მოტაცება: დეცემოდენ ქართველი მუსულმანს, მოსტაცებდა: ცოლს, შვილს. დატევდენ მართოკაცს აწიოკებულს, ატირებულს, ცეცხლ მიკიდებულს. ი კაცი გამწარებული მწყრიდა ხალხს თავს; წეაყვანდა. დეცემოდა კაცს ჯიხურზე; ჯიხურს ერთი კარის მეტი არ ხონდა. ღამე იგიც დაკილტული იყო. რუმ ვერაფერს უშველებდენ, სალორეში ღორს აჭყვირებდენ. კაცი კარს ცოტას გამწალებდა და ღორს შუძახებდა, ერთქვანები არ დარჩოსო. ვრი კაცი კართან იყო ჩუმათ ამოტუხებული. იგი უცეფ დუქნევდა ყამას და თავს მოშკრიდა. მემრე გაღებდა კარს, შევდოდენ სახლში; მოიტაცებდენ ქალს,

ბალანს. ქალს, რუმ არ ეყვირა პირში ცხვირსახოცს ჩულებდენ. წამოაღებდნ ვეშს, ყოლფერს.

იმ ტყვეებს გაყიდდენ: ზოგს სამას ყურუშათ, ზოგს ხუთას ყურუშათ. ყურუშში—დაახლოვებით შაურს უდრის). ამ ტყვეებს ყიდულობდენ: ბეგაე-
(ბი და აღაეები“.

ასევე მოუტაცებია დედაჩემის ბაბუას, სულეიმან ხაბაზს, რომელსაც ორას ოცი წელი უცოცხლია, ვინმე ბოლქვაძის ქალი გურიიდან; ქალი ძალზე ლამაზი ყოფილა, გასასყიდად ველარ გაუმეტებია და ცოლად შეურ-
თავს.

სამუსულმანოდანაც თურმე ასევე იტაცებდენ ტყვეებს. ბავშვი ყანაში სადილს რომ წაიღებდა, გზაზე დახვდებოდენ; სადილს შეჭამდენ, ბავშვს წა-
ჩყვანდენ და საქართველოში გაყიდდენ.

ბაბუას მამამ, მემიშ ნოლაიდელმა, ერთი დღის საგზალი წაიღო თურმე ყანაში, რომელიც ფართხნალში მდებარეობდა. მეორე დღეს მისთვის სა-
დილი ბაბუას უნდა მიეტანა. როცა სადილობის დრომ მოაწია, დედამ ჩა-
ულაგა ბაბუას სადილი „გორიცაში“ და ყანაში გაგზავნა. მემიშმა მთელი
დღე უცადა, სადილი რომ არგინ მიუტანა, სალამოს შინ დაბრუნდა. სახლს
რომ მიუახლოვდა, ცოლი გამოეგება და ოსმანი სად არისო—ჰკითხა. გა-
მოირკვა, 10 წლას ოსმანი გზაში დაკარგულიყო. ბევრი ეძებეს, მაგრამ
კვალს ვერ მიაგნეს. მესამე დღეს კი ოსმანი სახლში მოვიდა. მშობლებს
ძალზე განარებიათ დაკარგული ბავშვის დაბრუნება და გამოუკითხავთ თუ
სად იყო. ბაბუა ჩემი ამის შესახებ ასე გვიამბობს:

„სადილი რომ წვეღე, ნადირის მეშინოდა და გზადაგზა ვმღეროდი.
მატახიეს ტყეში რომ შევედი, გზას პირზე ვორი კაცი დევნაზე, იყდენ.
ახლო რომ გაუარე, წამოცვიდნენ და დამიჭირეს. სადილი მომძარეს ზრუ-
ვიდან და პირში მახრამა ჩამიბუშტეს. იქით-აქეთ ჩამომიდგენ, მომიკიდეს
ხელი და ტყეში წამიყვანეს. დიდხანს მარონიეს ტყით. დავისვენეთ მე ხე-
ლები შემიკრეს და იგინმა ჩემი სახლიდან წამოღებული სადილის ქამა დეაწ-
ყეს. პაწა მეც მაჭამეს. დიდი ხნის სიარულის შემდეგ ერთ დიდ ტყეში
დაგვიღამდა. ხელები შემიხსნეს, დაწვენ და მე შტაში ჩამიწვინეს. ზვიდან
ნაბადი გვეხურა. მე ვითამ ჩამეძინა. დავჭუჭე თვალეები და გაგაწყვილდი.
ცოტა ხნის შემდეგ ერთმანეთს დაელაპარაკენ: ბალანას ჩამეძინა. აწი ჩვენც
დავიძინოთო. მალე ხვრინვა ამოუშვეს. როცა დავრწმუნდი, ორივეს ღრმა
ეძინა, ფრახილათ დავიწყე ფეხებისკენ ნაბიდან გაძრომა. დავაღწიე
თავი. ფახილათ წამოვდექი, მოვისახრე საიდანაც მოვედით და ნელი
ნაბიჯით გავემართე. იგინს ეძინა. პაწაა რომ გამოვიარე. ხმელ ბოლს
(ტოტს) თურმე ხელი მოვკვიდე და მოტყდა. მაშინათვე გვერდზე გადავხ-
ტი და ბუჩქებში ჩავიმაღლე. ხმაურობაზე ერთს გამოვღვიძა და მეორეს უყ-
ვირა: ბალანაა გაპარულაო. მაშინვე წამოცვიდნენ და დამიწყეს ძებნა. შა-
ვი, უკუნეთი დამე იყო, თვალში თითი არ იკრებოდა. ერთმა ბელჩქეთან
გამოძარა. კახამ ფეხი წამკრა. გეაქცენ მონაგალი გზით. ცოტა ხნის მენ-

რე მეც წამოვდექი და ფეხაკრეფით უკან გავხევი იგინს. ხანდახან გავჩერდებოდი, გულს დავიმშვიდებდი და ყურს დაუგდებდი, ახლოს ხომ არ არიან მეთქი. ცოტა ხნის შემდეგ, ხევის მეორე ფერდზე ლაპარაკი შემომესმა:— „იგი ამდონზე წამოსვლას ვერ გაბედავდა; სადმე ახლოს იქნება, წავიდეთ და იქ მოვძებნოთ“. უკან გამობრუნებულებმა ძაღვ შემიარეს გვერდი. დიდხანს ვიარე უგზო უკვლოთ და რომ თენდებოდა, გამოვარჩიე ერთი ხშირი ბოლებიანი ხე, ავედი ზეთ და ბოჯიყაში ჩავეიმაღე. მესამედღეს ჩოლოქზე გამოვედი, ვნახე მეყანე ხალხი და იგინს გამოვხევი“.

ქემალ ოსმანისძე ნოღაიდელი, 50 წლისა. სოფ. წყავროკა.

ზ ლ ა კ რ ე ბ ი

იზნი ქული—(უკანონო შვილი)

ერთი ხემწიფე ყოფილა. ხოლია ხუთი ცოლი. ხუთ ცოლში ერთი უმფო, ვოთხს გარეთე გულის საყვარელი იყო. ხემწიფე მუდარა თავის ოჯახში, მის საყვარელ ცოლთან და ქეიფობენ. აწე ხედიათ(ძღვნად) მუტანეს მას ერთი თეფსი ახალდაჭირული თებზი. აწე მისმა საყვარელმა, გულის ქალმა პირის ფერდე მეიფარა და პირი დამალა. ჰკითხა ახლა ხემწიფემ მის ცოლს, რუმე პირი რეიზა დამალეო. აწე ქალმა უთხრა, რუმე მაგაში იქნება მამალი თებზი და მე რუმ დევენახეო, შევენახისები და ცოდვა დემეწერებავო. ამ დაჭირულმა თებზმა, კტარმა თებზმა გეაცინა დიდათ. მემრე აგი დიდათ გეაკვირა ხემწიფემ: კტარმა თებზმა რაფერ გეაცინავო. ამ ფიშმანობაში დარჩა ხემწიფე.

ერთი დიდი „ხამამი თუ ჯარი“ (დიდი ვაჭარი) დეფარებოდა. ვაჭრობდა აბრეშუმოვლობას, ხახოვლობას, მარგალიტს და იაქუფების ტაშს—(ქვებს); იმას ხავდა ვოზდა ათი ჯორი. დიდვან „გოროტებში“ დეფარებოდა და იქ ვაჭრობდა. ერჯერ აა ჯორები დაშევირთა და ერთ დიდ მთაზე გეედა იქანაა საბალახო მოსწონდა, მოხადა ჯორებს კურტანი და დააბალახა. წავიდა გორებზე გასარებ-გამოსარებად, დასვენებულმა, ნახა ერთი კაცის თავის „კაფალი“—(ქალა) ვაგდებული ძვალი. დახედა ზეთ და კაცის თავის ძვალი იცნა. ნახა ზეთ, რუმე დაწერილი. ი თავის ძვალზე წეაკითხა. სწერია იმ კაფალზე: ოთხმოზდა ხუთი კაცი მუკლავს, ჰოცდა თუთხმეტი კაცი კიდევ უნდა მოკლას ამ ძვალზეო. ასწია, მიტანა ეს ძვალი ქვაზე და დანაყა, დაქფია ვახვია ქალაღში და ჩეადვა ჯობეში. მიედა, ცხენებზე კურტანი დადგმია მის თანხლებლებს და გზას დაუდგა. გეფარა თავის ოჯახში. მას ხავდა თავის ცოლი და ერთი ქალიშვილი—გოგო, ასწია აა ქალაღი წასლიხანს და სკივრში ჩადვა. დუბარა თავის ცოლს, რუმ მე შორს გოროღში მიაღ, ბელქი ურ წელწადს ვერ მოვდე და ჰკვით იყავით, მანუმ წეედა დედა მისი საცხა იყო და გოგო სახში მარტო დარჩა. გოგოს მჟეწყინა და თქვა. მამაჩემის სკივრში ჩავხედავ ერთს და გინდამც ბაბაა მენახოსო. შით დეფარა სულ და რაცხა ნახა მამამისის გამოხოველი ქალაღში. ჩახედა, უმე ვერაფერათ ვერ იცნა. რაცხა თეთრი, შაქარსა-

ვით იყო დაქვოვლი მივდა, გასინჯა, დააწო ენა და გოგო ტანში დეიბ-
ნიდა. მუვდა ჭკუთა თავში და იფიქრა: ნეტაა რა დემემართავო. ი გამო-
კონილი ქალაღი ქიჩადვა ისტეველ სკივრში. ენის დაწებით, ძვალის გა-
სინჯვაზე გოგო ურსულად გახდა. შეუიქრდენ, შემოფიქრდენ და ვერაფე-
რი ვერ გეგეს, ნეტაა საიდან რა იქნა, მუვდა დრო. ეა და ბაღანაა დემა-
და, დემადა ბიჭი. შეხედეს ბაღანას, რუმე ნამეტარი კაა იყო. ყოლიფერ
დღეზე უმეტეს—უმეტესად იზღება ბაღანაა ხარბად.

მტაწია მამა მისმა და ძალვან ეხავისება თავის ოჯახში მისლა. თუჯარს
შვილიც ენატრება. გეგება თავის ცოლმა გარეთ ძალვან გახარებუ-
ლი და კიდევ დაფიშმანებული—(დაფიქრებული), რუმე ამ შვილიზა ქმარს
რა ვუთხრა, მან რუმე დამიმოწმა ჭკუით, მშვიდობიანად იყავითო. მამამ
რავარც დაჟდა თუ არა, შვილი მოაქითხა, ჩემი შვილი სად არისო. ცოლ-
მა ძალვან შორიდებით გუმცხადა ქმარს, რუმევეო შენმა შვილმა ვაჟი მეაყ-
ვანა და რაიდან დეგვემართა არ ვიცითო. მამამ ითხუა, რუმე მომგვარეთ,
მანახვეთ ი ვაჟიც და შვილიცო. მიიყვანა ქალმა შვილი და ვაჟი. ნეტა
რას უზამს ამას მისი მამა, ფიქრობდა ქალი; სკითხა მამამ თავის შვილს,
რუმე შვილო საიდან არის, ძალა დაგატანეს, თანაყმა გუხდის, თუ ნებით
ქენი—ვისი არის მითხარივო. უთხრა შვილმა, რუმე მამავე მე დუნიაზე—
(ქვეყანაზე) კაციდან არაფერი არვიცი, და არც ნახული მყავს. ერთჯერ
მომეწყინა სახში, მარტო ვიყავი და შენი სიყვარულობით, რუმე მომენატ-
რე, შენი სკიერი გავადევო. ენაზე შენი შენახული, ქახალღში მოკონილი
რაცხა თეთრი და ვავშინჯე, რა არისო. ენა დავაწე. იმ ენის დაწებაზე
დეგბნიდე და ამ შეტი არაფერი ვიცი. ახლა მამა დაფიქრდა: მე რუმე მთა-
ზე ძვალი ენაზე და რუმე ეწერა მს კაცი მოკლული ხავდა იმ თავის ძვალს
რუმე დავაქვიე და შევნახე, იმიდან ქნილა. აწე ენახოთ რა მოხთეს. ვაჟი
მეტათ მეწონა.

ხემწიფე დარჩა დაფიშმანებული. მე რუმე ხეღია მომივდა, ქალმა პირი
დაძალა და თებხა გეცინა, ამის ფიშმანობაში დარჩა. იფიქრა ხემწიფემ
გაზეთში გავსწერ, გამუანცხადებ, ბელქი ვინმე მიბტება, რაის იყო ავივო.
დაარიგა გაზეთები. იმ ვაჟს ბაბუა მისმა სახელი დაათქვა—„იბნე ყული“
ი ვაჟი გაზღილია ახლა, თავს მოესწრა. დარიგდა გაზეთი. წეაქითხა რუმე
ხემწიფეს ხეღია მისლია და კტარ თებხს გეცინია ხმაურობით. ხემწიფე
ჩივა: ვინც რუმე ამას ამიხსნის, ჩემთან დავიფედენ ხემწიფეთ, რასაც შემ
თავს უსრულდე.

ვაჟმა წეაქითხა აა გაზეთი და ეაჩემა, რუმე მე უნდა წევდე ასახხნე-
ლად, მე ვიცი, რემა გეცინებდა თებხივო.

ბაბვა მისმა. შეშინდა: შენ ვერ ახსნი და ხემწიფე დაგკლავსო. იბნე
ყულმა გუმვა გაზეთი: მე კი მეხთიები, მარა მოსავალი ფული არ მაქო.
რავარც რუმე ხემწიფეს გაზეთი ხთა, ხელათ ფარა, რუმე უნდოდა ვოთხი
იმტონი გუგზანა. ადგა იბნე ყულმა და წეგდა. ბაბვა მისმა ვერ გეამეტ
და წახეა. მივდა ხემწიფესთან, რუმე გითხრა რაზე გეცინა თებხმაგო.

ხკითხა ხემწიფეს, რუმ რანიერთ იყავით, რაფრათ გეეცინა თებზმავო. ხემწიფემ უთხრა: მე რუმ თებზი მომიედა, ცოლმა პირი მეფარა. აქ მა-
მალი თებზი იქნება, შეეგხავისები მეგო და ცოლვა დემეწერებავო. ამასე
თებზმა გეეცინა. ხემწიფეს ხკითხა.—ცოლი რამეთი გყავსო; მყავს ხუთი
და აა მეხუთე ყველაზე უმფო საყვარლათ ჰყავსო. ხემწიფეს უთხრა იბნე-
ყულმა, რუმე მათ ქალი იქით ოდაში წაბძანდესო. ხემწიფეს გუმცხადა,
რუმე ხუთი ქალი რუმ გყოლია, ხუთვეს სამ-სამი საყვარლები ხავს თავის
ოდაშივო. ხემწიფემ დიდათ დაფიქრდა: ჩემს ცოლს ჩემს გარეთ საყვარე-
ლი რაფერ ეყოლებავო. იბნე ყულმა უთხრა:—მე თვალთ დაგანახვებ სა-
ყვარლებსო. შენ მეყვანე ვორი თავის მომქრელი კაცივო და იგინს ყვე-
ლას მოგაკლიებ. შენ უჲ კაა, საყვარელი ქალი გყავს, მისი ოდის კარი გა-
ვალთო, უთხრა იბნე ყულმა. კაცის დამკლელებიც და თან ახლავლარიათ,
გადეს მისი ცოლის ვოდის კარი, შეახედეს შით, სამი, კი შეხედული კა-
ცა ნახეს ოდაში, მისი ცოლის საყვარლები.

დასაქმა ხემწიფემ: წასკარი სამვეს თავიო. ახლა წევდენ და გაადეს
მორე ქალის ოდა. სამი კაცი იმაშიც დახდენ,—მეორე ქალის საყვარლები,
იგინიც სამვე დააკლია. მემრე წევდენ მესამე ცოლის ოდაში და იქაც და
აკლია. კიდევ მეოთხე და მეხუთე ოდაებში დააკლია ყველაა. ახლა იბნე-
ყულმა უთხრა ხემწიფეს, რუმე თებზს იმიზა დემალა იგი, რუმე შენ გა-
ჯერებდა ამით, რუმ არ გენახა მისი საყვარლებივო. ახლა ხუმ ყოლიფერი
დაგანახვე შენი თვალთო.

იბნე ყულის ბაბუაჲ, რუმ ძვალი ნახა თახე და ზეთ წეაკითხა: „ამ ძვალს
ვოთხმოზდა ხუთი კაცი მოკლული ხავს და თუთხმეტი კილაჲ უნდა მოკ-
ლასო“. იმ ძვალიდან იბნე ყული იყო გამოსული. ხუთ ქალთან თუთხმეტი
კაცი შეთავდა, სულ ასი კაცი შესრულდა იმ ძვალიდან მოკლული.

ხემწიფემ მისი ხემწიფობა იბნე ყულს ჩაბარა ხელში და ბაბუა მისი
და დედა მისი თან დახლა.

2 ივლისი. 1930 წელი

უსუფ ბაჯელიძე, 76 წლის. სოფ. ხუცუბნის მცხოვრები. ნამყოფია: ტრაპიზონსა და
ტფილისში.

შაკვაღმ — (მეფის შვილი)

ყოფილა ერთი მეფე. ამ მეფეს ჰყოლია შვილი. გაუგზავნია საკითხავში.
ამის კითხვაში ყოფნის დროს, მეფეს ყავაზი (მინისტრი), როცა დადიოდა
ქალაქში შეხტა, რუმ სამი კაცი იჩხუბებიან. ერთი მეორეს ლახავენ, სცე-
მენ. ყავაზმა წაწყდა ამათ და უთხრა, რომ რისთვინ იკინწლებით, რა გი-
ნდანან, რა გაწუხებთო. იმათ უბასუხეს, რომ ჩვენ ვართ მოხელეები. გე-
დევეყარეთ ერთი მეორეს და ყველამ ჩვენი მართეფეთების ქება დავიწყეთ.
აგინი ყოფილან ერთი დურგალი, ერთი თერძი და ერთიც „ხინჯი“ (ოქ-
რო მქედელი). მე უთხარი, რომე ჩემი მართეთათი კააა, იმან ჩემიო და ერ-

თი მამორეს ღუწყეთ ჩხუბი. ყავაზმა მოკიდა სამნავეს ხელი და წყევანა მეფესთან. მეფემ შეხედა, რუმე გასისხლიანებული არიან. შეკითხა: რა ღუშავეთ ერთი-მამორეს, რისთვინ ეკინწლებით, რაფთვინ ჩხუბობთო. უპასუხეს, რომ ჩვენ მოხელეები ვართ. ყველას ჩვენ-ჩვენი ხელობა მოგვწონს, ამ ლაპარაკში და ქებაში მოგვივადლა ჩხუბი და გავლახეთ ერთქვანებითო; რა ზანაეთი (ხელობა) გაქვანო, უთხრა ხემწიუემ. ღურგარმა უთხრა: მე ვარ კარგი ღურგარიო“. მეფემ უთხრა. შენ კარგი ღურგარი ხარ თუ არა, მე არვიცი. ნახელოსნოს რამით დღეში მომიტან, რომ დავამტკიცოვო. უთხრა: მომეცი ნება ორი თვის და მოვიტანო. მამორეს შაკითხა: შენ რა მოხელე ხარო. თერძიო. შენ რამით დღეში მომიტან შენ ნამუშიერს, რომ დავამტკიცო შენი კაფ ხელობავო. ორმოცი დღე მომეცი ვადაო. მესამემ უთხრა: მე ოქროს მქედელი გახლავარ, ხვინჯიო. შენ რამით დღეში მომიტან შენ ნამუშიერსო. ერთ თვეში მოვიტანო. მიცა მეფემ იზნი (დრო) და დეიპანტენენ, წავიდნენ.

ღურგარმა დეაწყო ერთი ცხენის სურათის კეთება, ხემდა, გაკეთა კარგი. შიგ ჩამწყურია ისეთი დრუჟუნები. აკუნტებდა (აკუნტრუშებდა), რამფრად მას უნდოდა. ერთ პრუჟუნაზე ხელ დადებდა, აღმა წევდოდა. მევორებზე თავდაღმა და შესამეზე განზე წევდოდა. შესრულდა ორი თვე! აფ ცხენი მუყვანა მეფეს. მეფეს დიდათ მფეწონა. დასაჩუქრა და გუშვა ღურგარი. მან სთქვა: თუ ნაკლები მარიფეთი მეფტანა თერძმა მოგკლავო. შეხედე!.. რაფერი მარიფეთი მომიტანა, შევფდები ცხენზე, ვადუფრინდები სხვა მეფეებში და ყოფას უტირეფო. გევდა ორმოცი დღე. თერძმა ერთი მშვენიერი პალტო შეკერა. ძვირფასი ღირებულობის. მაშინდელ ფულზე ღირებულა ათი ათასი თუმანი. მუტანა მეფეს და აჩუქვა. დიდებულო მეფევო, შენ აგი შენ სიცოცხლეში გყოფა, და მე კი სიცოცხლე შევწირე, ორმოცი დღე აღარ მიძინავო. მეუემ ჩეცვა ქურქი და გეფხედა სარკეში. ძან მფეიწონა თავისი თავი და ქურქიც. ხემწიუემ სთქვა, რომ ბედნიერი შევიქენი, ტანისამოსიც მაქ, ცხენიც მაქ, აწე რალა მიჭირსო. გუშვა საჩუქარით ი თერძიც. გევდა ერთი თვე და იმ ერთი თვის განმავლობაში ხვინჯი აკეთებს ერთ „ჰაუზს“ (აუზს). ოქროფთ და ძვირფასი ქვებით მოკაზმული. თურკიდღე შიგნით ოქროფს წყალი ჩასხმული. ამ წყალში შიგნით თურლი თურლი თებზების სურათები. თავისი ფოკუზით იმნეარად მოწყობილი, რუმ თევზ ხელ ვერ წაკარებ. ხელ წეღებ, გეაქცევა შიგნით. მეფეს ეს ძან გუხარდა. უბრძანა: დასაჩუქრეთ ხვინჯიო. აგი ჩემ მევორმოცე ოთახში შეტანეთ და ჩაკეტეთ და იყოს საჩვენებლათო. შორე ქვეყნიდან რუმ მოვა ვინმე ვაჩვენეფო. ორმოც ოდიდან ერთი მუამზადეს და შიგნით შეფანაბეს: ცხენიც, პალტოფც და ჰაუზიც. კილტიები ჩაბარეს დიდ ხანუმს (უფროს ცოლს). ამ დღებში ჩამოდის მისი ვაჟიშვილი, რომელსაც დოჟმთავრებია კოთხვა, ისე კარგი, ნიჭიერი დელიყანდი ყოფილა და შეხედულებაც კაი ჰქონა. მაგრამ როგორც სხვა ქვეყანაში აზდილი, არაფელი არ მოწონდა. თავის ქვეყანაშა. ვადის დრო და ხანი. ერთ დღეს დღესასწაულზე მიუა

ხემწიფე თელი მისი შემადგენლობით. სარაიდან (სასახლე) ხალხი გეჟკრი-
ფა. დარჩა ეს დელიყანდი მარტუბი. ძალიან მოეწყინა. წვედა დედას უთხ-
რა: დედიკოვ!.. მომე ოთახის კილტიები, ცოტა დრო გავატაროვო. დედამ
მიცა კილტიები, ვაჟმა გალო ოდიების კარები. დეაარა. ყველა ოდაში თი-
თო რამ ნახა. ბოლოს, რომ გალო ოდის კარი, ცხენის სურეთი დედანახა.
დიდათ გუხარდა. მივდა, ტაცა ხელი და დუწყო საყვარლება და სთქვა,
მამაჩემს მე არაფრად მივაჩნევარ, რომ აქნობამდი მე ეს არ მაჩვენავო.
თან სთქვა, რომ ალბათ ეს დედე (ბაბუა) ჩემის ვაკეთებულა და მამაჩემს
ჰქონდა პაწაობაში სათამაშოთო. მე იმოტელა ხათრი არ მაქ მამაჩემთან
რომ ერ დღეს არ მათამაშაო. ტაცა ხელი და გამეფყანა მედღანზე, ჩეცვა ეს
ქურქი, გეხედა სარკეში—ძალიან მეეწონა. დეეწყო თამაში ცხენით, ხან
შეედა, ხან ჩამოვდა.

სრულიად დულოდნელად უცბათ ეს ცხენი პირდაპირ აღმა გეეცა. ამ
ხეტიალის დროს თავაღმა წასასლელ პრუყუნაზე ხელი მუსდგია, თვითო-
ნაც ზედან შემეღარი დარჩა. ძალიან შეშინდა, მარა რა უნდა ექნა. ეფე-
ჯა მენძილი წვედა. პაწაა შეეჩვია, მემრე ხელის ხეტიალი დეიწყო. წაკრა
ზეთ პრუყუნაზე, რომელმაც ცხენი განზე გაქროლვა. აარა, აარა და ბო-
ლოს კარქა შეეჩვია; ნახა მესამე პრუყინი, დეეწვა და თავაღმა წამოვდა
ჩამოვდა ერთ დიდ მთაზე და გაჩერდა ცხენი. ამ დროს დაღამდა. ამ მთის
ძირში უხარმაზარი შეჰერი (ქალაქი) იყო. ამ შეჰერს სახელად ერქვა ყი-
ზილ ვერან (წითელი ნანგრევი) მან გაჩვია ეს ცხენი და ამ ქალაქის ძახ-
ლობლად წყაროზე ჩევდა, სადაც ნახა ბევრი შეჰერის ხალხი, წყალს ადენ-
დენ. მახლობლად ამ წყლისა ეს ცხენი შეეჩახა მან ძეწნის ღრუში. წამოყ-
და წყაროსან. უყურებს ხალხი მიდის-მოდის, იმითვინ ყველა უცნობია.
ბოლოს ერთი მობუცებული დედაკაცი მოვდა. აადინა ქურქლები და მი-
დის. გადუდგა დედაბერს და უთხრა: დედიკო ამეზღამ ლამე გამათევიე,
მე ყარიბი კაცი ვარო. მოხუცმა ქალმა უპასუხა, რომ არ შამიძლია, ვერ
გავათევიებ ღამესო. არაფერი არ მაქო ამეღლო ჯეფიდგან და მიცა ათი
ოქრო. ქალმა რომ ოქრო დედანახა იმ დაღანდგაზე წეყყანა. ვახშობის
შემდეგ პატარა აახლოღზე (ბალკონი) ლოგინი გუშალა დასაძინებლად. ამ
დედაბერის სახლი პაწაა მაღალ ადგილზე ჰქონია, თელი ქალაქი მოსჩანს,
და აგრეთვე ამ შეჰერის გვერდზე დიდი ზღვა ყოფილა. ი ბიჭი ამ ლოგი-
ნიდან თელ მიდამოებს ათვალიერებდა. დედანახა რუმ ზღვაში დიდი სახ-
ლი არის, ეს სახლი ერთ დირელზე ყოფილა აგებული. თან დიდი დოვ-
ლათით ყოფილა მოკაზმული. გუკვირდა ამ ბიჭს და ჰკითხა დედაბერს, მი-
თხარი რა არის ასეთი მშვენნიერიო. არა შვილო ვერაფერს ვერ გეტყვიო.
ამეღლო და მიცა ათი ოქრო, თუ შენ მეტყვი მაგასაო. გეტყვი შვილოვო.
იქ არის ჩვენი ხემწიფის დუნაა გეუხელი (ქვეყნად ულამაზესი) მზის უნა-
ზავი, ორმოცი ქალი მისი მოსამსახურეა და წელწალში ერთხელ ინახუ-
ლებს ხემწიფე და დედოფალი თავიანთ შვილსა. ჩვენ ხალხი მევიყრებით

იმ დღეს ამ ზღვის კიდურზე. აჲ დუნდა გაუზელი ბალკონზე გამწა და გადაგვათვალთვალავს, ჩვენ დევიჩოქებთ და ვილოცავთ მასზე.

ამ ამბავმა დიდათ შეაწუხა აჲ ვაჟი. სთქვა რომ კტარი თუ ცოცხალი უნდა ვნახო მაქ რა არისო. დედაბერმა დედაძინა ლოგინში, მან გაეპარა და მივდა ძეწნის ღრუში, სადაც მისი ცხენი იყო შენახული გამეფლო ეს ცხენი გადაჟდა ზედან მუჭირა პრუჟინას, გეჟქა ცხენი და სწორეთ ზღვაში ერთ ღირღზე აგებული სარაჲს ბალკონზე ხრანგ-დჲეცა. ჩამოვდა ცხენიდან, ცხენი მიდვა ერთ კუჩხეში. შევდა შით ოდჲეგში. ნახა ერთი ვორი, სამი, ოთხი, ხუთი და მეექვსეში შვენიერი, ქვეყნად ლამაზი წვეს დაძინავს. კარი-ოლა (ტახტი) აქვს დიდებული. სართუმალთან დიდებული კარგი, ტკბილი სასმელები, ნაირ-ნაირი სათლებით და სინათლებით შეკაზმული. ამ ვაჟმა ცოტა ტკბილი მოწია და დალია. მივდა, გერდში ამოუჟდა. დუნდა გაუზელს ძინავს რახათად. ცოტად ხელი განძრია მის საგებისკენ წეფლო, ესეგ უკან უკუწია; იფიქრა: ვაჲ თუ არ მიყაბულა (მიმილო) ჩემი საქმე ზემ გლახათ იქნება. ამ დროს გეჟღეცა მასში ერთნაირმა ნუგეშმა, ვითომ მას დასძახა: ეხლა დრო შენია, სტაცა ხელი, რაც იქნება-იქნებაგო ხელით ერთად თავისი კონკმანით (მორიდებით) მიტანა ტუჩებთან ტუჩი და გადაჰკოცნა. ამდროს ახილებს თვალებს დუნდა გაუზელი და ქვეშ-ქვეშ დაფიქრებულად უყურებს ამ ვაჟს. ვაჟიც ამბობს, ნეტად ეს მთვარეა ღრუბელ ქვეშ, თუ ღამე იყრება და ირაჟრაჟა, ჯმოდის მზეო. სდგება ზეზე. იყურება დუნდა გაუზელი და ამბობს: ნეტად ვინ ხარ, საიდან გაჩნდით, ვინ მოგცათ თქვენ გზა და კვალი! . ეშმაკი ხარ, ქაჯი ხარ თუ ვინმე მადლიანი ადამიანი: ეჲ! ნეტავ სიზმარია თუ ცხადი, ამბობს დუნდა გაუზელი; ვაჟი ეუბნება მე ვარ ღვთისგან მოვლინებული მე ვერ დამიჭირავს გზას ვერც ზღვა, ვერც ცეცხლი და ვერც ხეშეფე მამა თქვენიო. ქალი ამბობს: დასწყევლოს ღმერთმა მამაჩემი, რომ მე ვჰყავარ მომწყდელი ამ ოთხ კედელ შუა და არ მინახავს ადამიანი. ამ შვენიერ საუბარის შემდეგ ურთიერთ შორის გამოძეღავნდა სიყვარული-ჩაეხვივნენ, ჩაეკონენ ერთი მიორეს, დადვენ საკავშირო გზას დეიწყეს კოცნა. გევდა ვოზდა ოთხი სათი, მათ ეგონათ ერთ მინუთ ვართ ერთად. მოდის უმფროსი ქალი მოსამსახურე, ხედავს მათ ძილში, ამბობს ნეტაი რა. ეს ორი ჰური მელაიქი რამ შეჰყარა ერთად. ერთი დღე იდგა და უცქირებოდა აჲ უფროსი მოსამსახურე ქალი და ეგონა ერთი მინუთი ზეზე მდგომი თავისი თავი. გადის სამი დღედაღამე, ამ დროს გონზე მოდიან ყველა. დედაბარა მზის უნახავმა ლამაზმა ყველე მოსამსახურე ქალები, უთხრა, რუჲ ეს ჩვენი სტუმარი, ღვთისგან მოვლინებული არ უნდა გამხილოთ, უნდა იყოს ჩვენთან საიდუმლოთ შენახული. დეჟწყეს მათ ტკბილი ცხოვრება. გევდა ამ დროს რვა თვე მოვდა ის დღესასწაული, როდისაც უნდა ინახულონ დედ-მამამ თავისი შვილი. მოვდა ხალხი მასთან ერთად. ყაიდზე (ნავი) დაჯდა დედოფალი და წევდა სასახლისკენ. მივდა ახლოს, რომ უნდა მერდივანზე ევდეს, თავის შვილმა მიეგება. შორე-ახლოს დეანახა და ეს თავისი შვილი მზის უნახავი აღარ მოწონდა, დაჰ

ვირდა გახორციელებია მჯეცელი. დაბრუნდა უკან გაკუჭებულმა დედოფალმა და მუყვა ხემწიფეს. ხემწიფეს დეშალა ნერვები და გასცო განკარგულება ხმელეთ და მეზღვავე ყარაჭლებსა: შეკრან ყველა გაქანების მეღარი (საშუალემა სპარს). აგრეთვე დემაბარა თავისი ყავეზი (ჯალათი), უთხრა ღამის საათის ათიდგან დაიწყობთ სასტიკ ჩხრეკას, აღწუაჩნით იმ აესა კაცსა, ეშმაკსა, ქაჯსა და დავსჯით საშინლად შეურაცყოფის მიმყენებელსა. იმათ დეიწყეს ჩხრეკა საათის ცბრაზე შეკრულია ყველა გზები ამდროს შაჰხადე ამჰადებს ცხენსა, ჰკიდებს ზეთ ძვირფას ნივთებს. ჟდება ზეთ თვითონ შაჰხედ და აგრეთვე იუღუნებს დუნმა გაუზელსაც. გაფრინდებიან აგინი, წავლიან, თელ ღამით ივლიან; გამთენიეს ერთ უზარმაზარ ტყის შუაზე მინდორში დემაღლებიან და ცხენიდან ჩამოვლიან. როგორც ნაზიქად გაზდილი, მოუნდათ ყავეს დაღევა. არ აღმოაჩნდათ მათ ქიაფი (სპიჩკა). როგორც თავმომწონე შაჰხადემ გახედა და დემახაბა ცეცხლის ბყინვა, უთხრა, რომე მომეცი ნება, მოგტანო ცეცხლი, ყავა გავაკეთოთ და დავლიოთო. ხანჯემა უარი უთხრა, არ მინდა ცეცხლი, შენ იყავი ჩემთან ნუ წახვალო. მან არ დაუჯერა, გაწია და წევდა ცხენით. მივდა ცეცხლთან ახლოს. დემახაბა რომ რომოც ქაჯს აუნთია ცეცხლი და სწვავენ წვაღსა. ამდროს იფიქრა, რაღა დროესა ჩემი უცეცხლოთ დაბრუნება ან ცეცხლი უნდა წევდო, ან სიცოცხლე უნდა დავტიოვო. გაფრინა ცხენი, მივიდა ცეცხლთან, მოჰკიდა ნავუზალს ხელი და გემაქეა. წამოცვივდენ ქაჯებმა, მათ იფიქრეს ეშმაკმა წვაღი მოგვტაცაო, ცეცხლი თუ გინდა ქვეყანა წიელივო უთხრეს ამ აჩქარებულ შაჰხადეს: დაბრუნების შემდეგ დიდი ქარი იქრდა ერთი ჟინჯალი ნავუზალისა ჩაეარდა იმ პრუჟუნის ქუქრუქანაში მეკადა ცეცხლი, როგორც კატრის ხისა და დემაწვა შიგნითაჲ მანქანა ალეთები.

ვაჟი ჩავარდა ერთ დიდ მდინარეში. წემაღლო მდინარემ ავი დუნმა გაუზელი დარჩა შუა ტყეში უბატრონოთ, უამხანაგოო. მდინარეში ჩავარდნილი შაჰხადე წემაღლო დემაღემ. არონმა დიღხანს, დიღხანის შემდეგ ერთი წისკვილის კანაო ყოფილა და იმ კანაოს წყალმა გემატაცა შაჰხადე. წემაიყვანა ამ კანაომ და გაჰკეტა წისკვილის სადენ დარში.

დადგა წისკვილი, წისკვილის პნტრონმა გამომაქეა, ქემა ეგონა გაკეთებული. მივიდა, ნახა, რომ ტიტველი კაცი. ამოღლო მეწისკვილემ, ჩამოჰკიდა ბახში ხეზე და დაწურა წყალი პირიდგან. სამი დღის განმავლობაში უგრძობლად ეგლო წისკვილში. სამი დღის შემდეგ გახილა თვალი, რომის არის მისვენებული წისკვილში მეწისკვილე უვლიდა მას, როგორც თავის შვილს. მეათე დღეს გამოვიდა წისკვილიდგან და წევდა ერთ უზარმაზარ ბალისკენ. ეს ამ ბალში დადის და ფიქრობს, ფიქრობს და აგონდება მისგან მოშორებული შეყვარებული. ფიქრმა, დარდმა, ფიშმანობამ ვერაფერი არგო მას. მოიაბღლა თავი მან და სთქვა: თობზე (ალთქმა) იყოს, რომ მე ამ ქვეყნის სინათლეს არ დევენახავო, დახუჭა თვალემა, დადის ისე, ეღუცება იქით-იქით. ამ ქვეყნის წესი ყოფილა, როდესაც ხემწიფე მოკვდება,

ერთი დოვლეთ ყუში (სამეფო ჩიტი) ჰყოლიან. გუშვებენ მაგ ჩიტს და ვი-
საც უცხოს ნახავს, იმას დაუტდება თავზე და დასმენ მაგას თახთხე. ამ
დროს მიზღვეს ხალხი, მუქდვის ჩიტი, მივა და დაკდება ამ შაჰზადეს თავ-
ზე, შემოებევვა ხალხი ეტყვიან: აბა მობრძანდით, მიღეთ თახთი და იყა-
ვით ჩვენი ხენწიფე. შაჰზადე ეტყვის, მომშორდით, წადით, სხვა ნახეთ. მე
ქორი (ბრმა) ვარ, ვერაფერს გაგიკეთებთო. ბევრი ეხვეწა, ბევრი ემუღარა
მარა ხალხმა უთხრეს: ქორი, თოფალი, აღსალი (კოჭლი) სულერთია, ურ-
ცხო ამ ქვეყანაში შენ გნახეთ ჩვენ, ჩვენ ჩვოულებას არ გადაუხვევთო მო-
კიდეს ხელი მოაყვანეს და დაჟდინეს ტახთზე. შეაქნა მეფედ, ამან თავის
კაბინეტში ერთი ფარდა გაკიდა, ფარდის უკან თვითონ იჟდა, მომჩივან-
მოპასუხე ვორვე ფარდის წინ მივა და უპაბებენ საქმეს. ის მარტო მუს-
მენს, ეტყვის ერთს მტყვანი ხარო და მმორეს—მართალიო. ასე შეუღდა
ცხოვრებას. ახლა დუბრუნდეთ ღუნაა გაუხელს: იმან დიდხანს უცადა, შაჰ-
ზადე არსიდან არ გამოჩნდა, ცეცხლი არ ქონდა და არაფერი: გადის ერ-
თი თვე ტირილში, მარა არაფერი გაუკეთა. ერთ ქვაბულში მივიდა. მე-
ლოგინობაც (მშობიარობა) ე. ი. დაწოლის დროც მუახლოვდა. ერთ ღამეს
დიდათ მუცელი ასტკივდა. თვითონ ირჩევს სიკდილს, მაგრამ არსიდან
მოდის. დიდი მწვალების შემდეგ ეს იშოვს ორ ვაჟიშვილს. ამათ დანიშ-
ყობს ზრდას, იკვებება თვითონ ბალახებით, ძირებით და პანტებით. ზამთ-
რის ხან დაბლობელ ადგილ ჩევდოდა და ზაფხულზე უმფრო მალლა, მალ-
ლა ვვდოდა. გვედა ამდროს ცამეტი წელწალი. ერთ დღეს დიდათ ავად
შეიქნა. აღარ შეეძლო მას შვილებით ერთად საქმლისთვის ეარა. უთხრა
შვილებს: შვილებო წადით თქვენ, ეძიეთ საქმელი, რამე ბალახეჭლობა,
ან პანტა და მეატანეთო, მარა ერთი მმორეს არ გაშორდეთო, წავიდნენ
ეს ბავშვები, კარგ ხანს იარეს, ერთ მინდორში გვედენ. დიდმა უთხრა
პაწას, ბიჭო დედაჩვენმა კე დაგინდო არ გაგშორდეთო, მარა მოდი ამ
მინდორიდან გავიყარნეთ. ერთი ერთ კედაროდან წევდეთ და მმორემ მმო-
რე კედაროდან, მოვკრიფთო ყველამუერი და ისტველე აქ შეეყარნეთო.
წავიდნენ ამ ბიჭებმა ცალ-ცალკე მარეს, მარეს, კრიფეს, კრიფეს და ორ-
ვემ ბევრი მოკრიფეს. მოვიდენ ამ მინდორში, შეხდენ ერთქვანებს და წა-
მოვიდენ დედასთან. მუტანეს დედას ბევრი და გახარეს. დედამ კითხა, შვილებო
ერთად იმგზავრეთ თუ არაო? დუმაღეს და უთხრეს კი, ერთად მოვკრი-
ფეთო. სამი დღის უკან დაელივინენ კიდევ საქმელი და უთხრა დედამ,—
შვილებო აბა თქვენ იცით, კიდევ რაცხა მოიმკეთო. წევდენ ბავშვები
გვედენ ერთ მინდორში, მოალაპარაკეს, რომ ცალ-ცალკე წევდენ საძებარ-
ში. მოიძიეს საქმელი და დაბრუნდენ უკან, უმფროსმა ველარ მოაკვლია
ის ადგილი, საიდანაც გაშორდენ. დეაწყო სიარული უმფროსმა ბიჭმა, ეძე-
ბა, ეძება და შორ წევდა, ცხრა მთას იქით გადავარდა. მმორემ კი და-
ნიშნულ ადგილს უცადა. აღარ მოვდა. მოლამდა, დანისლა, გაქუხდა შეაქ-
ნა ელვა, წვიმა და ვაჟ უბედურება. მუწყდა იმედი და წამოვდა დედასან
ქვაბულისკენ. მივიდა დედასთან. დედამ უთხრა სად გყავს ძმა, სად არის

იგიო. პასუხი ვერ გასცა, დეაწყო ტირილი, მიხდა დედამ და მოუბოძო ტირილი და ღრიალი: ოჰ! უბედურო ჩემო თავო, როგორ დავკარგე შეილი, როგორ პირობებში ავზარდე ცამეტ წელიწადს, ტყეში და ღრეში. დადგა საწყალ ქალს შავი დღე.

მოვიდეთ ამ ბიჭთან, რომელმაც დეაკარქა. ი ბიჭი ყოველდღე დადიოდა ტყეში, ამ სიარულმა ძალაძან შორ წეაყვანა. ამ დროს ქალაქიდან წამოსულ ავჯის (მონადირე) ძაღლებს წაწყდა. დეაწყეს ძაღლებმა გუგუნნი ავჯიმ დეაწყო სიო, სიო ყვირილი. ამ ბიჭმა ველარ გადურჩა და ერთ მაღალ ტოტიან ხეზე შეახტა. შემოეხვივნენ ძაღლებმა, დუწყეს ღმუჯილი და ყბუჯილი. მივიდნენ ავჯებმა, მათ გონიან ნადირი. დუმიზნეს თოფები, მარა შეხედეს ხის წვერში, წანწალებს ერთი ყმაწვილი. ამ ავჯებმა ვერავეთარი ენა ვერ გაგებიეს მას. ვერც ხეწნით და ვერც მუქარით ჩამეაყვანეს ძირში ბოლოს აჭენის თოკი, ავიდნენ მასთან. დეაჭირეს და წეაყვანეს სახლში. დაწყებებიეს მათებური ცხოვრება ამ შეილის დარდით ველარ მოიკეთა დედამ, უფრო დასუსტდა და დავარდა. დედის მორება დაწვა მასთან დარჩენილ შეილს. წვედოდა ყოველდღე, მოიმკობდა და მოუტანდა დედას საჭმელს. გვედა ერთი წელიწადი ამ საჩხოს ძებნის დროს დეაკარგა მორე ბავშიც. ერთი, ორი, სამი დღეც უყურა დედამ, არსაძან შეილმა არათფერი მუტანა. მოუწყდა იმედი, დარწმუნდა, რომ დამეკარგა ეს შეილიცო ამ ბიჭმა იარა ბვერი ამ ტყეში, ვერ მიაკლია ვერსად გზას და ამ სიარულის დროს უახლოვდებოდა ქალაქს. ერთ მშვენიერ დღეს ქალაქიდან ავჯებმა წვედენ კიდევ სანადიროს. ღრმა ტყეში დეაწყეს ძაღლებმა ყეფნა და შეუტეეს ბავშს. ბავშმა იძულებული გახდა გაქცეოდა ამ ძაღლებს, მემრე შევარდა ხეზე და ევიდა. მონადირეებმა მივიდნენ და უყურებენ ხის ძირში. ერთმა შემოსძახა, ძირში კი არა, ზეთ შეხედეთ ადამიანი არისო. დეანახეს ეს ბავში. ბავში არ ნებდება მარა ძალაუნებურად დეაჭირეს, მოსაბლეს და წეაყვანეს სახლში. ამ მონადირემ არათფერი იცის თუ წინეთ კიდევ ერთი ბავში წეაყვანა ვინმემ. როგდრც უშვილო ავჯი, იშვილა. საწყალმა დედამ ბვერი სიმშილი და ბვერი წვალემა გამოძარა ცოტა მოღონიერების შემდეგ ადგა და დეაწყო შეილების ძებნა. იგი ფიქრობდა ავჯინი ბელქი ნადირმა შექამაო და მას უნდოდა მეც გადავეყურო ნადირს და შემკამოსო, ძარა, ძარა და იმანაც ქალაქს დუახლოვდა როგორც ჩვეულებათ ქონდათ ქალაქის ავჯებს, გუდგენ ტყისაკენ ნადირის საძებნელად სწორედ ამ ავჯებს ჩუვარდა ხელში ეს გაუბედურებული ქალი პირველად ძაღლებმა დუწყეს დევნა და შემდეგ მანაც ხეზე ევდა. მოვდენ ავჯებმა, ნახეს ერთი ლამაზი ქალი, რომ ანათებს ტყესა, როგორც მთვარე. მოვიდნენ და დეაჭირეს ესეც ავჯებმა. წამეაყვანეს ეს ქალი სახლში. ეს ავჯი ყოფილა ბოროტი კაცი, რომელმაც მუნდომა მისი თხოვნა. ქალმა უთხრა ჩემი ძმა ხარ, მე უბედური გამწარებული ქალი ვარ და დამანებე თავიო. დეაწყო ძალადობა ამ ავჯმა, მარა ვერათფელი გახდა. გვედა ერთი კვირე ავჯი სულ ამის წვალებაში იყო. ბოლოს ავჯიმ გადაწყვიტა

სიკტილი ამ ქალის. გაკეთა ერთი კილობანი, ჩასვა შიგნით და დაკეტა კარი დამწყვრია ერთ ოდაში. ამ დროს ბაშაფჯიმ თავისი დლიობის დღესასწაული მუაწყო და ქორწილზე დაჰპაჟა ყველა მონადირაები, ყველამ მოვიდნენ და დაესწრენ ქორწილზე. მხოლოდ აკლიოდა ეს ერთი აფჯი, რომელმაც უარი განაცხადა დლიობაზე მისავალად. დიდმა აფჯიმ ყველა თავის სტუმრები ინახულა და გამეარკვა ერთი ნაკლებია გუგზანა კაცი და შუთვალა, რომ მოვიდეს ქორწილზე, თუ არ მოვა მონადირაობის ღირსებას ჩამტარებამო. იმან შუთვალა, რომ ისეთი ნადირი მყავს, რომ მისი დატოვება არ შამიძლიავო. ეს ამბავი რუ მუვდა აფჯიბაშს უთხრა თავის მოყვანილ ბიჭს: აწიე თოფი, ხმალი და მიდი იმ აფჯისთან და ისე უნდა დასკო ი ნადირი, რომ ჩიტმაც არ შეამჩნიოსო. ერთმა აფჯიმაც სთქვა, აბა წადით ჩემთან არის ნაშვილები ბიჭი და იგიც გეყყოლეთო. წამოვდა ეს ბიჭი, გამოაარა მეორე მონადირესთან, წამოვიდნენ ერთად მივდენ აფჯისთან. აფჯიმ დაყენა ესენი ჩაკეტულ ოდის კარებთან და უთხრა, რომ არ გაბედოთ ამ კარის და არც აქ ვინმე გარონდოთო. დარჩნენ ეს ბიჭები და წვედა მონადირე ნადიმში, გვედა კარგი დრო. მოსწყინდენ ამ ბიჭებს ერთმა უთხრა მეგორეს, რათ დაგიღუნავს თავი, ასწი ზემო, რაცხა ვილაპარაკოთო. მეორემ უთხრა: ეხ! ძმაგ, ისეთი დერდი-მაქ, რომ არაფრის თქმა არ შიმიძლიავო უთხრა, ნეტა მენ რა დერდი გექნებაო. ჩემ გულს ჰკითხე ისეთი ერთქვანებს დერდებ მაქ, რომ შენ მისი შეასელიც გექნებაო. ამათ დუწყეს ლაპარაკი. ამათ ლაპარაკს ყური მუვლო შიგნით კილობანში ჩასმულმა დედაკაცმა: იგი დაინტერესებულა თუ აგინი რა დერდს იტყვიანო. დეაწყო ერთმა ლაპარაკი ჩემი დერდი ის არის, რომ მე ვარ ერთ შაჰხადეს შვილი, და მყავდა ერთი მშკენიერი ძმა. დაიმტერესდა ეს უმფროსი ძმა და უჩივა, აბა კიდევ თქვიო ექვი შეგპარა დედა ჩემი იყო ხემწიფის ქალიშვილი, ყიზელ ვერანა შეჰერისა. ხო, ხო თქვიო. ახლა კიდევ ეკითხება. მამა ჩენი დეაქარქა ამ დიდ ტყეში. დედა ჩვენმა გეშობა იმ დიდ ტყის უდაბნოში. — აბა თქვი კიდევ ეკითხება. ჩვენ ორი ძმა გაგვზარდა იგივე ტყეში. ერთ დღეს იგი გონჯა გახდა. ველარ შეძლო სიარულიო. ხო, ხო. აბა თქვიო ეკითხება კიდევ. ერ დღეს გაგვზავნა დედა ჩვენმა საკმელის საშოვნელად ორთავენო, შარა დაგვინდო, არ გაშორდეთ ერთი მეორესო მაგრამ ჩვენ გადაუხვიეთ მის გზას და დაგშორდით ერთმანეთსო, დამეკარგა უფროსი ძმა. აღარ ვიცი სა წევდა. ერთი წლის შემდეგ მარტო ვეძებდი საკმელს, ავირიე და მეც დევიბენი, ველარ მიველ დედაჩემთან, დეეკარგე, ბოლოს ჩავვარდი მონადირაებს. ეხ!.. აღარ ვიცი სადა ჩემი ძმა. ამ დროს გააგდებს ხელიდან თოფს, მიკენდება, ჩაეხტება და ეტყვის მე ვარ შენი ძმაო. დარწმუნებენ ერთქვანებს, რომ ჩვენ ნამდვილი ძმები ვართ დეაწყებენ ტირილს და იტყვიან: ოჰ!.. ჩვენო დედავ, სად ხარ. მათი დედა უყურებს ამ ამბავს და ამბობს. ეხ!.. შვილებო აქანაჟ ვარ მე თქვენთანო. აღგებიან, გეახედვენ გამეახედვენ, ეს ხმა სიდან მოვიდაო. კიდევ დუძახებს, შვილებო ჩაკეტულ კარში ვარო ჩამოტეხავენ კარსა და შევლენ

შიგნით. ნახავენ ოღაში არათელი არა. ამ დროს დედა იტყვის: აგერ ამ კაღობანში ვარ შვილებო ჩამწყვრეულო, გასტეხენ კიღობანს, ამოყვანებენ დედას, ჩაეხუტებიან და დუწყებენ ძუძუს წოვნას. გათენდა დილა და ეჭვიანებულმა მონადირემ გამაეშურა სახლისაკენ. მუარდა, დედანა გატკლევცილი კარები. და აგრეთვე დედანა, რომ ორთავე ბიჭები ჩახუტებიან მის მოყვანილ ქალს. შემოუყვირათ, თქვენ უსვინდისებო კარი რათერ გატეხეთო. ბიჭებმა დახტენ თოჯსა და გაჩუმეს. გეაქცა მონადირემ და მივარდა მათ უმფროსს. დამღუპეთ, ჩემი ოჯახი გუნადგურებიან თქვენ გამოგზავნილ ბიჭებსო. მოვდა უმფროსი მონადირე, დეაქირა აგინი სამთავე და წაუდგინა მეფესა. მეფე ჰკითხავს ფარდაკიდან, რაშია საქმე, რა დუშავეთო და მუყვა უმფროსმა ბიჭმა თავიანთი ამბავი და უთხრა, ეს ქალი არის ჩემი დედავო უყურებს მთელი ჯარი, ხალხი და მონადირეებიც, ამ დროს მეფე ამბობს: ეხ!.. შვილებო, მეც თქვენი მამა ვარო და ხსნის ფარდაკს. ახილებს თვალებს და ჰკოცნის ბავშვებს და ცოლსაც. თუ თქვენ ეს წვალება მეაარეთ. მეც ქვეყნის სინათლე აღარ მინახავს იმის შემდეგო.

გუყვირდა მთელ ხალხს. მეფემ გასცა განკარგულება იქნას ქორწილიო. იყო ქორწილი ვორმოც დღე და ღამეს.

ოსმან ეუბის-ძე მიქელაძე, 31 წლისა. წერა-კითხვის მცოდნე. სოფ. დანისპარაულის მცხოვრები. ნაწყობია რუსეთსა და ოსმალეთში. თურქული ენის მასწავლებელი.

ჯიჰანშაჰი

მივდა ერთი გლეხი ერთ ადგილზე, ნახა, რომ ერთი ახალგაზრდა ბიჭი ტირის ერთ ახალ მეზოლულზე (საფლავი). გლეხმა კითხა ახალგაზრდას: რეაზა ტირი, ვინ არის მამა ახალ დამარხული? უპასუხა ახალგაზრდამ, რომ რა გითხრა, არ ითქმება ახ ჩემი ამბავი, რადვან ბეჭრი რამ გადამხდა თავზე.

გლეხმა უთხრა: უნდა თქვა, რაც გადახდენილი გაქვს შენი ამბავიო.

ამ ახალგაზრდამ დეაწყო ლაპარაკი: ჩემი მამა იყო ნეფე ერთ ქვეყანაში. ძალზე მოხუცი ყოფილა, შვილი ანაგებათ არ ყოლია ერხან. მერე კი მოხუცებულ დროზე მე ვყოლივარ. სახელათ დურქმევიან ჩემთვის ჯიჰანშაჰი. ექსი წლის შემდეგ მამამ გამგზავნა საკითხავში. დავამთავრე სტავლა და ვიარებოდი თავისუფლათ.

ერჯელ წავედი სანადიროთ ამხანაგების ერთათ და ვნახევით ერთი ირემი. მაგრამ ვერასტრამდინ ვერ დევიჭირეთ. ბევრი ვდიეთ. ირემმა გაქცა ზღვისკენ. ზღვაში იყო ერთი პატარა ხმელეთი, იმ ადგილზე გევდა და დაწვა.

მე და შვილმა ამხანაგმა ჩავექით ფელუქაში და გევედი იმ პატარა ხმელეთზე. დევიჭირეთ ირემი და დავკალით. ხორცი ჩავდევით ფელუქაში, ჩვენც ჩავექით შით და გამოვემგზავრეთ.

იმ დროში ერთი უბედური ქარი და წვიმა ამოვიდა. ამ ქარმა წვილო ფელუქაჲ სხვადასხვა ქვეყნებში გადაკარქა. როდისაც რომ გამოადარა გვახილეთ თვალი, ვნახეთ, რომ ის ქვეყანა არ მოგვეწონდა. დავაკავეთ ფელუქაჲ და გვედით ხმელეთზე ვნახევით ერთი ქალაქი და შევედით შით; იქ სულ მაიმუნები იყვნენ. ამ მაიმუნებმა მოგვეფერენ ჩვენ, დაგვპატიჟენ, საქმელები და ლოგინი გაგვიმზადენ. ვორი დღის შემდეგ მოგვიტანეს ერთი ძველი წიგნი და წვეიკითხეთ ი წიგნი. სწერია შით, რომ ვინმე თუ მოვა ადამიანები აქა ნუ შეშინდებიან. იყავით აქანაჲ ამ მაიმუნებთან და უხელმძღვანელოეთ. აქედან გასავალი ადამიანებთან ძან ძნელი არის. გაფუჭდები ადამიანის ქვეყნებში რომ წახვიდე. გასავალს თუ იკითხავ ადამიანის ქვეყნებში სამხრეთით 3 წლის სავალი გზა არის, ჩილოეთით ვორი წლის სავალი, ამოსავლეთით 1 წლის და ჩასავლეთით 3 თვის სავალი გზა არის. მაგრამ გზებში გავლა ძნელი არის, ამისათვის, რომ სხვადასხვა გარეველი ნადირები არიან ადამიანის მკმელებო; ასეთი გვიპასუხა იმ ისტორიამ და დიდი გვეწყინა, რომ ველარდა ვევიდეჲ ჩვენ ქვეყანაში. გაგვიწყდა წასლის იმედი. დავრჩით ერთხან მაიმუნებთან. საქმელი და სასმელი სუყველამფურაჲდინ ბლომათ იყო, მაგრამ იგინი მაიმუნები იყვნენ და ჩვენ ადამიანები, ვერ გავძლიეთ. კარგი ხნის შემდეგ გვემზადენით წასასლელათ. ვნახეთ, რუმ ჩვენი ფელუქაჲ თავის ადგილზე არ იყო. თურმე დუმტვრევიან მაიმუნებს, არსად წვედენო. შემდეგ გვემზადენით წასასლელათ ჩასავლეთიდან ხმელეთით, რომელიც 3 თვის სავალი გზა იყო. გამჭარჩიეთ საყდომათ დიდვანი ძაღლები. იმ ქვეყანაში ცხენი არ ყოფილა და ცხენის მაგივრად ძაღლებზე ედებოდენ. ამისათვის ჩვენ გამჭარჩიეთ ძაღლები და ერთ კარქ ლამეში გვეპარეთ დასავლეთიდან. ბეგრი რამ გადაგვბთა, მაგრამ რაღა ვილაპარაკო. 7 ამხაპაგებიდან ერთიც არ გადამიჩჩა. მე თვითონ საბრალო ჯიჰანშაჰმა ერ დღეს გადაველო იმ გლახა საზღვარიდან. მივედი ერთ მდინარეზე. გაღმაზე ქალაქი დევანხე, შით ადამიანები დადიან. მე ძალ გამიხარდა. გაჭედი რამენაჲრათ გაღმა. შეველი სესადილოში, ვისადილე. შემდეგ უთხარი იმ ადამიანებს, რომ რომელი ქვეყანა და რომელი ქალაქი არის ეს მეთქი. იგინმა იმ ქალაქის სახელი მითხრეს. მიდღემჩი არ მქონდა გაკონილი იმაზე უთხარი, რომ აქიდან სხვა ქვეყანაში რამდენი დღის სავალი გზაჲ არის მეთქი. რუმ აქიდან ინდუეთში ვორი წლის სავალი გზა არისო. ინდოეთიდან ვორ წელწადში ერთჯელ მოდისო ვაქრები, ყიდულობენ საქონელს და მიაქნენ, მე საბრალო ჯიჰანშაჰმა ვიფიქრე, რომ მოვცადო და რუმ მოვლიან ვაქრები წახეყვე და ისე მივდე ჩემ ქვეყანაში. დავრჩი იქა პატარა ხნის უკან ერთი მდიდარი კაცი იძახის ქალაქში: ათას ალთუნს (ოქრო) მივცემ, ერ ხელ ტანისამოს მივცე, კიდევ ლამეში ერთ ლამაზ გოგოს შუგორებ ოდაში და დილას ერთი საათის საქმე გამიკეთოსო. ვინც იქნება ასეთი მოვდეს ჩემთან ამეზღამო. არავინ ყურადღებას არ ახლევს. მე საბრალო ჯიჰანშაჰმა ვიფიქრე: რომ მაგას რა ჯობია: ათას ალთუნს რომ ურთ საათში მოვიგეტო სულ რომ რა ძნელი საქმე იყოს გუჲ

ლებ. დამიძახა იმ მდიდარმა, რომ მოდი ჩემთან, არაფელი საქნელო საქმე არა მაქვს. წაველი იმ მდიდართან იმ ღამეს კარქა მომიარა. დაწოლი-ხან ერთი კაჲ ღამაში გოგო ჩამომიგლო ოღაში, გათენებამდი ჩემთან იყო, გამთენიოს წვედა. დილაზე თავტანი დამბანეს კაჲ ტანისამოსი ჩამაცვეს მიეყვანეს ვოთხი ცხენი. ეოთზე მე შემაქდინეს. მეორეზე თვითონ მდიდარი შეედა და ვორი ისე წამოაყვანეს, მე საბრალო ჯიჰანშაჰმა რაეცი, რაუნდა მიყონ. ისე კი მეშინია, მარა ჯერეთ უყურეფ წაველით ვოთხი საათის გზაზე. მიველით ერთ მთი ძირში იქ დევსკენეთ. მას შემდექ ერთი ცხენი იქ დაკლეს. მე კი ჩუმათ ვფიქრობ: რა საქმე უნდა დამავალონ და თან მეშინია. მას ხანში დაკლული ცხენი გახადეს, გაშქრეს და ფუში გარეთ გამოაგდეს. მემრე მითხრენ, რომ ამ ცხენის მუცელში უნდა შეხვიდე ფაშვში, იქ დეჰძინებ, იქ რაცხა სიძმარს ნახავ, მემრე გამოა და გვითხარის არის ჩენი დავალება. მეტი არაფერიო. მე საბრალო ჯიჰანშაჰმა ვიფიქრე, რომ აჲ სულ ადვილი სამუშაევო ყოფილა; იმ გუძორძლოში შესლიხან მითხრა მდიდარმა, რომ მაჲ ტანისამოსი გეჰხადე, რომ გაგირუხლდებო. მაჲ ჩენი მოცემული ათასი ალთუნი მოგვეცი ჩვენ შაგინახავთ შენ გამოსლამდიო.

მე ჯიჰანშაჰმა რა ვიცი, რომ რაში არის საქმე. გეეიხადე ჩემი ტანისამოსი, მივეცი მდიდარს. ის ფულიც მივეცი შესანახავად მდიდარს. მე შეეძგერი იმ ცხენის მუცელში და ჩემი შესასლელი ადგილი იმ მდიდარმა-ამოკერა მე კი დავკუჭე თვალედი, ვითან სიზმარი უნდა ვნახო; ამ ყურებაში აჲ ვოძორძლო გეჰქანა, დერიწყეს აქეთ იქით რწევა. შეგემ კლდი კაპნებიდან მოჰრინდენ არწიევი აწიენ ცხენის გოძორძლო და მაღალ კაპნი თავზე გეჰტანეს და იქ დუწყეს მეგემ ჰამა. ერსალიკაჲ გაფრიწეს გოძორძლო და საბრალო ჯიჰანშაჰმა გამოვეყევი თავი გარეთ და რავარცხა გამოჰძვერი, გეგხედე, რომე იმ გოძორძლოს დუნის (ქეყენის) ყორნები და არწიევი დასევი. ჩემ დანახვაზე აფრინდენ და ცა დააბლენეს. მივხედ-მოვხედე არაფერ ალაგიდან ჩასავალი არ აქ იმ დიდ მთას. მემრე ქვეით გადავხედე, რომ ი დიდარი კაცი დამცქერია და მიძახის: ჯიჰანშაჰო!... მაქანაჲ ძვირფასიანი ოქროს ქვიებია და გადმოყარე. მემრე ჩამოსასლელ ადგილ გასწავლი და რომ ჩამოხვალ შენ ფულსაც შენ მიიღეფ იმ ოქროშიც ნაწილს მიიღეფო. მას შემდექ გადუყარე ის ქვიები. აფსეს ხურჯინები, მოხკიდეს ცხენებს და წეადეს. მეკი უძახი, რომ რეჰა არ მასწავლი ჩამოსასლელ ადგილს. იმას არაფელი არ ესმის. მოხკიდეს ის ოქრო ცხენებს და წეადეს. მეკი საბრალო ჯიჰანშაჰმა იქ დავრჩი ვერსაიდან ჩამოსასლელი ადგილი ვერ ვნახევი. თურმე იქ იმტონი ადამიანის ძვლები არის, რომ არ დეჰთლება დეჰწყე ტირილი, მეც აქანე უნდა მოგვეტე ამ კტრებ. თან მეტქი, იმ მდიდარმა კი წეადლო მისი მოცემული ფული და ტანისამოსი მე კი არაფერი ჩამოსასლელი გზა არ მასტავლა. სამ დღეს იქანაჲ ვიტირე და მემრე დევეფიქრე, რუმ აქ სიკტილს გადავვარდე და მოგვეტე ის შჯობია. ვნახევი დაბალი ადგილი. წეველ ნელნელა. დიდი მწვალებით

ჩვეელი ძირში და იქ დავიბნიდე. კარგი ხნის მემრე გამეღვიძე. ავდექი დამტკრველი ნელ-ნელა წვეელი. თურმე სხვა ქვეყანაში გადავსულვარ, მიველი ერთ ადგილზე და ერთი რკინის კარი ვნახე გავალე კარი და შევედი. შიან ლამაზი კორდი. პატარა იქით გავხედე, რომ ერთი ალთუნის სტოლი, აქეთ-იქითიდან სკამებიც დგია, ისინიც ალთუნისაა. ერთ სკამზე ერთი კაცი ზის. იმ კაცთან მივედი მითხრა: შეილო საადან მოდი. აქანაა ადამიანი ვერსადან ვერ მჭა. მე უპასუხე, რაც ვადამბთა ჩემს თავზე. შევეცოდვე იმ მოხუცს და მითხრა: იყავი შეილო ჩემთან, მემრე მე გავაგზავნი შენ ქვეყანაში. მე უთხარი: ბაბუა, შენ რას შრები აქ ჰარტუაი? მიპასუხა მე ჩიტების ფადიშაჰი (მეფე) ვარ. წელიწადში ერთხელ მოვლიან აქანაა ფრინველები და იბაჰრამებენ. მე ივინებს ყურადღებას ვაქცევ. ერთი წლის მემრე მოვლიან, შენ მაქნამდი შოიცადე, რუმ მოვლიან შეგაჟდენ ერთ ჩიტზე და გაგიშვეფ შენ ქვეყანაშიო. დავჩი იქანაა.

ცხრა-ათი დღის შემდეგ ადგა ბაბუამ და მითხრა: მე ახლა მთიებზე, სერებზე მიალ, იქ უნდა გვეგო ჩიტები რაჟერ არიან და ექსი თვის მემრე მჭაჟ სახლში. მარემდი შენ ყურადღება მიაქციე ამ სახლსო. კიდვენ დამიბარა ჩიტების ფადიშაჰმა, რომ ეგერ რკინის კარი რომ არის, ი არ გალო, თჟარა იქ არიან: ლომები, ღორები, დათვები, მგელები და შეგჰამენო. თვითენ გუდგა გზას და წვედა. ხუთი თვე ვიყავი ისე არ გავჰანებულვარ. მემრე ძალაან მომეწყინა და ნელ-ნელა დევწყე სიარული ვიფიქრე მოდი ერთი პაწას გავალრინქებ რკინის კარს და შით შევჰატინეფ მეთქი. პაწაა გავალე არც ლომებია და დათვები. შით ლამაზი ბალი ჩანდა შევედი შით, რომ რა გინდა სულო და გულო რომ იქ არ იყოს. ხილი ყვავილები. შით ერთი ლამაზი საცივი (წყარო) ვადმოღის, ალთუნის ღარზე და დიდ ალთუნის ჰაუზში ჩადის. მივგორდი ერთ ვაშლის გრილში და წამეძინა. პაწა ხანს მემრე გამეღვიძა. გავხედე, რომ იმ საცივთან მოფრინდენ სამი მტრედი და დაჟდენ. მე კი ვერ მხედვენ. მე კი ჩუმათ ვემზირები. ამ ყურებაში იმ ტრედებმა სამნივემ ლამაზი გოგოვები გახდენ. გეინრეს ტანისამოსი, ჩეედენ იმ ჰაუზში, ტპაში და დეიწყეს ცურვა. ივინში ერთი უმფა უნცროსი ნამეტარი ლამაზი იყა და ძან მომეწონა. იმის სიყვარული გულში ჩამტარდნია და თურმე დავბნედილვარ იქანაა კარქა ხნის მემრე მოსულა ო მოხუცი ჩემთან და წყალს მისვამს პირზე მას ხანში გამეღვიძე. დევწყე ტირილი, აჰრა დამემართა მეთქინ. ბაბუამ მითხრა რეჯა შეპოხველა აქ ივინი „ფერი ფადიშაჰის“ (ფერიათა მეფის) გოგონები არიან. ივინი წელიწადში ერთხელს მოვლიან, ამ საცივში იბანვენ და ისევე წავლიან. მე კი შევეხვეწე ბაბუას, რომ რამუნაირათ უნცროსი გოგო მათხოვნიე. მიპასუხა, რომ იმ პაწა გოგოს „შემსიბანო“ ქვია. იგი შენ არ მოგყვება, თჟ მას პერანგს არ მოპარავ. მე უთხარი რაფერნდა მოვპარო მეთქი, მიპასუხა, რომ ისინი კიდევ მოვლიან ერთი წლის მემრე და მაშინ მოპარეო.

მე საბრალო ჯიჰანშაჰმა მეცაღე ერთ წელწადს, კიდევ ვემზირები იმ ბალში რომ მოვდენ კიდვენ ტრედებმა იმ საცივთან. მე კი დევმაღე. დევნახე, რომ გეაზრეს ტანისამოსი, ჩაცვინდენ იმ ჰაუზში და დეაწყეს ბანჯა ჩასლიხან უმფოსჰა გოგომ თქვა: გახედეთ არვინ იყოს ახლოვო. უნტროსმა გოგომ სთქვა, აქ ჩვენს მეტნი ვინ უნდა იყოსო და ჩვედენ ჰაუზში. ი ბანჯაში მევეპარე და შემსიბანოს პერანგი ევლევი. მას ხანში იმ ვორმა გეიქცნენ და ის ერთი კი დარჩა ტპაში დამიწყო ხვეწნა მომეცი მომეცი ჩემი პერანგიო მეც უჰასუხე: ერთი წელწადია შენთვის ვემზირები და ახლა რაფერ გაგიშვებ, ძალვან მიყვარხარ. პერანგი არ მივეცი. კაბა ჩეცვა და მოვდა ჩემთან. წამჭედით ერთად და მჭედით ბაბუასთან. იმ ბაბუამ გვაქორწილა.

ბევრი ხნის მემრე დიდვანი ფრინველების ერთათ გაგვამგზავრა ბაბუამ ჩემს ქვეყანაში ჩემი ცოლის ერთათ. წამოსლიხან კი დამაბარა, რომ მამ პერანგი შენტანიდან არ მეშორო სანამდი მაქიდან შვილი არ გეყოლებავო მარემდი ტანზე ქონდესო. მადლობა ვუთხარი ბაბუას, დევმშვიდობე და წვევლით სახლისაკენ. მიველი სახლში. მამას და დედას ძალვანი გუხარდა ჩემ დედამამს ჩემი თავი კტარი გონოდენ. როდისაც უცფათ მიველი გუკვირდენ, ძალ გუხარდენ.

დევწყე ცხოვრება, ბევრი ხნის მემრე იპერანგი ტანზე ვერ გევთიე და გევძრე. ჩავდევი რკინის შკაფში და სახლის ტურში ჩავაშენე, ზეთ სახლი გავაკეთევი. მეგემ ფერს აფერი არ გუკავდება. გამეღლო ი შკაფი და გასტება ამეღლო პერანგი, აფრინდა ზეათ და დამიძახა: ჯიჰანშაჰო! დემენახვე შენ შენ დედამამსთან მოხველი, ჩემი დედამა კი ტირიან. სად ვარ იგიც არ იციან. შენ თუ ჩემი თავი გინდა იკითხე ქალაქი „გევჭერი“ და მოდი, ჩემი მამა იქანაა.

მე კი დუძახევი—ნუ წახვალ, ნუ დამტევ, ძან მიყვარხარ. მანაც კი მითხრა—მეც მიყვარხარ, მარა მამამ არ იცის თუ სად ვარ მეო და გაფრინდა. გეაარა და წვედა.

მე კი დავრჩი, დევწყე ტირილი მამამ მითხრა: ნუ ტირი შვილო, წვედეს. უკეთეს ქალს გათხოვნიეფო. მე უთხარი მამას, რომ მე თუ მათხოვნიებ, ისეველე ის მათხოვნიე, სხვაა მე არ მინდა.

მამამ გუშვა ხალხი ქალაქ გევჭერის საძებნელათ, მარამ არ იქნა და არ იქნა, ვერ ნახეს. მეგემ არვის არ გუგონია ი ქალაქი. მე საბრალო ჯიჰანშაჰმა წვეელი თვითონ ინდუეთში. გზაში ვფიქროფ ჩემათ: თუ მიშველის ისეველე ის მოხუცი ბაბუაა მიშველისო. ვორი წლის განმავლობაში მიველი პირველათ რომ ხოჯამ მომატყუა და წამიყვანა იმ ქალაქში. მიველი გავხედე, რომე ი ხოჯა ისეველე იძახის:—ათას ალთუნ მიცემ, ერთ ლამაზ გოგოსაც შუგორვებ ოდაში, დილით ერთი საათის საქმე გამიკეთოსო არვინ ყურადღებას არ აძლევს. უთხარი მე მჭალ. მე კი ვიცოდი, მარამ რალა უნდა მექნა, გასავალი იქიდან მქონდა, სხვა გზაა არ ვიცოდი.

წამიყვანა ხოჯამ. მაქამა კარგი. დაწოლი ხან ერთი გოგო შამომიგზანა მას შემდეგ გათენდა. წამეყვანეს კიდევ ცხენები, წამიყვანეს მეც. მიმიყვანეს კიდევ იმ მთის ძირში, დაკლეს ცხენი და მითხრეს, რომ შედი ამ გოდორძლოში, შით სიძმარს ნახავ, გამოდ და გვითხარო. აგია ჩემი საქმეცო. შემრე აგიც მითხრეს: მაჲ ჩვენი მოცემული ფული და ტანისამოსი მოგვეცი, შაგინახავთ, შით გაგირუხლდებავო. მე უთხარ, რომ არ მოქცემთ გარუხლდება ჩემია, თქვენ ხომ არ გაძლევ მეთქი. მითხრეს—არავო ჩვენ შაგინახავთო. უნდებიან რო დუტო ფული, ტანისამოსი. როგორც წინ არ ვიცოდი და დამატევიეს ფული ისე უნდებიან კიდევ. მე კი ვერც მცნობილობენ. არ გამიზრია, არც ფული მივეც, ისე კი შეველი იგინმა ამოკერენ. დუყურე, რომ ი გოდორძლო აწიეს, რაცხა დადვეს და დეაწყეს აქეთ-იქით წეწვა. გაფრიწეს და გამჭედრ გარეთ. დასევიან არწივები და ყორნები. მე რომ გამჭელი გეაქცენ გედევხედე ქვეათ, რომე ი მდიდარი მენზირება. დიმიძახა, რომ მაქანაჲ ალთუნის ქვეები არი, ძვირფასიანი და გადმოყარე. შენც გაგინაწილეფ და ჩამოსასლელ ადგილ გასწავლიო. გადაეძახე; რომ მე ვიცი ჩამოსასლელი გზა, რაც მომატყუე წინათ—იგი გეყოფა. მაშინდელი ჩემი ფული შენთან არი, კიდევ ოქროს ქვეები უნდა გაგენაწილებია, სა წეაღე იგი. მე ახლა დევსწავლე ჩამოსავალი.

წაველი იქიდან იმ დაბალ ადგილზე დიდი მწვალებით ჩაველი ძირში. მიველი ბაბუასან. ბაბუამ მიხდა, რომ შემსიბანო გაქცეიავო. მითხრა მოხუცმა:—ხომ დაგაბარე, რომ პერანგი შენი ტანიდან არ მოიშოროვო, რეაზე გეაძრევო. უპასუხე:—რავქნა შევცთი და გემექცა ცოლი; რაც შეაძლება შენდა მიშველო. მითხრა:—რა გიყო, იგინი მემრე აღარ მოსულან მას შემდეგ. მე უთხარი თუ იცი ქალაქი გევჭერი. წასლიხან იგი მითხრა მოდი იქანაჲ და წამოგყვებივო.—მე არვიცი, მარა მეაცაღე. ფრინველები მოვლიან, იგინს ეცოდინებიან და გაგაგზანი. ცოტა ხნის მემრე მოვდენ ფრინველები ბაბუამ კითხა — თუ იცით ქალაქი გევჭერიო. ფრინველებმა თქვენ. რომ ჩვენ არ გაგვიგონიავო. ერთი ექსასი წლის ფრინველი იყო. იმან თქვა, რომ მე ვიცი საძღვარი და ქალაქი არ ვიციო. უთხარი მე—მიმიყვანე იმ სახლვარზე და იმას იქით ჩემით წავალ შეთქი. შამიყდინა იმ ჩიტმა და მიმიყვანა სამძღვარზე. დამტია იქანაჲ და თვითვენ გაფრინდა და წევდა. მე კი წვევლი. ბევრი ხნის მემრე მიველი ქალაქ გევჭერში. ვინახულე ნეფე. თურქე ყოფილა შემსიბანოს მაჲა. ვილაპარაკე ჩემი ამბეები, მაღლობას ვეტყვი, რომ ჭარი არ მითხრა. მას შემდეგ შამოვდა შემსიბანო, ე. ი. ჩემი საცოლე. ბევრი საყვედური უთხარი—რეაზა დამტე და გამეაქციო. მიპასუხა, რომ ძალ კაჲ მიქნია, იმისათვენ, რუმ სიყვარული გევგევი, შამაც დაგინახავსო. მეტი თავი რალა გაგაწყინო, ვიქორწილევიტ და წამეყვანე ჩემ სახლში. მჭედე მამასან. ძალ გუხარდა. დევწყევი ცხოვრება გაზარებული და გულდაგულვებული.

ვორი წლის მემრე ინატრა დედმაჲა ჩემ ცოლმა და წვეყვანე მოსამღელათ თავის მამასან.

წველით რამდონიო გზა გვევარეთ. ცოტა ვიარეთ თუ ბევრი ვიარეთ, მიველით ერ ადგილზე და დევალევით. დაჯექით. ამ დრუზე ამ ევლევი აბდესი (თავპირის დაბანა) და დევწყევი ლოცვა. მას ხანში თურმე მოვდა მგელი, დეჰკირა ჩემი ცოლი და დახჩო. მოვტრუალდი, ვნახე, რუმ დუ-ხჩვია. ევლე ჯოხი და ურტყი მგელს. მგელიც მოვკალ, მოვკალ მარამ რალა დროში, რომ ცოლი მომიხჩო მემრე მოვყვანევი აქანაჲ და დავმარხევი. ძალ მიყვარდა. დიდი მწვალებით შერთული მყავდა. აპისათეინ ესტირი ამ „მეზერზე“—(საფლაზე). შით იმყოფება ჩემი შემსიბანო დუთავა იმ გლეხს ამბევი ჯიჰანშაჰმა. იმ გლეხს გუჰკვირდა და დიდი შეეცოდვა. ადგა და წევდა გლეხმა. იმან კი იქ დარჩა. ჯიჰანშაჰმა იქვე ამოთხრა მიწა და მო-კტენამდი იქ უცადა. როცა კტებოდა ჩაწვა მეზერში და იქ დალია სული. იმასაც დაყარეს მიწა.

ცოტა ხნის შემდეგ ერთი ია ამოვდა ჯიჰანშაჰის მეზერზე და ერთი ია ამოვდა შემსიბანოს მეზერზე იგინმა გეჰზრდენ და ერთმანეთ გადგეკოქენ.

ნამბობია სოფ. აღმეს მცხოვრების ბართალი აბულაძის მიერ.

ბერძინების სავიჯელი

აბლა 18 ბიკოლა.
 ავეჯი 75 მონადირე.
 ათეშონი 45 ცეცხლობია
 აკუნტებდა 70 აკანტრუშებდა.
 ალეთი 73 ორგანიზმის, ან სხვა რაიწეს
 ნაწილი.
 აღთუნი 27 ოქრო.
 აღლაპ 63 ღმერთი.
 ამამოვალ 26 ამადაამ.
 არაფა 43 ცნობა-ბაგრაბის წინა დღე.
 ალა 17 აზნაურს უდროს.
 ალაბაბა 33 მამამთილი.
 ალაბატონი 33 მახლი.
 აღდი 19 წერილობითი პირობა.
 აშურა 46 დღეოჯა.
 ახდი ვქნათ 26 პრობა დავდოთ.
 ბაირამი 43 სარწმუნოებრივი დღესასწა
 ული.
 ბაგრამ მუბარეკ ოღრუნ 45 ტკბილად ზე-
 გერკოს ბაირამი.
 ბასხუნი 9 ავადმყოფობა ბავშვის.
 ბაშვეჯი 76 უფროსი ჰონადირე.
 ბაშლული 26 ქოთამი (ანისწო).
 ბაშუმხალოლსუნ 37 თავად სალად იყვი.
 ბახნიში 24 მისალოცავი, საჩუქარი.
 ბელქი 26 ოქნებ, შეიძლება.
 ბელქევი 65 ჩორგვი.
 ბეჩი 59 ქუანაკლები
 ბიბია 29 მამიდა.
 ბითევი 39 ორული.
 ბოლი 65 რატი.
 ბოჯიყა 66, სადაც ხის ტოტების განტო-
 გება იწყება.
 ბუდესტანაფთი 63 ეს ლექსი გააკეთა.
 ბუგარუმს 21 მობრძაღი.
 გამყივანე 18 კრინანტულია მოქმელი
 (წვილი).
 გუჯეზობა 23 კვალის დაჩენა

გელდიხვალ 63 მოვიდა საწყლის
 გელინი 24 რძალი..
 გომა 28 ვითომ.
 გოშო 11 ავადმყოფობა ბეშვის.
 გორიცა 65 პატარა გოდოი.
 გორიტი 67 ქალაქი.
 გორუმხანუმ 32 მული
 გუგუმი 29 თუნგი.

დააშვენებოებს 19 დაბანას
 დაგახანღე 18 დაგაქორწინე.
 დაღე 18 დიდოფლია მომვლელი ქალი
 დაკოქვა 50 შეკვრა.
 დასაბჟელი 29 გამოჯან.
 დასუნათვა 14 წინდაცვეთა.
 დავი 46 აქლემი.
 დელიყანდი 16 ახალგაზრდა.
 დემაქი 39 ერთი სიტყვით.
 დეფთარიშება 26 დაერიდება,
 დირელი 71 ბოძი, სვეტი.
 დოვლეთუში 74 სამეფო ჩიტი.
 დუა 26 შევედრება. (ნაწყვეტი ყურანი-
 დან).
 დუალი 20 დედოფალს ახურავენ.
 დუნია 68 ქვეყანა.
 დუნმა გუზელი 71 ქვეყნად ულამაზესი.

ებეა 6 ბებია ქალი.
 ელჩი 26 შუამავალი (მაჭნკალი).
 ეშინე 17 სახელია ქალის.
 ეფეიჯა 71 საკმაო, ბლომათ.

ზაბითი 17 სახელია.
 ზანათი 70 ეგლობა.
 ზიაფეთი 46 ლხინი.
 ზინაჯი 39 მოარშიყე.

თაბუთი 37 კუბო.
 თელყუმი 38 გამოსაღვიძებელი.
 თემენა 23 ხელის მოძრაობით მსალმება.
 თერავი 44 ლოცვა რამაზანაში.

წევსი 67 სკილენძის თეფში.
 თილქიგებერა 63 მოგკლავ, კისერს შო
 გიგრებს.
 თმენა 44 მარხვა.
 თობზე 73 ალთქმა.
 თოფალი 74 კოალი.
 თურლი-თურლი 70 სხვადასხვა
 თუჯარი 67 ვაჭარი.
 ია 28 ან.
 იაზლოლი 71 აიჯაი.
 იასი 39 დაწოლის დროს ლოცვა.
 იასინი 37 ყურანიდან ხაწყეტი.
 იასლული 44 გათენებისას კამა რამახა-
 ნში.
 იაქუუების ტაში 67 ძვირფასი ქვები.
 იბნეყული 68 უკანონო ბ ილი.
 იბრაიმი 46 აბრაამი.
 იზნი 70 ნება, დრო.
 ინათიანი 48 ჯიუტი.
 იოღუნი 62 ყოჩალი.
 იჯები 41 შერები.
 კარიოლა 72 ტანტი.
 კაფალი 67 თავი.
 კინწლოზა 69 ჩხუბი.
 კონკმანი 72 მორიდება.
 ლაზარია 50 წა-მართული დროის რიტ-
 უალია.
 ლორფინი 37 ორად გაპობილი ათლი-
 ლი ხის მორები, რომელსაც კუბოს
 აფარებენ ზევიდან საფლაოში.
 მაკარია 27 ლამაზი ყუთი (ჩექმე ბაჟ)
 მანიდი 16 კაცების სიაში ჩარიცხვა.
 მარიფეთი 69 ხელობა.
 მაშალლა 21 ჯვარი სწერია.
 მაჯუნნი 19 საკმელია.
 მახრამა 27 თავსაკრავი.
 მეგემ 62 თურმე.
 მედარი 73 საშუალება.
 მევლული 13 სახელია.
 მეზელული 37 საფლავი.
 მეზერი 37 სამარე.
 მეითი 36 ცხედარი.
 მელაიკი 38 ანგელოზი.
 მელანუნომრი 63 მელას აღსასრული.
 მერაყი 62 ჯავრი.
 მესუნათე 14 ვინც წინდაცვეთას აწარმ
 ებს.

მოსაბლეს 75 გაბაწრეს.
 მურავი 17 მაქანკალი.
 მფერხავი 40 მეკვლე.
 ნეოლურდი 62 რა იქნებოდა.
 ნიქახი 20 პირობის ქალაღი.
 ნიშანლი 27 ვაყის პირველად მიყვანა დე-
 დოფლისას და დედოფალთან დროს
 გატარება.
 ნუსხაფი 39 იგივე ყურანი.
 ნუსხეღალამბერი 47 ნოე წინასწარმე-
 ყტველი.
 ოლა 69 ოთახი.
 ოზუნა 62 მარტოღ.
 პრუყუნა 71 ხრახნილი.
 რამაზანი 43 მარხვა.
 რეჯები 13 სახელია.
 რიშვეთი 26 ქრთამი
 რუსუმი 31 მოთხოვნა.
 ხამხოთ 50 რიტუალია.
 ხარაია 71 კოშკი, სასახლე.
 ხატახია 65 ადგილის სახელია (ქობულ,
 რაიონში).
 ხელავათი 39 ღმერთის ხსენება.
 ხინი 21 პრტველი სკილენძის თეფში.
 სკივი 67 დიდი ყუთი.
 სუნნეთ დუგუნი 14 წინდაცვეთის დროს
 პატარა ქორწილი.
 ხხაპი 55 მახე
 ტერეფო 27 მხარე
 ულუმიდინი 16 საღვთო სჯული.
 უფმური 14 ავადმყოფობა ბავშვის.
 უსტა 63 ხელოსანი.
 უხტურა 14 სამართებელი.
 ფადიკო 29 სახელია.
 ფადიშაპი 80 ლელმწიფე.
 ფარდი 21 აუცილებელი.
 ფატა 18 გამჭვირვალე შარფი.
 ფაშაბატონი 17 მოლი
 ფაშანენე 33 დედამთილი.
 ფეღალამბერი 46 წინასწარმეტყველი.
 ფელუკა 77 ნავი.
 ფეშხუმი 27 სუფრა
 ფენხაქცევი 28 ვაყის მეორედ მისვლა დე-
 დოფალთან.

ფითრე 45 შეწვეა.
ფიშხანობა 67 ფიქრო.
ფუხარა 52 ღირბი.

ქაბა 37 წმინდა ადგილი სამხრეთში.
ქარი 26 სარგებელი.
ქაშატობა 49 რიტუალია.
ქელეხი 38 პანაშვიდი.
ქეპერი 27 ქამარი
ქეფენი 37 საფლავში ჩასატანებელი ტანთ-
საცმელი.
ქიაფი 73 ასანთი.
ქირვა 14 მამობილი.
ქორი 74 ბრმა.

ყაბული 46 თანხმობა.
ყავაზი 69 მოხელე.
ყაილი 72 ნავი.
ყათი 17 წყობა.
ყარობი 71 უთუცსტომო.
ყეზა 34 შემთხვევითი.
ყეზრაილი 37 ისრაილი.
ყიზილვერანა 71 წითელი ნ.ნგრევები.
ყურანი 39 მაჰმადიანურ სარწმუნოების
კანონების წიგნი.
ყურბანი 21 მსხვერპლი, შესაწირავი.
ყურიჭუფიები 27 ყურსაკიდები.
ყურუში 65 შაური.

შაჰზადე 69 მეფის შვილი.
შებანი 13 სახელია.
შელლული 43 გახარება, წეგებება.
შერბეთი 19 სასმელია ტკბილი.
შეპერი 27 შაქარი.
შეპერი 71 ქალაქი.
შილი 32 მაზლის ცოლი.

ჩაკეტვა 32 ჩას.ენა, შეკავება
ჩერჩები, ჩარჩაბი 27 ჩადრი.
ჩოლოქი 66 მდინარეა.

წივი 57 წვივი.

ხავისი 68 სურვილი.
ხაზირი 17 გ მზადებულღ.
ხალაე 29 დეიდა.
ხაშილი ყაბი 7 საფულე ჩანთა.
ხაში 27 უბრ.ლო ჭოვილი
ხანუმი 70 ქალბატონი.
ხასი 27 სუფთა არეშუმი
ხახაში 67 (ნობილი, დიდი).
ხელია 67 ძღვენი
ხეინჯი 69 ოქრომჭედელი.
ხეფსი 31 საუზმი.
ხოთრალი 38 ცოდვილი მიცვალებული.
ხოშორი 73 მსხვილი.
ხოჩაჩი 9 ნავისებური ხის ქერქი, რომე-
ლშიაც ჩვილ ბავშს აწვევენ.
ხოჯა 19 სასულიერო პირი.

ჯამბაზი 62 მოხერხებული.
ჯანაზა 37 ლოცვა დასაფლავების წინ, გა-
სვენება.
ჯებრაილი 38 გაბრიელი.
ჯეიზი 17 მხით.ვი.
ჯენნეთი 37 სამოთხე.
ჯეჰენნები 45 ჯოჯოხეთი.
ჯინდარჯი 35 ექიმბაში.

ჭაუზი 70 აუზი.
ჭური 72 ლამაზი, მიმზიდველი.

სურათების სია

№№	გვ.
1. მელოგინე ქალის ერთი კვირის შემდეგ გამოსვლა ეზოში	8
2. ბავშვი აკვანში	9
3. გახურებულ ჯაქვში ავადმყოფი ბავშვის გატარება	11
4. გახურებული ჯაქვში ავადმყოფი ბავშვის ჩაყენება	12
5. გოყოს აჭრა კიბის საფეხურზე	13
6. სუნნეთ დუგუნი	14
7. აჭარელი ქალი	15
8. აჭარლები (ტიპები)	16
9. აჭარელის ოჯახი	17
10. შეხვედრის პიმნი	19
11. დედოფლის გატარება ჯვარედინ ხანჯლებს ქვეშ	22
12. პირის ახდა	23
13. ნეთის შესვლა მაყარში	24
14. დედოფლის ნახვა	25
15. „ხორონის“-ს ცეკვა ქორწილში	27
16. ბრმა მეჩონგურე ხ. ბაჯელიძე	30
17. სულით ავადმყოფის მკურნალობა	35
18. ავადმყოფი ბავშვის მკურნალობა	36
19. აჭარელის სახლი	42
20. აჭარელი გლები	43
21. ლოცვა	44
22. მიწის ხენა	47
23. თოკის გრება	51

შ ი ნ ა ა რ ს ი

	83.
წინასიტყვაობა	3—5
1. ხალხური ჩვეულებანი:	6—39
მშობიარობა	6—14
„სუნნეთ დუგუნი“	14—18
ჭორჭილი	18—32
ჩაკეტვა	32—
ფადიკო	32—33
ქალის მდგომარეობა	33—34
ტირილი და გლოვა	34—39
2. ცრუმორწმუნეობა:	39—52
ახალწლის შეხვედრა	39—40
„ქათმის ფერხვა“	40—
რწყილის „გადალოცვა“ და რწყილის „დაყვერვა“	41—
ცხრაშარტობა	42—
ნასესხები	42—43
ბაირამი	43—46
აშურა	46—47
ხენათესვა და ხარების ავითვალისაგან დაცვა	47—48
ქაშატობა	49—50
„დადეგი“	50—
„გზობა“	50—
„ნადირის დაკოცვა“	50—
„სამხთო“	50—52
3. ხალხური სიტყვიერება	53—85
ბერიკაცი	53—54
საჯევახურა	54—55
სასადილო	55—
ყარანაჲ	55—56
ჯიქურაჲ	56—57
მომღერალი გუნდის ხელმძღვანელსა და ჩადრის გამკიცხავს	57—58
ნადური ლექსები	58—59
ჩემი სევდა—მიჯნურობა	59—61
მელაჲ	62—63
ლობიავ	63—64
ეპიზოდური ტყვეთა მოტაცებიდან	64—66
ხლაპრები	64—80
იბნე ყული	67—69
შაჰხადე	69—77
ჯიჰანშაჰი	77—83
ტერმინების საძიებელი	84—86
სურათების სია	87

2 05. 50 جد.

39

6 897

